

PANEVĖŽIO APSKRITIES
GABRIELĖS PETKEVIČAITĖS-BITĖS
VIEŠOJI BIBLIOTEKA

PANEVĖŽIO
APSKRITIES
INSTITUCINĖS
BIBLIOTEKOS
KONFERENCIJA
CONFERENCE

'99

PARODOS
EXHIBITIONS
INSTITUTIONAL
LIBRARIES OF
PANEVĖŽYS
COUNTY

PANEVĖŽYS
2000

PANEVĖŽIO
APSKRITIES
INSTITUCINĖS
BIBLIOTEKOS

KONFERENCIJA
CONFERENCE

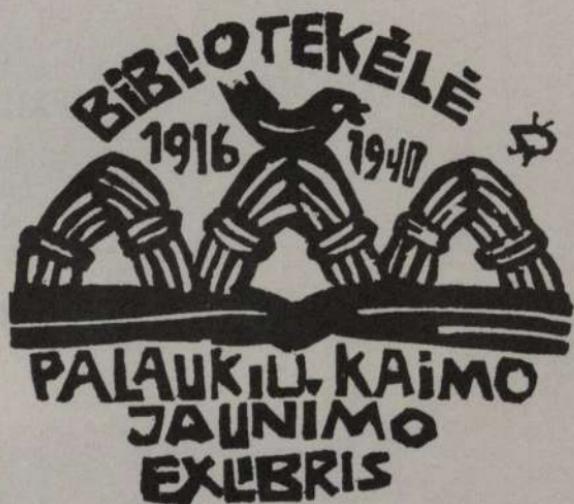
'99

PARODOS
EXHIBITIONS

INSTITUTIONAL
LIBRARIES OF
PANEVĖŽYS
COUNTY

PANEVĖŽYS
2000

Ši knyga atspausdinta 300 egzempliorių tiražu, iš kurių 27 yra
numeruoti ir su dail. Povilo Šiaučiūno ekslibriso įklaja
The print-run of this book is 300 copies including 27 numbered
and with an inset of the Ex libris by artist Povilas Šiaučiūnas

Povilas Šiaučiūnas, Exlibrisas Palaukių kaimo jaunimo bibliotekėlė
Youth Library of Palaukiai Village 2000 x3 60x70

PANEVĖŽIO
APSKRITIES
INSTITUCINĖS
BIBLIOTEKOS

KONFERENCIJA
CONFERENCE

'99

PARODOS
EXHIBITIONS

INSTITUTIONAL
LIBRARIES OF
PANEVĖŽYS
COUNTY

PANEVĖŽYS
2000

S-1

5-2

6-1

28-2

7 Prasme / Feeding Our Eyes

9 Rita Matulytė. Kordzakės bibliotekos konferencija

Četvertos Lietuvos knyginių konferencijos atidarymas / Greeting of the Conference

10 Jurgita Pociūnienė. Įvadinės kalbos / Opening of the exhibition: Books and Library for the English-speaking World and other English-language Countries

11 Jurgita Pociūnienė. Vyskupijos bibliotekos ir muziejaus knyginių ir Mokslo bibliotekos prie Panevėžio universiteto paroda

12 Dainius Šimkus. Australijos vaidmenys žemėlapių geografinėje kartografijoje

13 Mokslo bibliotekos, Lietuvos dailės muziejaus, Panemunės bibliotekos, Polonijos bendruomenės paroda

14 Jurgita Pociūnienė. Lietuvos dailės muziejaus paroda

15 Jurgita Pociūnienė. Lietuvos dailės muziejaus paroda

16 Jurgita Pociūnienė. Lietuvos dailės muziejaus paroda

17 Agnė Šimaitė. Naujų knygų išleidimas

18 Tatyana Tikhonova. Knygų išleidimas

19 Antanas Granauskas. Lietuvos dailės muziejaus paroda

20 Dainius Šimkus. Lietuvos dailės muziejaus paroda

UDK 021 (474.5) (06)
PA-182

Leidinys išleistas Lietuvos centro sąjungos Panevėžio skyriaus lėšomis
Supported by Panevėžys branch of Lithuanian Center Union

Sudarytojai / Editors
Genovaitė Astrauskienė
Arvydas Karaška

Kalbos redaktorius / Language editor
Arvydas Karaška

Dailininkas / Designer
Povilas Šiaučiūnas

Vertėjos / Translators
Zita Kochanauskienė
Julija Naujėkaitė

Tekstus surinko / Texts typed by
Jolita Eidukienė

Maketavo/ Lay out
Dainius Tamulionis

Viršelio 1 p. / Front cover by
Milda Lašaitė. Bibliotekos ženklas / The library mark
2000

Viršelio 4 p. / Back cover by
Alfonsas Čepauskas. Ex libris in memoriam Gabrielė Petkevičaitė-Bitė
1986 C3C5 123x88

© 2000 Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, straipsnių autoriai, ekslibrisų autoriai

© 2000 Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library of Panevėžys County, Authors and Artists

Spaudė / Printing
UAB Nevėžio spaustuvė, Kranto g. 36, LT-5319 Panevėžys

ISBN 9986-9293-4-2

Panevėžio apskrities
G. Petkevičaitės-Bitės
viešoji biblioteka

8 3203215,

Turinys / Contents

- 7 Pratarmė / Foreword
- 9 Rima Maselytė. Konferencijos atidarymas / *Opening of the Conference*
- 13 Česlovas Liubomiras Triučionis. Konferencijos pasveikinimas / *Greeting of the Conference*
- 15 Arvydas Pacevičius. Institucinės bibliotekos samprata Panevėžio pijoř ir kitų istorinių bibliotekų raidos kontekste / *Conception of an Institutional Library (in the Context of the Development of Panevėžys Piarist and other Lithuanian Historic Libraries)*
- 23 Jonas Juodelis. Panevėžio vyskupijos bažnyčių ir vienuolynų bibliotekos / *Church and Monastic Libraries of Panevėžys Diocese*
- 28 Domas Kaunas. Autografija: spindesys ir kasdienybė / *Autography: Brilliance and Commonness*
- 37 Mieczystlaw Jackiewicz. Lenkų draugija *Oświaty (Švietimas) Panevėžyje 1919-1940* / Polish Society *Oświaty* in Panevėžys 1919-1940
- 41 Ovidija Zeifaitė. Panevėžio žydų bendruomenės kultūrinis gyvenimas iki 1940 metų / *Cultural Life of Panevėžys Jewish Community until 1940*
- 48 Devora Grigulevičienė. Panevėžio karaimų biblioteka „Karaj bitikligi“ ir jos kultūrinė veikla iki 1940 metų / *Panėvėžys Karaitė Library "Karaj Bitikligi" and its Cultural Activities 1929-1940*
- 53 Elena Klingienė. Palaukių kaimo jaunimo bibliotekėlė 1916-1940 / *Youth Library of Palaukiai Village 1916-1940*
- 60 Aušra Navickienė. Knygos muziejus bibliotekoje: nuo istorijos link teorijos / *A Book Museum. From the History toward the Theory*
- 71 Antanas Gasperaitis. Margaritos Kemėšytės knygynas-biblioteka Utenoje / *Margarita Kemėšytė's Lithuanian Bookshop-Library in Utena*

- 75 Leonas Kaziukonis. Iš Panevėžio kultūros draugijų ir jų bibliotekų istorijos / *From the History of Panevėžys Cultural Societies and their Libraries*
- 78 Vytautas Baliūnas. Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos istorinių bibliotekų likimai / *Destinies of Historical Libraries of Panevėžys Juozas Balčikonis Gymnasium*
- 88 Emilia Juškienė. Institucinių bibliotekų knygos Panevėžio kraštotoyros muziejuje / *Books from Institutional Libraries at the Museum of Panevėžys Regional Exploration*
- 89 Margarita Mašalienė. Apie parodą „Palaukių kaimo jaunimo bibliotekėlė 1916-1940“ / *About the Exhibition “Youth Library of Palaukiai Village 1916-1940”*
- 91 Publikacijų bibliografija / *Bibliography of Press Publications*

Konferencijos sudarytojai

Rytis Mačiulis

Panėvėžio apskrities Gabrieles Petkevičaitės-Bitės

viešosios bibliotekos direktorė

Lietuvos istorijos muziejaus, priešais pagrindinį Vilniaus universiteto pastatą, praeityje – V. Šešelinio namuose
muzieko gabenimui skirtame pastatėje. Projekto dalyvė Konferencijos organizatorė

Pratarmė

Jau senokai buvo puoselėjama mintis atidžiau pažvelgti į knygos kelią Panevėžio krašte. Kryptingesnė šiuo ižvalgų pradžia – 1997 metai, kai buvo surengta Aukštaitijos bibliotekų konferencija *Knyga – tautos minties saugotoja*, skirta pirmosios lietuviškos knygos 450–osioms metinėms. Šios veiklos tasa – 1998 metų konferencija, kurioje aptartos žymiai Panevėžio krašto visuomenės ir kultūros veikėjų asmeninių bibliotekų kolekcijos, išleista šios konferencijos medžiaga (*Asmeninė biblioteka – tautos istorinės atminties dalis. Panevėžys, 1998*) ir parodos katalogas (*Panevėžio krašto asmenvardiniai knygos ženklai. Panevėžys, 1998*).

Dabar skaitytojams pristatome 1999 metų kovo 25d. įvykusios konferencijos *Panevėžio apskrities institucinės bibliotekos* pranešimų rinkinį. Tai tėstimio Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos projekto dalis, skirto Panevėžio krašto knygos ir bibliotekų raidos atodangoms.

Rinkinyje pateikiama 12 konferencijoje skaitytų pranešimų. Dauguma jų, knygą rengiant spaudai, autoriu buvo žymiai praplėsti, papildyti faktologine medžiaga. Be to, apžvelgiama konferencijos metu veikusi paroda *Palaukių kaimo jaunimo bibliotekėlė, 1916-1940*, bei pateikiama publikacijų apie konferenciją ir parodas bibliografija.

Artėja ir ketvirtosios, 2000 metų konferencijos – *Panevėžio krašto spauda: leidyba ir sklaida* – metas. Konferencijos rengėjai ir šio leidinio sudarytojai, dėkodami prelegentams, dalyviams ir rėmėjams, viliasi ir tolesnio susitelkimo, sklaidant Panevėžio krašto knygos ir bibliotekų istorijos puslapius jau XXI amžiuje.

Lietuvos knygynas. B. Panevėžio kultūros draugijos ir muziejaus išdėstymas / Book the History of Panevėžys Cultural Society and their exhibition.

Stavros Kaldaia. Lietuvos knygynas. B. Panevėžio kultūros draugijos ir muziejaus išdėstymas / Book the History of Panevėžys Cultural Society and their exhibition.

Foreword

For some time we have been thinking to look more attentively at the road of book in Panevėžys region. The beginning was made when in 1997 there was organized a conference *Book – on Guard of National Thouhgt* dedicated to the 450th anniversary of the First Lithuanian book. The continuation of this activity was the conference of 1998 where private book collections of famous Panevėžys region's public and cultural workers were discussed. There was published the material of the conference *Private Library – a Part of National Historic Memory*, Panevėžys 1998, and the catalogue of the exhibition *Panevėžys Region Personal Bookplates*. Panevėžys, 1998.

Now we are presenting the collection of reports given at the conference *Institutional Libraries of Panevėžys County* held on the 25th of March, 1999. It is part of the continued project of Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library of Panevėžys County which is devoted to the research of the development of book and libraries in Panevėžys region.

12 reports are presented in the collection, most of them were expanded and supplemented with new facts by the authors while the book was being prepared for the press. In addition, there is a review of the exhibition *Youth Libraries of Palaukiai Village, 1919-1940* which was on display during the conference, and the bibliography of press publications about the conference and the exhibition.

The time of the fourth, the year 2000, conference *Press of Panevėžys Region: Publishing and Dissemination* is approaching. The organizers of the conference and the editors of this publication, giving thanks to the speakers, participants and supporters, cherish hopes for a subsequent co-operation in the reseach of the history of book and libraries in Panevėžys region in the 21st century.

Konferencijos atidarymas

Rima Maselytė

Panėvėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės
viešosios bibliotekos direktorė

Gaivais, pavasariško polėkio Wolfgango Amadeaus Mozarto muzikos garsais mus pasveikino Panėvėžio konservatorijos styginių ansamblis ir jo vadovė *Vitalija Laukaitienė*.

Pavasaris yra gražiausias gimtadienio šventės metas. Tęsiame kasmetinę šventės tradiciją. Minėdami rašytojos ir kultūrininkės Gabrielės Petkevičaitės-Bitės gimtadienį, jau 138-ajį, vėl sukvietėme Panėvėžio krašto šviesuolius į Knygos konferenciją.

Daug šiltų išpūdžių ir naudingų idėjų mums dovanojo 1998 metais surengta Panėvėžio krašto bibliotekų konferencija *Asmeninė biblioteka – tautos istorinės atminties dalis, abi parodos – Prisiminus Gabrielės Patkevičaitės-Bitės pasaulį ir Panėvėžio krašto asmenvardiniai knygos ženklai. 1860-1998 bei išleistas puikus pastarosios parodos katalogas*. Tikimės, jog ir šiandieninės konferencijos *Panėvėžio apskrities institucinės bibliotekos* pranešimai bei abi parodos – *Panėvėžio krašto instituciniai knygos ženklai. 1851-1999* ir *Palaukių kaimo jaunimo biblioteka. 1916-1940* atskleis reikšmingus Panėvėžio krašto knygų, bibliotekų, skaityklų, knygynų ir apskritai, krašto tautinių bendruomenių pamirštus ar nežinomus istorijos ir kultūros puslapius.

Konferencija visuomet yra šventė, juk joje tiek daug bendraminių, išmanančių knygos ir bibliotekos vertę.

Visų pirmą, dėkoju visiems, kurie dalyvavote mūsų pirmojoje konferencijoje ir atvykote į šiumentinę. Vadinasi, mes vieni kitiems esame reikalingi.

Džiaugiuosi Vilniaus universiteto knygotorininkų, ypač profesoriaus *Domo Kauno* dalyvavimu konferencijoje. Jūsų kolegiškas dėmesys mūsų idėjoms suteikia pasitikėjimo ir ryžto ateities darbams.

Jaučiamės suprasti ir ivertinti, kai mūsų idėjas ir darbus visokeriopai remia Panėvėžio apskrities viršininko administracija ir jos vadovas ponas *Tomas Josas*. Ir, žinoma, didelę konferencijos naštą mums labai palengvina mūsų bibliotekos rėmėjai.

Dėkodama Jums visiems, džiaugiuosi, kad šiandien su mumis iš tikimi praėjusios konferencijos prelegentai ir pirmasyk atvykę.

Tai – monsinjoras, teologijos daktaras, Panevėžio vyskupijos kurijos kancleris *Jonas Juodelis*, prelegentai iš Vilniaus universiteto – socialinių mokslų daktarė *Aušra Navickienė* ir doktorantas *Arvydas Pacevičius*, Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos istorijos muziejaus vadovas, mokytojas *Vytautas Baliūnas*, Panevėžio apskrities archyvo direktorius *Leonas Kaziukonis*, Panevėžio kraštotoros muziejaus vyresnioji muziejininkė *Emilija Juškienė*, Utenos kraštotorininkas *Antanas Gasperaitis*.

Ypatingas konferencijos požymis, jog joje dalyvauja ir pranešimą skaito kaimo šviesuoliai – Karsakiškio muziejaus įkūrėjas mokytojas *Pranas Tamošiūnas* ir Karsakiškio Strazdelio pagrindinės mokyklos mokytoja *Elena Klingienė*.

Turėtume pajusti Panevėžio praeities dvasią, klausydami Vilniaus valstybinio Gaono žydų muziejaus bibliotekos darbuotojos *Ovidijos Zeifaitės*, Panevėžio karaimų bandruomenės pirmininko pavaduotojos *Devoros Grigulevičienės* pranešimus apie Panevėžio krašto senbuvių žydų ir karaimų kultūros ir gimtosios knygos raidą. Konferencijai reikšmingumo suteikia tai, jog Panevėžio knygos forume dalyvauja ir pranešimą panevėžianos tema skaito kaimyninės valstybės reprezentantas, Lenkijos Respublikos generalinis konsulas Vilniuje, gerbiamas ponas *Mieczysławas Jackiewicz*.

Atvykės konferenciją pagerbė Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliotekininkystės centro vadovas, profesorius *Klemensas Sinkevičius*. Profesoriaus dalyvavimas mus, buvusius Jūsų studentus, įkvepia ir įpareigoja.

Konferencijos posėdžiams vadovaus Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės bibliotekos darbuotojos Vida Mikelevičiūtė ir Alina Misiūnienė.

Tad geros nuotaikos, brandžių minčių ir nuoširdaus bendravimo konferencijos prelegentams ir klausytojams, parodų rengėjams ir žiūrovams.

Opening of the Conference

Rima Maseytė

Director of Gabriele Petkevičaitė-Bitė

Public Library of Panevėžys County

We were greeted by Wolfgang Amadeus Mozart's music performed by Panevėžys Conservatoire strings ensemble headed by Vitalia Laukaitienė.

Carrying on the yearly tradition, we're celebrating the 138th birthday of Gabriele Petkevičaitė-Bitė, a writer and cultural worker, and have invited enlightened people from Panevėžys region to the Book Conference.

We received a lot of warm impressions and useful ideas from Panevėžys County Libraries' conference of 1998 "Private Library – a Part of National Historic Memory" and both exhibitions: "Reminiscence of Gabriele Petkevičaitė-Bitė's world" and "Panevėžys Region Personal Bookplates. 1960-1998". A nice catalogue of the latter exhibition was published. We hope that today's conference "Institutional Libraries of Panevėžys County" and both exhibitions – "Institutions' Bookplates of Panevėžys Region. 1851-1999" and "Youth Library of Palaukiai Village. 1916-1940" will display us important pages of regional books, libraries, reading – rooms, bookshops, forgotten or unknown history and culture of national communities.

A conference is always a holiday when so many people knowing the value of book and library come together.

First of all I thank all the participants who took part in our first conference and have come to this one. It means that we need each other.

At our conference I am glad to see book scientists from the university, especially Domas Kaunas. Your attention to our ideas gives us confidence and resolution for our future work.

We feel being understood and appreciated when our ideas and works are supported by Panevėžys County Governor's Administration and Governor Mr. Tomas Josas. Of course the organization of the conference is made easier by the sponsors of our library.

Expressing thanks to everybody I'm pleased that today we have the faithful speakers of the last conference and those who have come for the first time.

They are: Monsignor Jonas Juodelis, Doctor of Theology, Chancellor of Panevėžys Bishopric Curia, Dean of Panevėžys St.Apostles Peter and Paul Church; speakers from Vilnius University – Doctor of Social Sciences Aušra Navickienė and Assistant Professor Arvydas Pacivičius; teacher Vytautas Baliūnas, Head of the History Museum of Panevėžys Juozas Balčikonis Gymnasium; Director of Archives of Panevėžys County Leonas Kaziukonis; Senior Museum Worker of the Museum of Panevėžys Regional Exploration Emilia Juškienė; Antanas Gasperaitis, local ethnographer from Utena.

A specific feature of this conference is that enlightened people from the countryside are among the participants and speakers – teachers: Pranas Tamošiūnas, the founder of Karsakiškis Museum, and Elena Klingienė from Karsakiškis Strazdelis School.

We should feel the spirit of Panevėžys past while listening to the reports of Ovidia Zeifaitė, librarian from the Vilnius State Gaonas Jewish Museum library, and Devora Grigulevičienė, vice-chairman of Panevėžys Karaite community, about the culture and development of book of the old Jewish and Karaite residents of Panevėžys region. More weight to the conference is given by the presence of a representative from a neighbouring state Mr.Mieczyslawas Jackiewiczins, Consul-general of the Polish Republic in Vilnius, who will speak about Panevėžys.

We are honoured by the presence at the conference of professor Klemensas Sinkevičius, Head of the Librarianship Centre at Lithuanian National Martynas Mažvydas Library. The presence of the professor inspires and obligates us, his former students.

Vida Mikelevičiūtė and Alina Misiūnienė, librarians of Gabriele Petkevičaitė-Bitė Public Library of Panevėžys County, will lead the conference.

High spirits, mature thoughts and cordial intercourse to the speakers and listeners of the conference, organizers and onlookers of the exhibitions.

Konferencijos pasveikinimas

Česlovas Liubomiras Tručionis Panevėžio apskritys viršininko patarėjas

Sveikinu visus – ir konferencijos prelegentus, ir organizatorius, ir klausytojus.

Džiugu, kad Panevėžio apskrityje yra kultūros centras, telkiantis humanitarus svarbiems, pamatiniams darbams – saugoti, kaupti ir nustiesti visuomenei knygos kelią mūsų krašte. Šis kelias nebuvo lengvas. Bet visada buvo šviesių žmonių, kurie kultūrą suvokė kaip svarbiausią valstybės atramą. Biblioteka mokykloje ar prie bažnyčios besiglaudžianti, spaudos draudimo laikotarpiu inkile ar bičių avilyje įrengta, vi-sada turėjo ir turi tą patį tikslą – parodyti žmogui kelią į aukštesnę būti, neleisti jam pasilikti vien pramogų, naudos vaikymosi lygmenyje.

Džiugu, kad konferencijoje bus kalbama ne tik apie lietuviškas, bet ir apie tautinių mažumų bibliotekas. Panevėžyje ir Panevėžio krašte šiandien gyvuoja lietuviškoji kultūra, girdime rusų kalbos pulsą, bet žymiai mažiau bematome karaimų, žydų kultūros ženklių. Prisimindami juos, kaip Lietuvos polilogiškos kultūros dalį, galbūt paskatinsime burtis, telktis.

Konferencijoje ne tik žodis skambės. Paroda *Palaukių kaimo jau-nimo bibliotekėlė 1916- 1940* primins mums, kaip ieškojo šviesos kaimo žmonės, deja, šiandien tenlink ne itin besiveržiantys.

Paroda *Panevėžio krašto instituciniai knygos ženklai 1851-1999* atskleis mums ne tik praeityje veikusių bibliotekų gausą, bet ir jų įvairovę.

Šios dienos konferencijos programa džiugina ir dar kartą primena seną tiesą – kultūros žmogus pasaulio pažinimą pradeda nuo savo namų slenksčio.

Linkiu sėkmės visiems susirinkusiems į šią konferenciją.

Greeting of the Conference

*Česlovas Liubomiras Tručionis
Adviser of the Governor/Panevėžys County*

I greet all of you – speakers of the conference, organizers and listeners.

I'm pleased that Panevėžys county has a cultural center, humanitarians of which are for important, basic work to do. They preserve, accumulate, build a road of book for society in our country. This road wasn't easy. But there were always bright people, who took culture in as the main support of the state. A library at school or at church, fitted into a bee hive during censorship had the same purpose of showing the way, leading into the higher being and not letting to stay only on entertainment and benefit level.

I'm pleased that at the conference Lithuanian libraries as well as libraries of national minorities will be talked about. Lithuanian culture exists in Panevėžys and Panevėžys region. We can meet the Russian language too, but rarely the signs of Karaites or Jews. Remembering them as a part of Lituonian polylogical culture, we may probably impel those people to assemble.

The exhibition "Youth Library of Palaukiai Village" will remind us how country-people sought after knowledge, unfortunately not straining after the same at present.

The exhibition "Institutions' Bookplates of Panevėžys Region" (1851-1999) will tell us about a great number and variety of libraries in the past.

The programme of today's conference reminds us that a person of culture starts cognition of the world as soon as he crosses the door of his home.

I wish luck to everyone, participating in this conference.

Institucinės bibliotekos samprata
 (Panevėžio pijočių ir kitų istorinių bibliotekų
 raidos kontekste)

Arvydas Pacevičius
 Vilniaus universiteto asistentas

Nepretenduodami į visaapimantį apibrėžimą, pamēginsime istoriniais pavyzdžiais paremti savią institucinės bibliotekos sampratą. Pirimojoje straipsnio dalyje mėginama suskirstyti istorines bibliotekas, paitekti savią tipologinę jų schemą ir paaškinti fundacijos (steigimo) problemą. Aptariamos tik senosios Lietuvos, t.y. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau LDK) ir XIX amžiaus pirmosios pusės Didžiosios Lietuvos bibliotekos, tačiau nevengiama sąsajų ir su moderniais laikais. Antrojoje straipsnio dalyje kiek plačiau aptariama Panevėžio pijočių vienuolyno biblioteka, jos fondų komplektavimo šaltiniai ir vieta kitų Panevėžio krašto bibliotekų kontekste.

Pirmas akivaizdus ir padedantis atskirti institucinę biblioteką nuo kitokių knygų rinkinių bruožas yra jos priešingybė asmeninei bibliotekai. Pastarąjų, kurios pavadinimai įvairuoja (privati, šeimos, namų ir t.t.), institucine pavadinti sudėtinga (nebent šeimą laikysime visuomeninė institucija, arba žmogus savo veiklos mastais būtų prilygintas, bet ir tai perkeltine prasme, institucijai). Asmeninės bibliotekos steigimo metai dažniausiai nežinomi, kaip ir lėšų, skirtų jai kaupti, šaltiniai; kitaip tariant, ji nėra institucionalizuota. Sunku kalbėti ir apie asmeninės bibliotekos viešumą, prieinamumą, jos socialinį vaidmenį ir komunikacines "žinijos, informacijos bei dokumentų skleidimo" funkcijas¹.

Terminas institucija (iš lot. *institutio* – nustatymas, sutvarkymas) turi keletą reikšmių: visuomeninė įstaiga, tikslinges žmonių susivienijimas, formalizuoti visuomeniniai santykiai. Tačiau bet kuriuo atveju mėgindami suvokti institucijos fenomeną susiduriame su socialine žmonių veikla, tikliau jų apsisprendimu, deleguojančiu, igaliojančiu, įpareigojančiu svarbiausius bendruomenės klausimus spręsti valstybinę, visuomeninę, religinę, mokslo ir švietimo ar kokią kitą instituciją. Bet kuri iš

¹ [Glosienė A.] Biblioteka // Knigotyra. Enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 54.

čia suminėtų instituciją gali turėti biblioteką, tačiau tai nebus *institucinė* biblioteka, o *institucijos* biblioteka. Tai gali būti parankinis, siaurai žinybinis, specializuotas knygų rinkinys, tenkinantis būtiniausius institucijos poreikius ir neturintis visų bibliotekai būdingų bruožų (tarkime, čia gali nebūti knygų tvarkymo, t.y. bibliografinės veiklos pėdsakų). Tarp šitaip suprantamų *institucijų bibliotekų* aptiktume ir stambių mokslo ir švietimo įstaigų bibliotekas, pretenduojančias į savarankiškos socialinės ir kultūrinės institucijos vietą, tačiau surištas aukštesniais ar žemesniais priklausomybės saitais su aukščiau stovinčiomis instancijomis, kurių dėka jos ir buvo įsteigtos. Būtent apie tokias bibliotekas, kurias tiksliau būtų vadinti *institucijų* bibliotekomis (nesavarankiškomis, neturinčiomis savarankiškos bibliotekos statuso, priklausomomis nuo pagrindinės institucijos, bibliotekomis prie institucijų) manau, čia ir reikia kalbėti.

Kyla natūralus klausimas: kuo gi tuomet *institucijų* bibliotekos skiriasi nuo *institucinių* bibliotekų? Atrodytų, atsakymas labai paprastas – institucinės bibliotekos yra savarankiškos, jų kaip institucijų bibliotekinė veikla yra pagrindinė, jos specialiai ir įsteigtos “žinijos, informacijos bei dokumentų skleidimui”. Tačiau riba, ypač moderniais laikais, tarp šių bibliotekų tipų yra sunkiai pastebima (pavyzdžiu, *institucinė* ar *institucijos* yra Vilniaus universiteto biblioteka?). Tuo tarpu istoriškai ilgą laiką vyraujantis buvo *asmeninių* ir *institucijų*, o ne *institucinių* bibliotekų tipas.

Tyrinėdami senųjų bibliotekų raidą, gilindamiesi į knygos kultūros LDK problematiką, mėginame “inventoriuoti” paveldą, susisteminti istorinius šaltinius. Ir bibliotekininkui, ir knygotorininkui, aptokusiam knygoje ženklą – rankraštinių įrašą, antspaudą ar kitą istorinį pranešimą, neišvengiamai kyla klausimai, susiję ne tik su bibliografiniu spaudinio aprašu, bet ir kultūriniu knygos gyvenimo kontekstu, tam tikros epochos intelektualiniu užtaisu ir visuomenės vertybiniemis orientacijomis. Atsakyti į šiuos klausimus neįmanoma be minėto ženklo iššifravimo: kam priklausė knyga – institucijai ar privačiam asmeniui? Kada minėta institucija ir kokiui būdu atsirado? Ar turėjo biblioteką, ir jei taip, tai iš kokių šaltinių ji susidarė? Apžvelkime trumpai šių su knyga ir biblioteka susijusių institucijų istorinę raidą.

Visuomeninių institucijų, prie kurių galėjo atsirasti bibliotekos, raida Lietuvoje, kaip ir Europoje, glaudžiai susijusi su krikščionybės, įdiegusios čia raštą ir išmokiusios pagonišką visuomenę skaityti, sklaida.

Tad nenuostabu, kad pirmosios bibliotekos atsirado prie Dievui pasišventusių žmonių bendruomenių – vienuolynų, kuriuos teisingiau būtų vadinti religiniemis institucijomis. Tiesa, XIII-XIV amžių bibliotekų istorija dar skendi miglose, tačiau pirmaja tokio tipo biblioteka turėtume laikyti Mindaugo sūnaus Vaišvilko (Vaišelgos) išteigtame Laurišavo vienuolyne (šalia Naugarduko) veikusią biblioteką ir rašykla (skriptoriumą). Istorikai šio fakto siūlo nesureikšminti kaip periferinio fenomeno, susijusio su nepopularia Lietuvoje ortodoksija, neturėjusia tėstumo¹. Tačiau atkreiptume dėmesį į gyvą tradiciją, fiksuoṭą Laurišavo vienuolyne per visus viduramžius ir baigiant XIX a. – išlikęs bibliotekos knygų sąrašas ją akivaizdžiai patvirtina². Iki XVI amžiaus vidurio, o ir vėliau, stačiatikių religinė bendruomenė su gilias bizantiškos kultūros šaknis turinčia knygų perrašinėjimo technologija, bibliotekomis vaidino svarbų vaidmenį LDK visuomenės gyvenime ir socialinėje komunikacijoje. Vėliau, po bažnytinės unijos 1596 metais, daugelį stačiatikių religinių ir kultūrinių tradicijų perėmė unitų religinė bendruomenė.

Kita krikščioniška institucija, negalėjusi apsieiti be bibliotekų, buvo katalikų bažnyčia. Turime pavyzdžių, kaip krikščioniška tradicija LDK skleidėsi vienuolynuose dar iki oficialaus krikšto 1387 metais: 1380 metais Vytautas fundavo augustinijonų - emeritų vienuolyną Lietuvos Brastoje, kur jau paskutiniame XIV amžiaus ketvirturyje buvo perrašinėjamos knygos³. Knygų iluminavimas ir perrašinėjimas dar iki Tridento bažnytinio susirinkimo vyko ir Vilniaus dominikonų bei bernardinų vienuolynuose⁴ – tai paneigia nuomonę apie rankraštinių knygų eksportą iš Lenkijos⁵.

¹ Gudavičius E. The road of the book to Lithuania // Martynas Mažvydas and old Lithuania (collection of papers). Vilnius, 1998, p. 59.

² Wiadomość o klasztorze Zakonu S. Bazylego Lawryszowskim... Roku 1824 M. Czerwca 20 dnia // Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS). F. 4. B. 20225 (A439).

³ Index seu Tabula conventus SS Trinitatis in Brześ PP: Ord: Eremitarum S. Augustini // VUB RS. F. 4. B. 19110 (A362).

⁴ Gonczarowa Wiktoria. O manuskryptach klasztoru OO. Bernardynów w Wilnie // Nasza przesłoń, 1994, t.82, s. 302; Libri Conventu Vilnensis // Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie. Sygn. Wd. 1.

⁵ Ochmanski Jerzy. Najdawniejsze księgozbiory na Litwie od końca XIV do połowy XVI wieku // Europa Orientalis. Toruń, 1996, s. 75-76.

Tačiau grįžkime prie institucinių bibliotekų problemos. Visos minėtos viduramžiais ir kontrreformacijos laikais įsteigtos vienuolynų bibliotekos nebuvvo institucinės, o tik bibliotekos prie institucijų. Aiškindamas šią tezę norėčiau įvesti fundacijos sąvoką. Vienuolynų ir bažnyčių aprašymuose dažnai tenka susidurti su fraze "fundacinės bibliotekos nėra", nors toliau vardijamos knygos ir net jas bibliotekai dovanoję asmenys. Kaip suprasti fundaciją ir ką jinai reiškė XVII ar XVIII a. žmonai? Vienuolyno fundatorius, skirdamas naujam vienuolynui steigti pinigus, dažniausiai nenumatydavo "atskiros eilutės" bibliotekai. Kitaip tariant, retą iš vienuolynų bibliotekų galėtume pavadinti fundacine (institucine), t. y. įsteigta fundatoriaus valia ir turinčia atskirą finansavimo šaltinį – procentus nuo pinigų ar nekilnojamo turto, kasmetinius išmokėjimus ir t.t. Atskiri mecenavimo atvejai (nekilnojamo turto užrašymas Kražių jėzuitų kolegijos bibliotekai, Dovydo Pilchovskio 12 800 auksinų fundacija Vilniaus jėzuitų Kilmingųjų kolegijos bibliotekai¹) tik patvirtina taisyklę – bibliotekos nuo gyvavimo pradžios sudarydavo neatskiriama vienuolyno fundacijos kapitalo dalį, buvo nesavarankiškos (neinstituic平liuotos).

Be jokios abejonės, Lietuvos bibliotekų istorijos negalima suvesti tik į vienuolių terpę. Nuo XIV amžiaus pabaigos žinoma Vilniaus katedros Kapitula ir jos biblioteka (seniausias knygų sąrašas siekia XVI amžiaus viduri), nuo XVI amžiaus - klebonijų (joje knygas, tarp jų ir eretikas, laikė Mykolas Daukša) ir reformatų bendruomenių Vilniuje, Slucke, Kėdainiuose, Biržuose bibliotekos, tačiau apie tikslines fundacijas ir institucines bibliotekas kalbėti dar negalime. Sudėtinga institucine biblioteka pavadinti ir Vilniaus jėzuitų kolegijos (nuo 1579 metų akademijos) biblioteką – tai buvo biblioteka "prie universiteto", atsiradusi iš vyskupo Valerijono Protasevičiaus ir jėzuitų profesūros dovanotų knygų rinkinių. Kaip rodo naujausi tyrinėjimai, vienu iš bibliotekos fundatorių laikomas Žygimanto Augusto rinkinys, testamentu 1571 metais užrašytas kolegijai ir prieš tai laikytas Tikocene, buvo dėl jėzuitų neigiamo nusistatymo ir delsimo, išsklaidytas dar prieš menkai jo daliai pasiekiant universiteto bibliotekos fondus².

¹ Plačiau žr.: Pacevičius A. Lietuvos vienuolynų bibliotekų komplektavimo šaltiniai XVIII a. pabaigoje - XIX a. pirmoje pusėje // Knigotyra, 1998, t. 25 (32), p. 292-294.

² Kawecka - Gryczowa Alodia. Biblioteka ostatniego Jagiellona. Wroclaw, 1988.

Institucinės bibliotekos Lietuvoje atsiradimui didelę reikšmę turėjo katalikiškos Apšvietos idėjos, mėginimai reformuoti visą švietimo sistemą nuo pradinio iki aukštojo mokslo panaikinus 1773 metais jėzuitų ordiną ir įsteigus Edukacinię komisiją. Svarbū vaidmenį, nors ir kontroversiškai vertinamą, šiame procese suvaidino ir vienuolynai. Jų materialinės bazės (ir bibliotekų) pagrindu buvo suorganizuotas vidurinių mokyklų tinklas, apėmęs visą buvusios LDK teritoriją. Pradėjo rastis mokyklų bibliotekos, kurias apibūdinti nėra paprasta ne tik dėl istorinių šaltinių stokos, bet ir dviprasmiško jų statuso (pusiau pasaulietinės, pusiau religinės institucijos biblioteka). Viena vertus, Vilniaus universiteto vadovybė, kuriai mokyklos buvo subordinuotos, vertė vienuolynų vadovybę pirkti per knyginiuko Zavadzko firmą kuo daugiau knygų, aprūpinti jomis mokslo siekiantį jaunimą. Kita vertus, stigo lėšų, o ir knygų pasiūla nebuvo pakankama, nors ir buvo įsteigta vadinosi "knygų ekspedicija", pasiekdavusi XIX amžiaus pirmame ketvirtje tolimiausius Lietuvos kampelius.

Panėvėžio pijočių prie Šv. Trejybės vienuolyno, įsteigto 1727 metais Vilniaus kapitulos kanauninko Kristupo Belazaro ir Bernatonių seniūno Kristupo Dembskio, mokykla čia nebuvo išimtis. Reformuojant švietimo sistemą, vienuolyne veikusi vienuoliškoji kolegija buvo pertvarkyta į pasaulietinę 3, vėliau 4 klasių mokyklą. Joje 1805-1829 metais mokėsi nuo 12 iki 158, daugiausia valstiečių, vaikų. Vienuolyno vizitaciniai aktai ir kiti šaltiniai patvirtina prielaidą, kad čia, šalia pagrindinės vienuolyno bibliotekos (taip pat naudojamos mokymo reikalams) buvo ir mokyklos biblioteka¹. Pagrindinėje bibliotekoje 1779 metais buvo 552 tomų, 1789 metais vienuolynas ir biblioteka sudegė, tačiau jau 1801 metais randame 318 tomų, o 1829 m., prieš vienuolyno panaikinimą – 626 tomus. Mokyklos biblioteka nuo 38 tomų 1801 m. išaugo iki 145 tomų 1829 metais.

Norėtu si atkreipti dėmesį į bibliotekos komplektavimo šaltinius. Pirmasis ir svarbiausias be abejo buvo "centras" – Vilniaus vienuolynas su čia veikusiu vadinosiuoju fizikos Muziejumi, kurio siūtas transportas parsivežti knygų vykdavo į Karaliaučių, Veneciją, Vieną, Rygą. Tik šio

¹ Panėvėžio pijočių vienuolyno ir mokyklos biblioteka čia aptariama remiantis panevėžietės Rūtos Gražulytės kruopščiai atliku 1996 metais kursiniu darbu "Panėvėžio vienuolyno biblioteka".

Muziejaus dėka, kuriam išlaikyti tiek Panevėžio, tiek kiti pijo rū vienuolynai (Raseinių, Ukmergės) kasmet mokėjo po 90 auksinų, biblioteka per tokį trumpą laiką pakilo kaip feniksas iš pelenų tikraja šiu žodžių prasme. Antrasis šaltinis, iš kurio "gérè" ne tik moksleiviai, bet ir vienuoliai, buvo Vilniaus Universitetas – 1828 metais tarp iš čia gautų minimi Soblevskio "Lotynų kalbos pratimai" 1 ir 2 klasei, Virvičiaus "Geometrija" 3 ir 4 klasei bei to paties autoriaus "Algebra" 1 ir 2 klasei, Fombergo "Chemija" 3 klasei¹. Be minėtų komplektavimo būdų, vienuolyno ir mokyklos bibliotekas knygomis aprūpindavo ir mecenatai, aplinkinių pavietų bajorai. 1776 metais 13 knygų padovanojo Kristupas Bialozaras ("Apie žemės ūki", "Trumpoji aritmetika", "Gydymo mokslas" ir kitas). 1828 metų spalio 7 dieną mokykla sulaukė ir tikslinės paramos – jos bibliotekai Uptytės žemės ribų teisėjas Juozapas Straševičius (Józef Straszewicz) dovanojo net 70 tomų. Jei vienuolyno fundatoriai buvo įamžinti drobėse ir jų paveikslai puosė vienuolyno galeriją, tai minėtieji mecenatai buvo įrašyti į specialią geradarių padėkos knygą, buvusią dažname vienuolyne.

Neišsiplečiant norėtusi keletą žodžių tarti ir apie pagrindinės bibliotekos, kuria naudojosi mokytojai, daugiausiai vienuoliai, bibliotekos fondų struktūrą ir turinį. Akivaizdu, kad šioje, kaip ir kitose pijo rū vienuolynų bibliotekose didžiausias dėmesys skiriamas mokslui ir mokymui. Skirtingai nuo bernardinų, dominikonų ir kitų vienuolynų bibliotekų, kur pradžioje surašomi ir bibliotekose surikiuojami teologijos veikalai, Šventas Raštas ir jo komentarai, čia pirmoje vietoje eina gramatika (9 tomų), žodynai (27 tomų, tarp jų 2 Sirvydo), poezijos ir retorikos veikalai (90), geografija (20), istorija (103), filosofija (50), matematika (23), ir tik gale pamokslai, asketika, teologija (viso 240 t.). Taigi, beveik 2/3 knygų – pasaulietinės. Žinomi pijo rū nuopelnai verčiant knygas ir leidžiant originalius veikalus. Pabrėšime tik jų ypatingą vaidmenį ugdyant jaunimo patriotizmą tegul ir lenkiška, tačiau pagarbos žlugusiai valstybei, dvasia. Panevėžio mokykla išsiskyrė kaip viena nedaugelio įvedusi atskirą Lietuvos istorijos kursą (ne be Joachimo Lelevelio pagalbos). Mokytojas J. Mošinskis dėstė, kritiškai vertindamas mitologinę Lietuvos

¹ Plačiau apie mokymo turinį ir mokymo priemones žr.: Baliūnas V. Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija (1727-1995). Panevėžys, 1995, p. 9-20. – Dėkoju autorui, dovanojusiam šią knygą, labai pravertusių susivokiant Panevėžio mokyklos istorijos peripetijose.

istorijos dalį, remdamasis ne tik Bielskio, Kriomerio, Strijkovskio kronikomis, bet ir Petro Dusburgiečio "Prūsijos žemės kronika" – labai retai sutinkama to meto bibliotekose knyga vokiečių kalba.

Kaip Panevėžio pijo rū biblioteka atrodė kitų Aukštaitijos, tiksliau dabartinės Panevėžio vyskupystės, senųjų bibliotekų kontekste? Skiemonyse (Anykščių dekanatas), Kvetkuose ir Papilėje (Biržų dekanatas), Južintuose ir Panemunėje (Rokiškio dekanatas) veikusiuose reguliniu Atgailos kanauninkų vienuolynuose pagal 1820 metų vizitaciją buvo nuo 10 iki 50 knygų¹. Taigi jų bibliotekos nepasižymėjo gausumu, ir net mi nėtos vienuolių provincijos centre Videniškiuose tebuvo vos 100 tomų². Kiek didesnės bibliotekos susiformavo prie karmelitų vienuolynų: dabartiniame Pasvalio dekanate veikusiam Linkuvos vienuolyne senosios regulos prisilaikantys karmelitai 1804 metais bibliotekoje turėjo 172, o 1828 metais – 167 tomus³; iš Pumpėnų vienuolyno po jo uždarymo 1832 metais caro valdžia konfiskavo 188 tomų⁴. Basujų karmelitų vienuolyne Antalieptėje (Zarasų dekanatas) biblioteka 1830 metais iš augo iki 550 tomų⁵, o caro valdžia konfiskavo 468 tomų⁶. Tačiau didžiausios bibliotekos Aukštaitijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, veikė bernardinų ir dominikonų vienuolynuose. Palėvenės dominikonų vienuolyno bibliotekoje (Kupiškio dekanatas) 1828 metais būta 570 tomų⁷ (valdžia po 1832 m. konfiskavo 330 tomų⁸), o Skapiškio dominikonų bibliotekoje 1818 m. – 418 tomų⁹. Didžiausia šiame regione vienuolyno biblioteka susiformavo Troškūnuose (dabar Raguvo dekanatas), kur bernardinių

¹ Księga wizyt generalnych wszystkich Probostw zgromadzenia kanonikow regularnych De Poenitentia z roku 1820 // Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. Sygn. 1979-IV. K. 1-93.

² Ten pat. L. 93-94.

³ Didžpetris V. Linkuvos parapijos bažnyčios ir karmelitų vienuolyno istorijos bruožai // Žemaičių praeitis. T. 3. V., 1994, p. 245-246; Actus Visitationis Generalis Ecclesiae Parochiae et Monasterij Lincoviensis Ordo Carmelitarum A. D. 1804 // Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 525. Ap. 8. B. 116. L. 49.

⁴ Gach Piotr Paweł. Mienie polskich zakonów i jego losy w XIX wieku. Rzym, 1979, s. 50-51.

⁵ Opisanie Biblioteki Klasztoru Antolepskiego r. 1830 // Lietuvos nacionalinės M.Mažvydo Bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – LNB RS). F. PR. B. 1727. L. 1-4.

⁶ Gach P. P. Op. cit., p. 51.

⁷ Cathalogus Librorum Conventus Polavenensis...AD 1828 // VUB RS. F. 3. B. 236.

⁸ Gach P. P. Op. cit., p. 51.

⁹ Wizyta całego Funduszu klasztoru Skopiskiego XX. Dominikanów... 1820 Roku sporządzona // LVIA. F. 525. Ap. 8. B. 739. L. 22-30.

vadovavo pagarsėjusiai anuomet mokyklai, 1835-1840 metais iškeldintai į Panevėžį. Čia puikiai sutvarkyta biblioteka, turėjusi pavyzdinių, vieną seniausių Lietuvoje ir išlikusį iki mūsų dienų katalogą¹, 1838 metais iš-augो iki 1587 tomų².

Tad *institucijos* ar *institucinė* buvo Panevėžio pijorų vienuolyno ir mokyklos, taip pat kitos Panevėžio krašto senosios bibliotekos? Be jokios abejonės jas turėtume priskirti *institucijų* bibliotekų tipui. Pijorai, kaip ir kitos vienuolijos, biblioteką privalėjo turėti pagal Regulą, kurioje konkrečios bibliotekų fundavimo (steigimo) taisykles ir finansavimo šaltiniai apibrėžiami nebuvo. Tuo tarpu pirmaja institucine biblioteka Lietuvoje, tiesa, neturėjusia tėstinumo, reikėtų laikyti carinės administracijos inspiruotą ir Gliuksbergo organizuotą XIX amžiaus viduryje viešąją komercinę biblioteką Vilniuje. Bajorijai šios idėjos neparėmus, jinai sunyko, bet po 1863 metų sukilimo 1867 metais buvo įsteigta Vilniaus viešoji biblioteka – pirmoji *institucinė* biblioteka Lietuvoje.

*Conception of an Institutional Library
(in the context of the development
of Panevėžys Piarist and other
Lithuanian historic libraries)*

Summary

*Arvydas Pacevičius
Assistant Professor / Vilnius University*

On the basis of the research of libraries in the periods of Lithuanian Grand Duchy and the first half of the 19th century, the speaker tries to group historic libraries and to present his own scheme of their typ-

¹ Plačiau žr.: Pacevičius A. "Apie geros tvarkos nuolatinį palaikymą bibliotekoje": Troškūnų bernardinų vienuolyno bibliotekos katalogo "Instrukcija" ir "Antraščių rodyklė" // Knygotyra. 1997, t. 24 (31), p. 137-143.

² Akt wizyty Jeneralney Kościola i klasztoru X. Bernardinów Traszkuskich R. 1838 // VUB RS. F. 4. B. A2147.

logy. Attention is focussed on the library of Panevėžys Piarist Monastery, its sources of acquisitions and its place in the context of other libraries in Panevėžys region.

Panėvėžio vyskupijos bažnyčių ir vienuolynų bibliotekos

Jonas Juodelis

Monsinjoras, teologijos daktaras,

Panėvėžio vyskupijos kurijos kancleris,

Panėvėžio šv.apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios klebonas

Apie Panėvėžio vyskupijos kleboniją, dvarų bibliotekas dabar daugeliu atveju galima kalbėti tiktais kaip apie buvusias. Bet šis tas yra tikrai ir išlikę. Tad apie tai bendrais bruožais ir konkrečiau apie vieną kitą man žinomą ar nunykusią biblioteką.

Panėvėžio vyskupijoje dvarų, kurie būtų pasižymėję kultūra, nebuvo. Žinome, kad Rokiškio grafų Pšezdzeckių buvo sukaupta nemaža meno kūrinių kolekcija, knygų. Tiesa, Lietuvoje dvarų knygos daugiausia buvo lenkų kalba. Mat bajorai lenkiškai visi kalbėjo ir skaitė. Be to literatūra lenkų kalba tais laikais, be abejo, buvo daug gausesnė ir įvairės nei lietuvių.

Vienuolynai minėtini daugelius atveju, kaip gražiausieji knygų lobynai. Tik mūsų vyskupijoje tokį vienuolyno vyrą, kurie dirbtų mokslių darbą, rūpintuosi švietimui ar dėstyti universitetuose, ir nėra buvę.

Todėl prisimenu, kaip žavėjausi kai kuriomis Kauno bibliotekomis studijų metais Kauno kunigų seminarijos teologijos ir filosofijos fakultete. Teko lankytis ir ypatingai stebėtis, deja, prieš pat ją likviduojant, vienuolių marijonų biblioteka. Biblioteka buvo įsikūrusi Laisvės alėjos gale. Ten kieme glaudėsi maža bažnytėlė ir gražus marijonų vienuolynas. Kuomet turėjau laikyti egzaminus pas teologijos ir filosofijos fakulteto daktarą, profesorių dekaną Juozą Grigaitį, jis asmeniškai priėmė mane vienuolyno bibliotekoje. Tada man ne biblioteka rūpėjo. Kaustė studentiškas nerimas. Profesorius griežtas, disciplina nelengva,

daug savaitinių paskaitų. Bet biblioteką įsidėmėjau jau ir tuomet. O išlaikės egzaminą, su biblioteka susipažinau įdėmiau. Dar ir kai kurių jos knygų turėjau galimybę pasiimti. Tuomet ir pagalvojau – nors imk ir stok į vienuolyną, na vien dėl tokios puikios bibliotekos. Galėčiau visuomet ateiti, sédéti ir dirbtii. Kalbėjo, čia galima ištisas valandas praleisti. Čia pat kambarėliai darbui, atskirai dar ir pačioje bibliotekoje. Deja, netrukus, kai baigiau Seminarijos teologijos ir filosofijos fakultetą, buvo pradėta nacionalizuoti bažnyčių ir vienuolynų namai. Tuomet nacionalizavo ir Marijonų namus, drauge su viskuo, kas juose buvo. Ir kaip išgelbėti biblioteką, kurioje tūkstančiai geriausių knygų? Studentams, klerikams leido ką nors geresnio pasirinkti ir išsinešti. Jei tuo kas pasinaudojo, vadinasi šis tas iš bibliotekos išliko.

O dabar apie Panevėžio vyskupijos kurijos biblioteką ir jos likimą.

Iš istorijos veikalų žinome, kaip V šimtmečio viduryje Atilos vadovaujamos hunų genčių sajungos pulkai siaubė Europą, ypač Romos imperiją, kaip apsuptyje laikė amžinajį miestą – Romą. Raitelai ijodavo bažnyčių vidun, o išjodavo, palikdami liūdniausius vandalizmo vaizdus. Žirgų kanopos trypė vertingiausias knygas, išbarstytas bibliotekų pirmosiuose aukštuoose.

Kažkas panašaus vyko pirmaisiais sovietmečio metais Lietuvoje.

1949 metais, prieš pusantį metų baigęs kunigų seminariją, buvau paskirtas į Panevėžio vyskupijos kuriją. Darbingų dvasiškių buvo labai mažai, vyskupas Kazimieras Paltarokas jautėsi pavargęs. Pasijuto vyskupas geriau, kuomet darbai kurijoje paspartėjo.

Ir štai vieną gražią dieną, atėjęs į Katedrą laikyti mišias, zakristijoje radau svečių iš Panevėžio miesto vykdomojo komiteto. Tuomet virš zakristijos buvo sukrautos Panevėžio vyskupijos kurijos ir asmeninės vyskupo Paltaroko knygos. Kitur padėti jų ir nebuvo kur, nes vyskupijos namus tais metais konfiskuodavo vieną po kito. Man pasakė, kad svečiai jau ten, virš zakristijos knygas žiūri. Užlipu ir aš ten. Tai ten viena ponia, tai laikais tiksliau *draugė*, miesto vykdomojo komiteto pirmininko Vlado Butkio žmona, paaiškino, jog vykdomojo komiteto siuntimu jie čia renkasi knygas kuriamai Šiaulių apskrities bibliotekai. Na, aš paklausiau, ar čia, zakristijoje, vykdomojo komiteto biblioteka. Tąsyk tų žodžių užteko, nes nutilo. Tik pridūrė, ateisią ryt poryt kelioms dienoms prie knygų *padirbėti*. Kaip žadėjo, tada jų nesulaukėme. Gal po dviejų ar trijų savai-

čių atėjo jau su igaliotinio religijos reikalams raštu iš Vilniaus. Nurodyta paimti knygas, kaip niekam nepriklausančias, jei jose nėra vyskupijos antspudo ar vyskupo parašo. Po kelių dienų atėjau pasižiūrėti, kokias knygas atsirinko, atseit, kurios knygos *nepriklauso* kurijai ir vyskupui. Kai kurios jų atsirinktos knygos paprastos. Prisimenu, pakėliau Levo Tolstojaus raštus, vartau. Nagi, gražiausia, knygose vyskupo Paltaroko parašai Vartau kitas – ir vėl parašai, antspaudai, parašai. Klausiu jų – tai kaip čia dabar, argi tai niekieno knygos? Tuoj tas knygų *rinkimas* nutrūko. Likusios knygos buvo gerokai sujauktos. O išgabentų knygų ten ne itin daug buvo. Tad knygos iš Panevėžio vyskupijos iškeliaavo į Šiaulių kraštą. Toks mūsų vyskupijos ir vyskupo knygų likimas.

Šiauliuose tuomet klebonavo prelatas Mykolas Karosas. Jo brolis Jonas Karosas dirbo Justo Paleckio Kanceliarijos viršininku. Prelatas jautėsi gana saugiai, kol jo brolis buvo gyvas – nekliudė jo, nei iš klebonijos neįskėlė, nei lankėsi pas jį įtartini asmenys.

Prelatas neišpasakytais vertino knygas. Kartą vaizdžiai prasitarė (mes abu tolmai giminiavomės), jog po mirties bevelytų būti paskirtas danguje knygų ir bibliotekų tvarkytoju, daugiau nieko nenorėtų, visko užtektų. Ir tikrai, kiekvieną knygą knygelę nuodugniai sklaidydavo, skaičydamas vis ką nors jose pasižymėdavo. Ir prisirinkęs knygų buvo labai daug. Bet, deja, kai tiktais pasimirė prelato brolis (beje, mirė labai katalikiškai), persimainė prelato gyvenimas.

Prelatas netrukus buvo areštuotas Šeduvoje, o aš po mėnesio Panevėžyje. O juk kurį laiką buvome dirbę drauge – prelatas generaliniu vikaru, o aš kancleriu.

Lageryje praleidome keletą metų. Mirus Stalinui, visiems sutrumpino kalinimo laiką ir daugelio gyvenimas kalėjime ar tremtyje baigėsi. Prelatas į Lietuvą sugrįžo kiek anksčiau. Kai aš grįžau po kelių mėnesių, jis jau buvo pasimiręs ir palaidotas.

Tuomet man buvo pavesta tvarkyti jo biblioteką. Prelatas Mykolas Karosas testamentu prašės kiek būtų galima jo knygų parduoti, nes nenorėjės po mirties likti skolose. Man siūlė jas vežti netgi į Rygą. Bet kurgi beveši į Rygą, jos būtų visam laikui nutolusios nuo Lietuvos. Tuomet susitariau su Kauno vyskupijos kurijos (tada ir arkivyskupijos) valdytoju kanauninku Juozu Stankevičiumi. Kanauninkas atvažiavęs rinkosi kiek galima vertingesnes knygas. Jų tarpe buvo ir viena ypatingai reikšminga knyga Lietuvos istorijai ir kultūrai; ją taipogi paėmė į Kauną.

Keletas puikių veikalų, kaip Vladimiro Solovjovo filosofijos rinkinių raštų dešimt tomų, paskirta man už bibliotekos tvarkymą. Šias knygas, kaip gražū prisiminimą, saugau ligi šiolei.

Apskritai visos vertingiausios prelato Karoso knygos pramanai buvo sunėštos bažnyčion. O kurios knygos buvo po ranka, mirus prelatui, buvo išnešiotos, išvežtos ir netgi sudegintos. Tad kalbos apie sovietmetyje naikintas ir degintas Lietuvos knygas yra ne iš tuščių lūpų, o iš tikrojo knygų gyvenimo.

Dar prisimenu, jog Viešintų bažnyčios biblioteka buvusi nemaža. Kiek buvau susipažinęs, kunigų, klebonų ir seminarijos profesorių bibliotekų lobynai daugmaž išlikę, nors daugelis tų žmonių, kaip ir jų itin brangintos bibliotekos, praėjo per sunkiausias sovietmečio kratų, persekiojimo, niekinimo ir naikinimo golgotas.

Nūnai mums patiem, kunigijai, dera įvertinti Panevėžio vyskupijos knygų vertėbes – kas, kiek ir kaip jų išlikę. Kas išliko, saugome, o kas būtina toliau – kaupiame. Po penkerių ar dešimties metų, kuomet Panevėžio vyskupijos kurija ir biblioteka įsikurs savuose pastatuose, galėsime žmonėms išsamiau ir tiksliau pasakyti apie kurijos knygas.

Vatikano ir pasaulio katalikų visuomenės interesai aprėpia plačius žmonijos dvasinio gyvenimo akiračius. Vatikane keliami aktualūs bažnyčių ir vienuolynų istorijos, kultūros, meno, aišku, ir bibliotekų paveldo klausimai. Lietuvos vyskupijos, Vatikano prašymu, referuoja ne tik apie vyskupijos kurijos ar dekanatą, bet ir visų parapijų, taigi ir visų bažnyčių bei vienuolynų kultūros ir meno turtus. Referatai įteikiami Vatikanui vyskupų vizitacijos metu. Ši vyskupų kelionė vadina *Atlimina*.

Mes, Panevėžio vyskupijos kurija, galėjome Vatikaną tik informuoti, jog po sunkių sovietinės okupacijos penkių dešimtmecčių vyskupijoje bibliotekų beveik nebeliko arba jos labai nukentėjo. Antra vertus, reikalingas didelis ne vieno ar keleto darbuotojų triūsas, idant patikrintume kas išliko. Dirbdami šį darbą jau dabar paaiškinome, jog net apie išnykusius vyskupijos bibliotekų, meno, istorijos turtus yra išlikę bent jų aprašymai. Atsakydami į Vatikano klausimus, nurodėme kas, kiek ir kur galėtų būti išlikę, kokiųose pastatuose ir bibliotekose ir kokias knygų bei meno istorijos vertėbes derėtų laikyti. Dar informavome, kad turime nemaža vertingos medžiagos apie Panevėžio vyskupijos parapijų kilmę ir raidą, pastoraciją, žymesniuosius dvasininkus, buvusias ir išlikusias ver-

tybes. Dar išsiuntėme į Vatikaną knygą *Panėvėžio vyskupija (Vilnius, 1998)*, kuri neseniai čia, Panėvėžyje, buvo pristatyta.

Gavome džiugų Vatikano atsakymą ir padėką, kad nelikome kurti jų kreipimuisi. Ypač dėkoja už knygą Panėvėžio vyskupija, kurioje tiek daug vertingos medžiagos apie visų parapijų padėtį, jų istorijos ir kultūros, meno, knygų turtus. Apgairestauja, jog dar nemoka lietuvių kalbos, bet tikisi išmoksią. Vargu bau išmoks, nebent susiras lietuvių vertėją. Tikimės, jog mūsų medžiaga bus išversta. O mes patikinome, jog ši darbą tęsiame.

Church and Monastic Libraries of Panėvėžys Diocese

Summary

*Jonas Juodelis
Monsignor,*

*Doctor of Theology, Chancellor of Panėvėžys Bishopric Curia,
Dean of Panėvėžys St.Apostles Peter and Paul Church*

During the 50 years of Soviet occupation, a lot of Lithuania's church and monastic libraries, libraries of Panėvėžys Diocese among them, as well as historical, cultural and art values were deliberately and maliciously destroyed and plundered. Valuable riches of cultural heritage of the Lithuanian nation were in public and secretly, barbarously blown up, destroyed, burnt, confiscated, stolen. It was committed by closing and destroying churches and monasteries, confiscating buildings and premises. It was committed by imprisoning, deporting to Soviet concentration camps and physically destroying a lot of Lithuanian clergymen of different ranks - from priests to bishops. The author of this report also had to go through the Golgotha of Soviet concentration camps for some years.

Lithuanian clergymen and people of goodwill were trying hard to save the values of the church that were being destroyed by the Soviets.

Since the restoration of independence in Lithuania in 1990 Lithuanian priests (from Panevėžys Diocese as well) have been establishing facts about the remaining cultural values, libraries among them. The facts are reported to the Vatican Curia. It is planned to place the saved and restored libraries in the regained buildings and premises.

Autografija: spindesys ir kasdienybė

Domas Kaunas

Vilniaus universiteto prof., habil. dr.

Autografas - autoriaus įrašas arba parašas. Tokia būtų šio žodžio pirminė prasmė, jei ji verstume iš graikų kalbos. Šiandien autografo savoka dažniau naudojama antraja, kur kas platesne prasme viskam, kas parašyta autoriaus ranka apibūdinti. Treti dėl didesnio aiškumo autografus bando rūšiuoti ir klasifikuoti. Stažuotės reikalais lankantis Bonos (Vokietija) universiteto bibliotekoje, autorui buvo sudaryta galimybė išsamiau susipažinti su jos rankraščiu ir retu knygų skyriumi. Jo darbuotojų tvirtinimu, visi rankraščiai skirstomi į autografus ir rašytinių paveldą. Autografais laikomi laiškai, meno kūriniai, albumų įrašai ir kiti panašūs įkvėpimo padiktuoti rašytiniai dalykai, o paveldu - dokumentinio pobūdžio raštai. Toks sprendimas iš tiesų galimas, bet tai jau teorinių svarstytių klausimas, beje, kaip ir visa kas vokiška, racionalu. Ji paremtų ir vienas kūrėju save laikantis lietuvis, neseniai paskelbęs, kad knygos autografas tikriausiai skirtinas literatūros, tiesa, trumpajam žanru¹. Šiaip ar taip, autografų pasaulį iš tikrujų apčiuopiamiausiai sukonkretina istorinių asmenybių ir žymių intelektualų rašytinis paveldas. Ji kaupia, tvarko, saugo ir amžininkų žingeidumą tenkina archyvai, bibliotekos, muziejai bei seklio entuziazmo niekada nestokojantys kolekcionieriai. Raštas tikslingo ir sistemingo kolekcionavimo objektu tapo auksiniai bibliofilų laikais - XVIII amžiuje, pirmosios viešosios kolekcijos ir ko-

¹ Šernas, Pranciškus. Ar autografas - trumpasis literatūros žanras? // Ūkininkas. 1999, Nr. 2, p. 19 - 20.

lekcionavimo vadovai pasirodė XIX amžiuje. Mūsų epochoje šis užsiėmimas tapo savarankiška kultūros ir mokslo šaka, o asmeninės kolekcijos, traukdamos viena kitą ir vienydamosi išaugo į turtingus ir vertingus rinkinius, sudarančius svarbius kultūros bei mokslo įstaigų padalinius.

Beprasmiskos būtų pastangos išvardinti svarbiausių pasaulyo autografų rinkinius. Juos turi visos šalys. Be to, bibliotekos uoliai renka žymiai asmenų autografas ir dedikuotas knygas. Nuo jų neatsilieka idėjos ir pašaukimo įkvępti kolekcionieriai: vieni naršo antikvarinių vertibių rinką, kiti lyg apsėsti medžioja šiuolaikinių politikų, rašytojų, menininkų ir artistų įrašus. Beje, autografų dalijimas kai kur yra tapęs net savotišku verslu. Rašantysis šias eilutes Niujorko teatre pats matė, kaip įžymūs miuziklo artistai po spektaklio buvo apgulti žiūrovų su ištiestomis programomis. Garsenybės parašo brükstelėjimas jiems kainavo kelias dešimtis, kelių žodžių - šimtą dolerių. Dvidešimt pirmame amžiuje tos programos kainuos gal dešimteriopai daugiau.

Sodriausia autografų aplinka ir gausiausia privačių bei institucinių rinkinių yra Europoje. Mintimis ir žodžiais, tapusiais raštu, prekiaujama aukcionuose ir antikvariatuose. Varžytinių pobūdžio prekyba užsiima specializuotos įstaigos, paprastai aprépiantios knygas, grafiką ir tapybą. Jos nuolat kaupia tokias prekes ir periodiškai rengia pardavimus. Orientuojamasi į tarptautinę rinką, todėl įvairiose šalyse nuolat ieškoma galimų pirkėjų, privačių ir institucinių, adresų, kuriems siunčiami gerai metodiškai sudaryti ir iliustruoti katalogai. Jų leidimo nuostolius, aišku, vėliau padengia patys aukcionų dalyviai. Šio pranešimo autorui po ranka yra Peterio Kieferio knygų ir meno aukcionų įstaigos Vokietijoje vienės iš naujesnių katalogų¹. Jis didelio formato, turi 350 puslapiai, iliustruotas. Katalogas aprėpia pagal tematiką ir leidinių rūšis suklaifikuotus 5763 aprašus, įvairias pagalbinės rodykles. „Autografų“ skyriuje pirkėjui siūlomi 24 rankraščiai: laiškai, dokumentai, gaidos, nuotraukos su dedikacijomis. Brangiausiai įkainuotas vokiečių gamtininko Gustavo Theodoro Fritscho (1838 - 1927) kelionės aplink pasauly įvykusios 1904-1905 metais autorinis aprašymas su iliustracijomis (18 000 markių), visi kiti dalykai - vidutiniškai po 150 markių. Suprantama, tai pradinės kainos. Varžytinėse jos padidėja. Autografuotos ir dedikuotos knygos kataloge į

¹ Bücher & Graphik. Alte und Moderne Kunst. Auktion 34. 6. und 7. Februar 1998 / Peter Kiefer, Bernhard Kost, Helia Lukacs. Pforzheim, 1998. 351 S.

savarankiską skyrių neišskiriamos, dedikacijos ir autoriniai įrašai pažymimi bibliografinio aprašo anotacijoje. Tokių knygų kolekcionieriams siūloma gana daug. Mažai žinomo autoriaus autografuotos knygos pradinis įvertinimas vidutiniškai siekia 100 - 150, žymaus - 1 000 markių. Garsaus belgų grafiko Franso Masereelio knyga „Mano maldaknygė“ („Mon livre d'heures“, 1919) su 167 medžio raižiniais ir paties autoriaus dedikacija priešlapyje įkainuota 900 markių. Neabejotina, kad ji buvo nupirkta, gaila, nesužinosime už kiek.

Europos kultūros paveldo aukcioneose sutinkame ir lietuviškųjų retenybų. Dažniausiai tai būna LDK ir Prūsijos senieji žemėlapiai, dokumentų ir kūrinių rankraščiai. Vieno jų įsigijimo istoriją aprašė Kazys Varnelis¹. Žymus JAV lietuvių kolekcionierius iš Sotheby aukcionų katalogo sužinojo apie Londone parduodamą 1735 metų Philippo Ruhigo rankraštinių veikalų lotynų kalba „Lietuvių kalbos meletēma“ ir jį per igaliotą agentą nupirko. Įsigijimo istorija kainavo daug nervų ir 4 500 dolerių (pradinė kaina buvo 1 200 dolerių). Dabar tas rankraštis jau skrupulingai tiksliai publikuotas lituanistikos tyrimų reikmėms ir pats originalas atkeliaavo į Lietuvą.

Rankraščių pasitaiko ir eiliniuose užsienio antikvariatuose. Jie guli ant lentynų ir stalų sudėti aplankuose arba vokuose, tačiau specialiai retai aprašomi ir solidžiuose kataloguose neregistravomi. Antikvariatai daugiausia prekiauja savo miesto arba krašto lygio įzomybių autografais. Rašančiajam šias eilutes neseniai buvo galimybė pasižvalgyti kone virose Hanoverio senienų krautuvėse. Dauguma jų turėjo vidutiniškai 50-100 markių kainuojančių rankraščių, tačiau jų autorių vardai menkai ką sakė. Kita vertus, vokiečių antikvariatų savininkai, susidūrę su didesnėmis vertybėmis, jas deda ne ant prekystalių, o iš karto siūlo didmiesčių muziejams, galerijoms, universitetų ir kraštų centrinėms bibliotekoms.

Lietuvoje padėtis kitokia. Mes neturtingi rankraščių. Juos grobė užkariautojai, naikino gaisrai, karai ir mūsų pačių nerūpestingumas. Daug vertę turinčių senienų prekyboje išsijoja ir su antikvarų žinia bei pagalba į užsienį išveža nuolat besilankantys kolekcionieriai ir landūs vertelgos. Tai tebedaroma ir šiomis dienomis. Didžiausia problema ta, kad Lietuvos vyriausybė bibliotekoms ir muziejams iš viso neskiria lėšų

¹ Varnelis, Kazys. Kaip buvo įsigytas P. Ruigio "Meletemos" rankraštis // Ruigys P. Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas. Vilnius, 1986. P. 397 – 404.

rašytinio kultūros paveldo kaupimui. Jei kas ir patenka į saugyklas, tai dažniausiai tik pačių autorių - rašytojų ir mokslininkų - geranoriškumo ir apdairumo dėka. Didelius autografų rinkinius turi vos kelios mokslinės bibliotekos ir Lietuvių literatūros muziejus Kaune. Jie susiformavo per pastarąjį šimtmetį, o Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštynas - per kelis šimtmečius. Šie rinkiniai gerai sutvarkyti ir lengvai prieinami tyrinėtojams: rankraščiai suinventorinti, aprašyti, sudaryti kortelių katalogai ir fondų vadovai, o Mokslo akademijos biblioteka išleido itin išsamų ir informatyvų „Autografų kolekcijos katalogą”¹. Jis aprėpia 1626-1925 metais įvairių, nebūtinai garsių asmenų lietuvių, lenkų, lotynų, rusų, prancūzų, vokiečių ir italių kalbomis rašytus 2272 laiškus.

Nepaisant šių mokslinės ir muziejinės paskirties rinkinių turtingumo, autografai nepatenka į elitinės kultūros raiškos erdvę. Mes jų beveik nematome mokyklų ir universitetų vadovėliuose, literatūros ir kitų humanitarinių mokslo veikalose, muziejų ekspozicijoje. Autografas dažniau prisimenamas tik archyve suradus kokį nors žymų asmenį ar īvykį liudijantį rankraštį. Tačiau jis pirmiausia vertinamas kaip istorijos šaltinis². Istorinių dokumentų faksimilės dažnai naudojamos vietoje spaudos leidinių puošbos detalių: dedamos knygų priešlapiuose, ant viršelio aplanko atvartų. Dekoratyvinė jų paskirtis klaidina knygos skaitytoją. Autografas jo akyse blanksta kaip kultūros vertybė. Esama ir priesingų nukrypimų. Neseniai Lietuvos visuomenė buvo dirbtinai sudominta spaudoje pasirodžiusių straipsniu „Titanike” nežuvusio rankraščio kaina – Seimo nario mašina³. Kalbėta apie „Titanike” nuskendusiam kunigui Juozui Montvilai lyg ir įduotą Ameriką nugabenti, bet nežuvusį Seinų kunigų seminarijos auklėtinių 1866 metais užrašytų 500 dainų rankraščinių rinkinių. Rinkinio šešėlis seniai klaidžioja po Vilnių, viliodamas geraširdžius mokslininkus ir naivius turtuolius. Norinčių įsigyti rankraštinę knygą pakaktų, galinčių, deja, vis dar neatsiranda: neįkandama kaina. Paskutinioji skelbiama 80 000 litų. Rankraščio lemtis tapo ir spaudos, ir anoniminio savininko spekuliacijos šaltiniu.

¹ Autografų kolekcijos katalogas / Lietuvos TSR Mokslo akademijos centrinė biblioteka; sud. Danutė Labanauskienė. Vilnius, 1989. 360 p.

² Labanauskienė, Danutė. Netikėtai surastas Motiejaus Valančiaus autografas // Literatūra ir menas. 1999, vas. 27 (Nr. 9), p. 4.

³ Gudavičiūtė, Dalia. „Titanike” nežuvusio rankraščio kaina – Seimo nario mašina // Lietuvos rytas. 1998, rugp. 8 (Nr. 183), p. 6.

Autografijos ugdymą pernelyg aplieko specialistai ir kultūros paveldo saugotojai. Jau trisdešimt metų pragyvenus Lietuvos sostinėje, neteko susidurti su atveju, kad kokia nors biblioteka, muziejus ar archyvas būtų surengęs monografinę autografijos istorijai ir dabarčiai skirtą parodą, konferenciją ar seminarą. Nedidele išimtimi galėtume laikyti nebent padidintą dėmesį aukščiausio lygio Lietuvos valstybės veikėjų autografams. Visų laikų spaudoje daug sykių reprodukuoti Vasario 16-osios ir Kovo 11-osios aktų signatarų parašai, o 1921 metais buvo išleistas net Steigiamojo seimo metinių proga jos narių savo ranka užrašytų prasmingų minčių ir parašų reprodukcijų albumas¹. Tiesa, šiandien šis gana įdomus leidinys yra tapęs retenybe, todėl mažai kam žinomas, juolab neprieinamas.

Tarp pavienių Lietuvos kolekcionierių autografų rinkimas mažai paplitęs. Bene svarbiausia priežastis yra tradicijų nebuvinimas ir skurdi rinka. Retai rankraščius pamatysime antikvariatose. Šiokia tokia išimtimi galėtume laikyti Vidmanto Staniulio knygyną saloną Kaune, kuriaame dažniau pasirodo spaudos lotynišku raidynu draudimo laikų rankraštinių knygų, dokumentų, laiškų, įvairių metų spaudos leidinių su dedikacijomis. Daugumą jų pats antikvariato savininkas ir nuperka. Savo kolekcijos pagrindu V. Staniulis 1996 metais surengė parodą ir išleido geros kultūrinės vertės katalogą². Deja, šis atvejis kone išimtis. Jei mūsų žinios teisingos, iš kolekcionierių, nesusijusių su prekyba, autografų parodą pirmasis ir vienintelis 1988 metais žiūrovams pristatė vilnietas Antanas Martinionis. Jis eksponavo žymių ir žymesnių lietuvių mokslo, kultūros ir politikos veikėjų 58 laiškus, atvirlaiškius, dokumentus, nuotraukas bei knygas su dedikacijomis. Paroda vieną mėnesį veikė Pakruojo knygynė. Organizatorius buvo čionykštis „Akiračio“ klubas ir vienas iš jo vadovų Jonas Nekrašius. Jis parengė ir lankytojams skirtą lankstinį, šiandien tapusį svarbiausiu įvykio liudytoju³. Labai artimą parodos katalogui leidinį paskelbė kaunietis maironianas kolekcionierius Romas Adomavičius. Jo knygelė „Maironio kūrinių leidimai ir autogra-

¹ Lietuvos Steigiamojo seimo narių autografų albomas pirmosioms metinėms sukaktuvėms paminėti. Gegužės 15 d. 1920 – 1921. Kaunas, Anno MCMXXI [1921]. [8] lap.

² Autografai ne tik knygose... Parodos katalogas : dokumentai, laiškai, atvirukai, knygos / sud. Janina Baltaduonienė. Kaunas, 1996. 40 p.

³ Autografai, dedikacijos, laiškai... Iš Antano Martinionio kolekcijos: parodos katalogas / parengė Jonas Nekrašius. Pakruojis, 1988. I lankstinys (8 p.).

fai", sudaryta iš poeto nuotraukų, knygų antraštinių lapų ir įrašų juose reprodūkciją, akivaizdžiai liudija kolekcionavimo kultūrinę misiją ir prasmingumą¹. Autografų, daugiausia dedikacijų faksimilės, ilgai tarnaus autentiką vertinančiam literatūros tyrinėtojui ir neakivaizdžios parodos lankytuojui iš visos Lietuvos. Kitų panašių leidinių ir parodų mums nėra žinoma, tačiau negalėtume teigti, kad ko nors nepraleidome. Pats pranešimo autorius asmeniškai pažista keletą kitų kolekcionierų, bet jie prašo jų pavardžių viešai neminėti. Ir ne vien dėl gąsdinančio Ričardo Mikutavičiaus likimo. Atsargumo jausmas viešumai atsirado ir dėl tarybiniais laikais susiformavusio visuomenės nepakantumo išskirtinius pomėgius ir polinkius puoselėjantiems žmonėms.

Nors ir skundžiamės nepalankia autografų kolekcionieriams dabanties būkle, vis dėlto turėtume sutiki su mintimi, kad nebūna žiemos, po kurios neateitų pavasaris. Jį pranašauja XX amžiaus antrosios pusės autografų autorų gausa ir įvairovė, kolekcionavimo kultūros ir, tikimės, pačių kolekcionierų piniginės branda. Autografijos renesansą ypač skelbia internetinės komunikacijos entuziastai. Jų įsitikinimu, vis daugiau rankraščių bus publikuojama moderniųjų informacijos sklaidos priemonių pagalba. Vienas tokiai, kompaktinis diskas "Vilniaus universiteto bibliotekos istoriniai rinkiniai" (1998), jau plinta pasaulyje. Jame reprodukuotas ir aprašytas nemažas pluoštas garsių asmenų laiškų ir dokumentų, laikomų Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių fonde. Vis dėlto, masinio autografų elektroninio publikavimo vargu ar galima tikėtis. Problema yra nuosavybės teisė ir jos turėtojų noras uždirbti. Tačiau prognozės – spėlioniu ir polėkių sfera, kuri tikrove taps tik rytoj. Šiandien negalime nepastebeti, kad atsiranda ir dar viena iki šiol neišnaudota autografijos galimybė - prie Lietuvos priartėjo pasaulis su savo išugdytomis pomėgių tenkinimo tradicijomis ir arsenalu. I Lietuvą pradeda sugrižti ir lankytu kultūros vertybės, kurioms galime priskirti ir sunkiai įsi-vaizduojamo dydžio bei svarbos kolekcijas (Kazio Varnelio), ir pavienes relikvijas. Vieną tokią, kuri nepareikalaus daug laiko ir vietas, pa-bandysime pristatyti išsamiau.

Kalbėsime apie knygos, kurią žino visas pasaulis - Alberto Einsteino „Reliatyvumo teorijos" vieną iš ankstyvųjų leidimų. Tai platesnei

¹ Adomavičius, Romas. Maironio kūrinių leidimai ir autografai (1891-1931). Vilnius, 1996. 44 p.

skaitytojų auditorijai skirtas garsaus atradėjo veikalo angliskasis vertimas, atrodo, net pats pirmasis, nors to tvirtai teigt, neturint po ranga išsamios A. Einsteino bibliografijos, negalima. Antraštiname lape nurodyta Ryersono Press leidykla Toronte, tačiau pati knyga yra tikrą tikriaujas Europos kūdikis: į anglų kalbą vertė Shefieldo universiteto Fizikos laboratorijos mokslininkas dr. Robertas W. Lawsonas, o 1920 metais spausdino Morrisono ir Gibbo bendrovės spaustuvė Edinburghe. Aišku, ji buvo skirta visam angliskai kalbančiam pasauliui, taigi, ir Kanadai bei Amerikai. Knygos pėdsakus šių šalių kontinente geriausiai paliudija du autografai priešantraštiname lape. Pirmasis įrašas padarytas pieštuku. Tai tradicinis knygos savininko autografas, užfiksavęs asmenvardį *S. Ashley* ir įsigyjimo metus 1920. Antrasis įrašas nepalyginamai svarbesnis. Knygoje plona plunksnakočio plunksna juodu rašalu beveik kaligrafišku bražu įrašyta: *Selber denken und sich nichts einreden lassen! Albert Einstein. 1935.* Tai sentencija ar moto, rodanti garsaus mokslininko principinę kūrybinę saviraiškos nuostatą: *Galvok pats ir nesileisk per kalbamas.* Ji, ko gero, mokslo viršūnėn įkopusiame A. Einsteinui iprasmino viso gyvenimo ir pasiekimų kelią.

Ką ne ką galime pasakyti apie autografo kilmę ir knygos likimą. Angliškasis „Reliatyvumo teorijos“ leidimas iš pradžių priklausė Toronto inžinieriui S. Ashley'ui, kuris kartu su kompanionu Crippenu, taip pat inžinieriumi, apie 1926 metus įkūrė foto reikmenų ir medžiagų firmą. Šis verslininkas ir buvo susitikęs su 1933 metais nuo nacių persekojimų į JAV emigravusiu A. Einsteinu. Gaila, susitikimo aplinkybės mums nežinomas. Firma, priklausanti S. Ashley'aus įpėdiniams, tebeveikia ir šiandien. Anot pasakojimo, jie ne taip seniai tvarkė šeimyninę biblioteką ir daug ko atsisakė, nereikalingas knygas pasiūlydami dovanomis savo darbuotojams. Taip A. Einsteino „Reliatyvumo teorija“ pateko į mokslą ir kultūrą labai vertinančios mūsų tautietės Marijos Vasiliauskienės rankas. Ji ne kartą yra parėmusi šių eilučių autorui, o tarp gausių knygų dovanų sykį įteikė ir garsiojo mokslininko prisilietimo paženklintajį egzempliorių. Tai įvyko 1989 metais. A. Einsteino knygą straipsnio autorius mielai rodo savo studentams, bibliofilams ir namų svečiams.

Knyga neeilinė ir dėl sandaros bei turinio. Ji įrišta į kartono viršelius, aptrauktus raudona drobe, antraštė ir autoriaus asmenvardis įspausti nespalvotu giluminiu šriftu: *The theory of relativity / Albert Einstein.* Antraštiname lape šie duomenys pateikti kitaip ir išsuliau.

Priešantraštiniame lape įdėtas pieštas autoriaus portretas, žemaiu reprodukuota ir autografo faksimilė. Portreto kamputuje lengvai perskaitoma dailininko pavardė ir metai - *Hermann Struck 1920*. H. Struckas mums gerai žinomas. Šis Vokietijos žydų dailininkas Pirmojo pasaulio karo metais dirbo kaizerio okupaciniés armijos Ober Osto štabo spaudos skyriuje Kaune ir pastabai piešę Lietuvos vaizdus bei žmonių tipus. Lietuvoje jis iš naujo pažino savo tautą ir į ją sugrižo. H. Strucko piešiniai byloja puikiame karo metų albume "Škicai iš Lietuvos, Baltarusijos ir Kuršo" (1916), atminimas – ką tik į lietuvių kalbą išverstoje Dietmaro Albrechto knygoje "Keliai į Sarmatiją"¹. Gaila, nei vienoje; nei kitoje nėra né menkiausios užuominos apie dailininko ir mokslininko pažintį ir ryšius. "Reliatyvumo teorijos" pradžioje perspausdinta A. Einsteino 1916 metais rašyta pratarmė. Joje aiškinama, kad veikalas skirtas tiems, kurie nežino teorinės fizikos matematinių metodų, tai yra, nespecialistams. Pats knygos vertėjas parašė įvadinius straipsnius „Biografinės pastabos“ ir „Vertėjo pastabos“. Pirmajame išspausdintos enciklopedinės žinios apie A. Einsteino gyvenimą ir mokslinę karjerą, nurodyti paskelbti veikalai, pareigos, institucijos ir organizacijos, kurioms mokslininkas priklausė. Nevengta visiškai asmeninio pobūdžio žinių: *Profesorius Einsteinas yra dukart vedęs. Jo pirmoji žmona, su kuria susituokė 1903 metais Berne, buvo kurso draugė iš Serbijos. Iš šios santuokos gimė du sūnūs, dabar abu gyvenantys Ciuriche; vyresnysis yra šešiolikos metų. Neseniai profesorius Einsteinas vedė našle tapusią savo pusseserę, su kuria jis gyvena Berlyne.* Vertėjo pratarmėje aiškinami knygos sudarymo principai bei dekojama konsultavusiems mokslininkams. Portretą, pieštąvardą turinčio vokiečių dailininko, parūpinęs pats A. Einsteinas. Knygos pabaigoje vertėjas įdėjo rekomenduojamąjį angliskosios literatūros nagrinėjamu klausimu sąrašą ir dalykinę veikalo turinio rodyklę. Iš mūsų pateikto apibūdinimo nesunku suvokti, kad knyga parengta itin profesionaliai ir kad abu - autorius ir vertėjas - jai skyrė daug dėmesio. Tačiau ši išties neeilinė knyga turi vieną nepataisomą trūkumą - ji išspausdinta

¹ Skizzen aus Litauen, Weissrussland und Kurland. 60 Steinzeichnungen mit Text von Hermann Struck und Herbert Eulenberg. Berlin : Georg Stilke, 1916 ; Albrecht, Dietmar. Keliai į Sarmatiją. Dešimt dienų Prūsijoje: vietos, tekstai, ženklai. Vilnius, 1998. P. 207, 214, 215, 227, 228, 310.

nepatvariaime, lūžtančiame popieriuje. Tokį gamino ekonominio nuosmükio laikais po Pirmojo pasaulinio karo.

A. Einsteino autografas tarsi, o gal ir iš tikro priartina pasaulį. Jি ir daugelij kitų privalome išmokti vertinti, padaryti kultūros ir mokslo savastimi, suteikti gyvybingumo. Tai kuklūs, bet iškalbūs mūsų būties ženklai ir paminklai.

Autography: brilliance and commonness

Summary

Domas Kaunas

Habilitated Doctor, Professor

Vilnius University

Autographs as the objects of cultural history and collecting situation in Western Europe and Lithuania are reviewed. Autographic Albert Einstein's book "The theory of relativity", published in 1920 at the publishing house of Morrison and Gibb's company in Edinburgh, is discussed. The book is at the speaker's private collection.

Lenkų draugija *Oświata* (Švietimas)
Panevėžyje 1919-1940

Mieczysław Jackiewicz
 Lenkijos generalinis konsulas Vilniuje

Panevėžio visuomenės veikėjai – advokatas Teodor Ludkiewicz (Teodoras Liudkevičius)^{*}, Joana Zawiszanka (Joana Zavišaitė), Bronisław Krasowski, Zygmunt Staniewicz (Zigmantas Stanevičius) ir Aleksander Witort (Aleksandras Vitortas) 1917 metų lapkričio 29 dieną nustarė sukurti lenkų draugiją *Oświata*. Susirinkimui pirmininkavo dr. Aleksander Witort – parengtas draugijos statutas, kurį 1919 metais patvirtino tuometinė vokiečių okupacinė valdžia. Lietuvių valdžia statutą užregistruavo 1920 metų sausio 22 dieną. Statutą pasirašė dr. Aleksander Witort, Teodor Ludkiewicz, Bronisław Krasowski, Zofia Niewęglowska, Joana Zawiszanka, Zofia Muśnicka, Piotr Sawicki, Gabriela Lancucka, Leonia Witortowa (L.Witortienė) Draugijos valdybos pirmininku išrinktas Teodor Ludkiewicz, nariais – Tadeusz Bystram ir Piotr Sawicki. Statutas skelbė: "paragrafas 1. Lenkų draugija *Oświata* siekia suburti savo narius kultūros ir švietimo veiklai; paragrafas 2. Tikslo siekia: 1) kuria lenkų mokyklas, prieplaudos, knygynus, skaityklas ir kursus beraščiams; 2) organizuoti teatro vaidinimus, koncertus, chorus, paskaitas, balius ir t.t.; 3) vystyti sportą ir fizinių lavinimą."

Pradžioje draugija būrė 52 narius. Viena iš pagrindinių *Oświatos* uždavinių buvo privačios lenkų gimnazijos Panevėžyje įsteigimas. Neįtrukus, 1919 metais, gimnazija buvo atidaryta. Pirmaisiais mokytojais buvo Feliks Jelec (Feliksas Jelegas), Kazimiera Bukowska (Kazimiera Bukauskiénė), Helena Losowska (Elena Losovskienė), Walerian Straszewicz (Valerijonas Straševičius). Gimnazijos direktoriumi tapo Hipolit Pereszczako (Hipolitas Pereščiakas), vėliau Stanislaw Domaszewicz (Stanislovas Domaševičius). *Oświatos* valdyba įstegė savo grandis Biržuose – pirmininkas Stanislaw Odyniec, Skauraduose – pirmininkė Maria Giedgodówna (Marija Gedgaudaitė), Viešintose – pirmininkas Hen-

* Skliaustuose nurodoma vardo ir pavardės lietuviškasis atitikmuo, remiantis Panevėžio apskrities archyvo fondais (sudarytojų pastaba)

ryk Grotkowski (Henrikas Gratkauskas) ir Vadaktuose – pirmininkas Jaroslaw Gudowicz.

Draugijos veikla 1920 metais rėmėsi dviem sekcijomis – mokyklų ir dramos.

Mokyklos sekcijos uždavinys buvo veikiančių mokyklų rėmimas ir naujų kūrimas, daugiausia pradinių. 1922 metais buvo 10 tokų mokyklų ir 344 mokiniai, 1925 metais – 6 mokyklos ir 327 mokiniai, 1937 metais liko tik 3 mokyklos (Panevėžyje, Biržuose ir Adampolyje) ir 70 mokiniai. Mokyklų sekcijai vadovavo A. Jakubowska, vėliau F. Jelec ir H. Jatowt (Henrikas Jatautas)

Jai klestint, 1926 metais gimnaziją lankė 493 mokiniai, 1937 metais jų buvo tik 160. Iki 1937 metų brandos atestatus gavo 399 mokiniai. Gimnazijos sekcijai vadovavo Zygmunt Staniewicz, Włodzimierz Snarski (Vladimiras Snarskis) ir Zygmunt Szwojnicki (Zigmas Švojinickis).

Šalia mokyklų, svarbi draugijos kryptis buvo lenkų bibliotekų veikla. 1937 metais *Oświatą* turėjo 8 bibliotekas: Panevėžyje (virš 5000 tomų), Adampolyje, Skauraduose, Troškūnuose, Urnežiuose ir Vadaktuose.

Draugija *Oświatą* įkūrė prieglaudą lenkų našlaičiams ir neturėliams. Prieglaudos kūrėja ir globėja buvo Maria Ludkiewiczowa (Marija Liudkevičienė). Vedėjos pareigas éjo Szarawska, o auklėtoja dirbo Zofia Jeleniewska.

Dvidešimtaisiais metais draugija sukūrė porą kaimo skaityklų, bet jas greit panaikino, kadangi jos, lenkų bendruomenės nuomone, trukdė veikti lietuviškoms organizacijoms ir Šaulių sąjungai.

1924 metais *Oświatą* susivienijo su draugija - *Pochodnia*, atskiru statutu pasilikusi veiksmų autonomiją. Nuo 1925 iki 1929 metų *Oświatą* rengė lenkų mokytojų kursus. Jų vadovu buvo Feliks Jelec, o pedagogų taryboje buvo kun. Dirginčius, M. Mostowska, M. Lukaszewicz, A. Stretowiczowa (Stretovičienė), dr. Aleksander Babiański (Aleksandras Babanskis), Hipolit Pereszczako ir Helena Losowska.

1925-1935 metais *Oświatą* globojo pradines mokyklas, vaikų darželį, prieglaudą, bibliotekas ir dramos sekciją, kuri sulaukė nemažų pasiekimų teatrinėje veikloje.

Remiantis nauju, 1936 metų vasario mėnesį priimtu Lietuvos respublikos draugijų įstatymu, *Oświatą* parengė naują statutą. Perregistruota draugija toliau veikė Panevėžio apskrityje.

1938 metų gruodžio 4 dieną draugija šventė lenkų kultūrinės ir švietėjiškos veiklos dvidešimtmečio sukaktį. Ta proga apie Panevėžio draugijos kelią raše "Dziennik Polski": "Koks didelis mūsų džiaugsmas, koks pagristas pasididžiavimas, kai švenčiame dvidešimtą Panevėžio *Oświatą* draugijos jubiliejų, kokia gili mūsų pagarba jos kūrėjams ir vadovams, koks stiprus mūsų tikėjimas ateitim, daug metų kovojant su visokeriopa priešprieša, nepaisant to gyvuoja ir savo atsparumo, vilties bei pergalės siekio neprarado. O priešingumą draugijos kelyje buvo daug: šalia žinomų mums kliūčių iš valdžios pusės, šalia nepalankių lietuvių visuomenės santykių, pasireiškiančių kartais labai aštriomis formomis, buvo daug kitų ir kliūčių. – tai nelengvas plačiosios Lenkijos visuomenės sluoksnių inercijos įveikimas (ji ne visada pritarė šios draugijos veiklai), dideli finansiniai sunkumai; stoka žmonių, galinčių dalyvauti veikloje ir daug kitų. Nepaisant to darbas vyko ir dažnai su netikėtais gerais rezultatais, vystėsi ir klestėjo, kai išorinės aplinkybės tai leis-davo".

Iškilmingame minėjime draugijos sekretorė Maria Ludkiewiczowa perskaitė referatą, skirtą *Oświatą* dvidešimtmečio veiklai. Pasiskyrime nuskambėjo daug karčių žodžių brolių lietuvių adresu. Referatas nušvietė lenkų kultūrinę ir švietėjišką veiklą Panevėžyje XX amžiaus pirmojo dešimtmečio metais. "Darbas tuomet vyko drauge su lietuviais – sakė M. Ludkiewiczowa – pagal absoliučią lygybę, siekiat bendrų tikslų – švietimo puoselėjimo ir tautinio sąmoningumo abiejose etninėse grupėse." Toliau referentė kalbėjo apie lenkų švietėjišką veiklą Panevėžyje, atnaujintą po pertraukos, po karinės emigracijos, išdėstė jos vystymosi etapus ir pasiekimus, konstataavo faktą, jog Panevėžio *Oświatos* lygis po dvidešimties gyvavimo metų kiekybiškai lygus tam, kai ji pradėjo veiklą. Dauguma to, kas didelėmis pastangomis buvo pasiekta (mokyklos, bibliotekos, skaityklos, kaimo skaityklos, sporto pasiekimai ir t.t.), valdžios pastangomis buvo likviduota.

Nepaisant iškilmingos nuotaikos, iškilmių dalyviai buvo prislėgti, kadangi jų veikla draugijoje, puoselėjant lenkiškumą jų gimtinėje buvo sistemingai stabdoma, o sunkaus darbo vaisiai – sunaikinti.

Per *Oświatos* iškilmes buvo apdovanoti Teodor ir Maria Ludkiewicz, draugijos kūrėjai ir ilgamečiai veikėjai.

Oświatos Panevėžyje veikla silpnėjo. 1939 metais valdžia atsisakė registruoti draugijos skyrius Biržuose, Vadaktuose, Skauraduose ir Viešintose.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, *Oświatos* veikla nutrūko. 1940 metų rugpjūčio mėnesį *Oświatos* veiklą oficialiai sustabdė komunistinė Lietuvos SSR valdžia.

Trumpai apie lenkų biblioteką Panevėžyje.

Lenkų biblioteką Panevėžyje 1918 metais lapkričio mėnesį prie *Oswiata draugijos* įkūrė M.Ludkiewiczowa. Pradžią davė advokato Teodoro ir Marijos Ludkiewicz biblioteka. M.Ludkiewiczowa bibliotekai skyrė vieną kambarį savo name. Po to biblioteką papildė vietinių lenkų aukotos knygos, ir knygomis iš Lenkijos. Bibliotekos išlaikymo išlaidas padengdavo skaitytojų savanoriški mokesčiai. Pastačius Panevėžyje lenkų gimnaziją, biblioteka buvo perkelta į mokyklos patalpas. Ji veikė du kartus per savaitę popietinėmis valandomis. Knygas siūlė, išduodavo ir užrašydavo pati Maria Ludkiewiczowa. Šios bibliotekos skaitytojais dažniausiai buvo gimnazijos moksleiviai. Gausiausias buvo privalomos lenkų literatūros skyrius.

Panevėžio biblioteka aprūpindavo knygomis bibliotekos punktus, kurie įsikūrė lenkų gyvenamose vietovėse Upytėje, Vadaktuose, Pociūneliuose. Mokyklų bibliotekoms vadovavo pradinį klasių mokytojai. Maria Ludkiewiczowa bibliotekai vadovavo be užmokesčio per visą tarpukario dvidešimtmjetį (po karo ji liko Lietuvoje; mirė 1962 metais Panevėžyje). 1940 metų rugsėjo mėnesį sovietų valdžia liepė knygas perduoti viešajai Panevėžio miesto bibliotekai. Dėžės su lenkiškomis knygomis net nebuvo išpakuotos. Tolimesnis knygų likimas nežinomas*.

* Pranešimas verotas iš lenkų k. paties autoriaus, sudarytojai iš dalies taisė stilių ir gramatinės klaidas

*Polish Society Oświata in Panevėžys
1919-1940*

Summary

*Mieczysław Jackiewicz
Consul – general of the Polish Republic in Vilnius*

The speaker outlines the activities of the Polish education society Oświata in the period of 1918-1940, its organizational structure, aims and objectives focusing on the activities of the private Polish Gymnasium, founded in 1919, and of the library founded by Marija Liudkevičienė in November, 1918.

**Panevėžio žydų bendruomenės
kultūrinis gyvenimas**

Ovidija Zeifaitė
Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus
bibliotekos bibliotekininkė

Kauno gubernijoje šalia Kauno ir Šiaulių, Panevėžys buvo vienas iš svarbiausių žydų gyvenimo miestų. Po Lenkijos ir Lietuvos III padalijimo 1796 metais Panevėžys gavo apskrities miesto teises ir sparčiai augo kaip reikšmingas Vidurio Lietuvos kultūros ir ekonomikos centras.

Panėvėžyje buvo gana gausi karaimų bendruomenė, iškūrusi žymiai anksčiau nei žydai. Žydų ir karaimų santykiai buvo neblogi, tik 1827 metais įvyko jų konfliktas dėl rekrūtų prievolės.

Žydai Panėvėžyje apsigyveno XVII amžiuje. Beveik nėra informacijos apie žydus pirmais jų gyvenimo Panėvėžyje šimtmeciais. Manoma, XVIII amžiuje Panėvėžyje pastatyta medinė sinagoga su gražiai išpuoštu interjeru. Pirmasis Panėvėžio rabinas paminėtas XIX amžiuje; daugiausia žydai gyveno stambesnėse miesto dalyse.

1766 metais Panevėžyje gyveno 254 žydai (mokesčių mokėtojai), 1847 metais – 1447 žydai. 1865 metais Panevėžio gyventojų skaičius siekė 8.071 (iš jų 3.648 žydai ir 70 karaimai), 1884 metais – 15.071 (iš jų 7.899 žydai), 1897 metais – 13.044 (iš jų 6.627 žydai). Žydai vertėsi prekyba ir verslu, linų, grūdų ir medienos eksportu. Po 1863 metų sukilimo miesto ekonomika kiek susilpnėjo, tačiau greitai atsistatė. Daug žydų šeimų šalia verslo dar vertėsi sodininkyste, daržininkyste išsinuomuojuose dideliuose miesto plotuose, kuriuos nusipirkdavo. 1880 metais buvo atidaryta pirmoji Panevėžyje Naftalio Feigenzono spaustuvė (veikė iki 1930 metų).

Mieste veikė aštuoni *beit – midrašai* (maldos namai). 1884 metais buvo paskelbtas įsakymas, liepiantis visiems žydams išsikelti iš aplinkinių kaimų.

1887 metais Panevėžio įguloje įsikūrė žydai ir karaimai. Buvo įsteigtas „*Mahl košer*” - žydų košerinė valgykla.

Nuo 1880 metų Panevėžio žydai susidūrė su konkurenciją prekyboje – lenkai atidarė savo parduotuves¹. XIX amžiaus paskutiniame ketvirtyste nemaža Panevėžio žydų emigravo į Pietų Afrikos Respubliką. 1900 metais ten, pagausėjus emigrantų skaičiui, buvo įsteigti „*Beit ha-midraš d'Ponevez*” – Panevėžio maldos namai. Johanesburge įsteigta Panevėžio religinė draugija; jos jubiliejui išleistas leidinys „*Beit ha-midraš d'Ponevez*”.

Panevėžio žydų religinės įstaigos

Panevėžio ješiva – žydų aukštotoji dvasinė mokykla – buvo įsteigta 1909 metais. *Ješivos* įkūrimo fondui vadovavo jo įkūrėja Liba Gavronskij, žymaus arbato firmos savininko Visotskio dukte².

Panevėžio ješiva gyvavo penkerius metus – iki Pirmojo Pasaulinio karo. Karo metais Panevėžio ješiva persikėlė į Mariupoli (Ukraina). Ji rėmė tos pačios žydų šeimos. Po spalio perversmo Rusijoje 1917 metais, *ješivos* vadovas R. Itselė Ponevėžer grįžo į Panevėžį.

¹ Kagan B. Jewish Cities, Towns and Villages in Lithuania. New . New York. 1991.

² Ješivos vadovu buvo paskirtas R. Isaak Rabinovič, žinomas Reb. Itsel Ponevėžer vardu. Jis buvo žinomas kaip garbus mokslininkas ir dėstytojas.

Su *ješivos* vadovu grįžo tik vienas studentas R.Zeev Kirzner, kuris tapo žymiu rabinu Anglijoje, Pietų Afrikoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. 1919 metais po R.Itsele Ponevėžer mirties rabinu buvo pa-skirtas R.J. Kahanemanas. Jis 1916 metais atkūrė Panevėžio *ješivą*. 1919 metais *ješivoje* mokėsi 27 studentai. Isteigiant *ješivą* R.Itsėlė Ponevėžer rašė Palangos rabinui Chaimui Karbui: „aš norėčiau jums pranešti, kad man pavyko įsteigti instituciją, apie kurią aš ilgą laiką svajojau...“. Studentų buvo kiek daugiau kaip šimtas. Kai kurie lankė privačias hebrajų kalbos paskaitas. Po didelio streiko Voložino (dab. Baltarusija) *ješivoje* vienas iš jos studentų Icchak Rivkindas persikėlė į Panevėžio *ješivą*. Jis vėliau apraše ją straipsnyje „*Panevėžio ješiva*“. Ješivos naujai paveikė tenykštį žydų gyvenimą ir turėjo įtakos miestui. *Ješivos* studentų sinonimas – „*vargšai bachurim*“ (jaunuoliai) ir „*turtingi vargšai bachurim*“. Taip buvo vadinami ir dėstytojai bei kiti ješivos darbuotojai.

Ješiva iš karto susilaukė susidomėjimo. Buvo pastatytta mokymosi auditorija. Kiekviena sinagoga siekė ješivos kaimynystės. To pasiekė „*Glikleche kloiz*“. Netoli ese buvo pastatyta fligelis, kuriame buvo viena didelė salė, pavadinta „*Bedeku*“. Daugiausia studentai meldėsi „*Glikleche kloiz*“, o „*Bedeką*“ naudojo pagalbiniams užsiėmimams, netgi pamokų ruošimui „*Roš-ješiva*“¹. Dalykų pasirinkimas buvo laisvas. Trys kartus per savaitę R.Itsėlė Ponevėžer sakydavo pamokslą. Jo kalba buvo raiški, emocionali. Jis buvo garsus mokslininkas, vienas iš didžiausių Toros žinovų. Prieš tapdamas Panevėžio rabinu jis buvo „*roš – ješiva*“ Baltstogėje (dab. Lenkija). Jis studentams buvo švelnus ir geraširdis, tyro idealizmo simbolis, tikras Musar judėjimo dalyvis ir aukštesniojo žydų gyvenimo būdo *jidiškait* sekėjas.

Ješivos studentai laisvai jautėsi savo aplinkoje. Jie nežinojo, kas yra priežiūra ir „*piktos akys*“. Jie naudojosi spauda, skaitė trimis – hebrajų, jidiš ir rusų – kalbomis. Jie lankydavo ir Panevėžio žydų visuomeninę biblioteką. Studentų dėka tapo paklausios knygos hebrajų kalba. Dažnai mieste skambėjo hebrajų kalba. Studentai penktadienio vakarais dažnai drauge mokydavosi. Vienas iš asmeninės laisvės požymių buvo ir filmų peržiūros.

Religinio pobūdžio institucijos

Tylus, bet dvasiškai turtingas buvo žydų gyvenimas Panevėžyje XX amžiaus pradžioje. Dvi Panevėžio *ješivos*, tiesa mažesnės, buvo įsteigtos anksčiau negu Kauno Slobodkoje. *Glikleche kloiz* mokėsi jau nuolai, kurie ruošėsi mokytis *ješivoje* arba aukštesnėse mokymo įstaigose. *Glikleche kloiz* buvo *roš – ješiva*, kurioje dirbo Rav Šlomo Ezra, ižymus mokslininkas. Jo brolis buvo daktaras Mer ir Panevėžys didžiausiu juo. Nepriklausomoje Lietuvoje daktaras Mer buvo gerbiamas ir žydų, ir ne žydų.

Iš Panevėžio to meto žinomų asmenybių reikia paminėti Cemach Broidi ir jo žmoną Broche, kuri buvo žinoma kaip išmintė, Gutackius ir Todesus, Rubinšteinus ir Kissinus. Buvo žinomas ir Reb Itselė Rabinovič. Panevėžietis Šmuuel Jakov Jackan hebrajų kalba skaitė istorijos pasakaitas jaunuolių grupei.

Panevėžyje taip pat buvo chasidų maldos namai *kloiz* (*štiblech*) ir privatūs Abolskio maldos namai. Apie 1929 metus chasidai pasistatė dar vienius gražius maldos namus *beit – midraš*.

Mokymo institucijos

Pradinėse mokyklose „*Talmud Tora*” daugiausia mokėsi vargšū vaikai. Jie rengdavo labdaros vakarus, kad šiek tiek padengtų dideles išlaidas. Čia mokėsi 100 vaikų.

Dvasinio švietimo laikotarpis prasidėjo XIX a. II-oje pusėje, kuomet Jehuda – Leib Gordonas¹ 1853 metais atidarė pagrindinę mokyklą. Panevėžyje jis gyveno iki 1861 metų ir miestą dažnai mini savo laiškuose. Vienu metu Panevėžys buvo *Haskalos* (žydų švietimo) centras ir buvo pavadintas *Mažuoju Vilniumi*. Jehudos Leib Gordonos mokykloje dėstė mokytojas Icchak Rumšas, gimęs 1820 metais Žiežmariuose. 1861 metais jis atidarė žydų mergaičių mokyklą. Ši mokymo įstaiga veikė ilgą

¹ Gordonas Jechuda – Leib (Levas Osipovičius Ošerovičius; 1830 Vilnius – 1892 Peterburgas), žydų poetas ir prozininkas. 1852 metais baigė Vilniaus rabinų mokyklą, dirbo mokytoju. Bendradarbiao periodiniuose leidiniuose „Rasvet”, „Sion”, „Žydų biblioteka” ir kituose. 1872 metais tapo „Švietimo skleidimo draugijos” sekretoriumi Peterburge. Caro valdžios ištremtas į Olonecą. Po tremties tapo laikraščio *Hamelach* redaktoriaus padėjėju.

laiką. Mokykloje buvo dėstomas rusų, vokiečių ir prancūzų kalbos, skaičiavimas. „*Hevres merevi Haskala ba Israel*” draugija Peterburge išsiuntė pašalpą Rumšo mokyklai paremti.

Panevėžio žydų organizacijos

Panevėžyje veikė žydų politinės ir visuomeninės organizacijos: „Bendrieji sionistai”, „Chairi – Cion”, „Hachaluc”, „Hašomer Hacair”, „Agudnikai”, „Mizrachistai”, „Makabi” (Žydų sporto organizacija), radikalių žydų darbininkų grupė, „OZE” (Žydų sveikatos apsaugos organizacija), „ORT” (Žydų darbo organizacija), „Bildungs gezelžaft” (Švietimo organizacija), „Jidišer folksbank” (Žydų liaudies bankas), amatininkų susivienijimas, našlaičių namai, labdaros organizacijos - „Gmila hasidim”, „Keren – Kaimct”, „Keren hisud”, ligoninė „Masav zkeinim”, gimnazija vaikams žydų kalba. Beveik visas Panevėžio žydų organizacijos rengė „gelių dienas” – organizacijų narių porelės mieste pardaviniédavo popierines gėles, kad surinktų lėšą savo veiklai.

Visos politinės ir visuomeninės srovės turėjo savo mokyklas jidiš ir hebrajų dėstoma kalba. Panevėžio gimnazijoje hebrajų kalba mokėsi mokiniai iš daugelio aplinkinių miestelių – iš Subačiaus, Pandėlio, Raguvos, Anykščių, Radviliškio, Ramygalos, Ariogalos ir kitų.

Panevėžio žydų inteligenčiai

Panevėžyje gyveno, profesinį ir visuomeninį darbą dirbo nemaža žydų inteligenčia – gydytojų, pedagogų, kitų diplomuotų specialistų. Gydytojas Aizenbud šalia pagrindinės profesijos dar mokytojavo hebrajų gimnazijoje. Peisachas Simšelevičius, baigęs Vilniaus mokytojų institutą, studijavo Šveicarijoje. Panevėžyje jis dirbo žydų liaudies mokykloje, žydų vidurinės mokyklos direktoriumi ir „OZE” sekretoriumi; vėliau garsėjo kaip žydų pedagogas Filadelfijoje Simono pavarde. Nemaža žydų inteligenčia buvo rusakalbiai.

Maskilim ir revoliucionieriai

Praeto šimtmečio 50-aisiais metais Panevėžys buvo vienas iš *Haskalos* judėjimo centrų Lietuvoje. Šiame judėjime daug reiškėsi Je-

huda Leib Gordonas. Jis mokytojavo valstybinėje mokykloje (jidiš kalba), siekė duoti mokiniams pasaulietiško išsilavinimo pagrindus. Taip pat veikė būrelis „Kemferiše maskilim”, veikęs prieš žydų tamsujį fanatizmą.

Panėvėžyje ir jo apskrityje epizodiškai iki 1921 metų veikė nacionalistinis Bundas (Algemeiner idisher arbeter bund in Lite, Poln un Rusland – Visuotinė Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos žydų darbininkų sąjunga, įkurta 1897 Vilniuje; iki 1901 Visuotinė Rusijos ir Lenkijos žydų darbininkų sąjunga). Panėvėžio žydai prenumeravo „Hamelach”, „Hac-fira”, senajį „Hovavei – Cion”. Iš Panėvėžio kilęs hebrajų kalbos mokytojas Jakovas Jackanas, vėliau dirbęs Varšuvos žydų laikraštyje „Haint”. Jis propogavo sionizmo idėjas įvairiuose politiniuose būreliuose, paraše knygutę „Hinuh Lenar”.

Dūmos deputatai

Rusifikuotai inteligenčiai priklausė advokatas Naftalis Markovičius Fridmanas (3-joje Rusų dūmoje Kauno gubernijos atstovas). Dūmoje jis gynė žydų tautos interesus, kovojo prieš antisemitinius išpuolius.

1940 metais Sovietų Sajungai okupavus Lietuvą, netrukus buvo uždarytos žydų, kaip ir visų kitų tautinių bendruomenių organizacijos, maldos namai, mokyklos, spauda. Prasidėjo 50 metų trukęs priverstinis ir utopinis „homo sovieticus” visuomenės kūrimas.

Literatūra

Encyclopediad Judaica. Jerusalem. [b.m.]

Greenbaum M. The Jews of Lithuania. A History of Remarkable Community 1316-1945. New York – Jerusalem, 1995. 405p.

Kagan B. Jewish Cities, Towns and Villages in Lithuania. New York, 1991. V, 791p. (Tekstas jidiš ir anglų k.)

Lite (Lithuania) Vol. 1 / Edited by M.Gudarsky, N. Katzenellenbogen, J.Kissin. New York, 1951. IX., 1998p.

Schrenburg N., Schrenburg St. Lithuanian Jewish Communities. New York & London, 1991. 502 p.

Vyšniauskas V. Žydų tragedija 1941 metais Panevėžio apskrityje.
Panevėžys, 1991. Rankraštis autoriaus archyve.

*Cultural Life of Panevėžys Jewish
Community until 1940*

Summary

Ovidija Zeifaite
Librarian/Library of Vilnius State
Gaonas Jewish Museum

In 1796, when Panevėžys was granted a privilege of a county town, it was one of the most important Jewish centres in Kaunas province. Jews settled in Panevėžys in the 17th century. They were engaged in trade, business, medicine, handicraft, gardening. The first printing house in Panevėžys was owned by Naftali Feigenzon and operated in the period of 1880-1930. Until 1940 there were some synagogues in Panevėžys and also various public organizations: political, religious, cultural, charitable, sports and others. There was an orphanage and a hospital. In Jewish schools Yiddish, Hebrew and Lithuanian languages were taught. Jewish children from Panevėžys and surrounding towns – Subačius, Pandėlys, Raguva, Anykščiai, Ariogala, Radviliškis and others-attended the schools. Panevėžys Jews subscribed to the newspapers "Hamelic", "Hacfira", "Hovavei – Cion" and other Jewish press. Many Jewish intellectuals lived and worked in Panevėžys. They were: Rav. Isaak Rabinovich (Rav. Itsel Ponevezer), Liba Gavronskij, R.J.Kahaneman, Smuel Jakov Jackan, Jehuda – Leib Gordon (Lev Ospovič Ošerovič), Aisenbuch, Cemach Brodje. There also lived Gutacki, Todes, Rubinshtain, Kisin families.

After the Soviet occupation of Lithuania in 1940, organizations, schools, press of the Jewish community as well as of other communities were closed. 50 year long creation of a forced and utopian "Homo Sovieticus" society started.

Panėvėžio karaimų biblioteka
Karaj bitikligi ir jos kultūrinė veikla
1929-1940

Devora Grigulevičienė
Panėvėžio karaimų bendruomenės
pirminko pavaduotoja

Karaimai, nedidelė tiurkų kilmės tauta. Karaimų kalba yra tiurkų kalbų vakarų kipčiakų grupės kalba. Artima išnykusiai polovcų ir gyvosioms karačiajų - balkarų ir kumykų kalboms. Karaimų tikėjimo – karaizmo – pamatas yra Šventasis Raštas – Senasis testamentas (be vėlesniųjų papildymų) ir jo svarbiausioji dalis, Dekalogas. Karaimų tikėjimas, kaip religija, susiklostė VIII amžiuje Mesopotamijoje; IX amžiuje išplito Krymo ir Volgos žemupio stepių tiurkų gentyse. Lietuvoje, Lenkijoje, Ukrainoje, Rusijoje ir Kryme gyvenantys karaimai yra šių genčių palikuonys.

I Lietuvą karaimus 1397-1398 metais atvežė Lietuvos kunigaikštis Vytautas Didysis. Apgyvendino Trakuose, Upytės paviete ir dar šiauriau. Karaimai sergėjo pilis, éjo karo tarnybą. Panėvėžio karaimai, greičiausia, yra Upytės igulos karių palikuonys. Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras 1441 metais karaimų bendruomenei suteikė savivaldą (Magdeburgo teisę), kuria tuomet turėjo Vilnius, Kaunas, Trakai. Lietuvos karaimų bendruomenę ypač išretino 1710 metų maras. Antai, išmirė beveik visi Biržų karaimai ir bendruomenė nunyko. Šiame krašte išliko tik vietovardžiai (Karajimiškis, kaimas) ir iki karo Biržuose buvusios dvi Karaimų gatvės. 1865 metais Panėvėžyje gyveno 70 karaimų, o apskrityje – 351 karaimas. 1913 metų Rusijos imperijos gyventojų surašymo duomenimis Kauno gubernijoje gyveno tik 114 karaimų.

Lietuvos karaimams Lietuva nuo seno yra jų Tėvynė. Todėl Pirmojo pasaulinio karo metais pasitraukusieji į Rusiją karaimai, atsikūrus Lietuvos valstybei, 1920 metais grįžo į Lietuvą, kas per Latviją, kas per Bulgariją, Austriją, Vokietiją. Deja, tuomet karaimų bendruomenė atsidiurė dvejose, kaip žinia, konfrontuojančiose valstybėse: Lietuvoje – Panėvėžio, Pasvalio karaimai, ir Lenkijoje – Trakų, Vilniaus, Lucko ir Galičo karaimai. Jau XIX amžiaus pabaigoje prasidėjęs karaimų, kaip ir daugelio carinės Rusijos pavergtujų tautų, tautinis atgimimas savo sie-

kius įgyvendino Nepriklausomos Lietuvos laikmetje. Tam Lietuvoje susiklostė išties palankios politinės ir kultūrinės sąlygos. Tuomet susikūrė įvairios tautinės bendrijos, religinės, kultūros, švietimo organizacijos ir įstaigos.

Panevėžio karaimų bendruomenė (1931 metais buvo 155 žmonės) išteigė Lietuvos karaimų draugiją *Onarmach* (*Pažanga*), kuri veikė 1923-1940 metais. Draugija 1934-1939 metais karaimų kalba leido žurnalą *Onarmach* (išėjo 3 numeriai). Dar anksčiau, 1929 metais draugijos iniciatyva, ką tik pastatytose karaimų bendruomenės namuose, atidaryta karaimų biblioteka – skaitykla *Karaj bitikligi*. Bibliotekoje buvo sukaupti apie 400 leidinių karaimų, lietuvių, rusų ir kitomis kalbomis. Bibliotekai vadovavo trys jauni karaimai. Keisdamiesi pamainomis, jie rūpinosi tvarka ir apskaita bibliotekoje, priimdavo ir išduodavo knygas skaičiuty vietoje – bibliotekos skaitykloje ir į namus..

Panevėžio karaimų bibliotekos turtas – tai dažniausia dosnių jos rémėjų dovanos. Biblioteka nuolat pasipildydavo naujais leidiniais tiek karaimų, lietuvių, tiek kitomis kalbomis. Buvęs bibliotekos skaitytojas prisimena joje buvus pilnus įrištus laikraščio *Lietuvos Aidas* komplektus, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Gamtos fakulteto leistą gamtos mokslų žurnalą *Kosmos*, nemaža literatūros vaikams. Jis pats prisimena skaitęs bibliotekos pasakų knygą *Mėlynbarzdis*.

1938 metų žurnalo *Onarmach* 2-ajame numeryje dėkojama E.Rajeckui už bibliotekai dovanotus rankraštinius Šventojo Rašto ir prancūziškų knygų vertimus į karaimų kalbą. Minima, kad paskutiniaisiais metais biblioteka gavo prof. T.Kowalski'o *Karaimische tekste im dialekt von Troki* (1929) prof.A.Zajączkowski'o *Suffiksy imienne I czesawnikowe wo jazyku zachodniokaraimskeim* (*Daiktavardžių ir skaitvardžių priesagos vakarų karaimų kalboje*). A.Mardkovičiaus *Raštus*, iš Romos – Italijos komiteto *Genus* – prof. Conrado Gini *I caraimi di Polonia e Lituania*, prof. Heršano (Ženeva) *Las langues des inscriptions furezaires au cimetière Caraima de Troki*.

Bibliotekoje buvo sukaupta nemaža nuotraukų kolekcija iš Panevėžio ir kitų bendruomenių karaimų gyvenimo.

Biblioteka visais laikais buvo kultūros židinys. Ne išimtis ir karaimų biblioteka. Prie jos buvo susibūrės karaimų jaunimo mėgėjų teatras, vaidinės vieną spektaklį po kito. Žurnalas *Karay awazi* (*Karaimų balsas*, leistas Lucke) 1933 metais mini, kad Panevėžyje, minint *Onar-*

mach dešimtmetį, suvaidinta pjesė *Pražydo sudžiuvę žiedai*, kurią į karaimų kalbą išvertė Feliksas Tinfavičius ir Emilija Grigulevičiutė. Dar buvo suvaidintos pjesės: *Vienas iš mūsų tur vesti, Kurčias žentas, Uošvė į namus, ramybės nebus, Taip radome, taip ir paliksime* ir kitos. Deja, pjesių autoriai ir kokia kalba jos buvo parašytos – nežinoma. Pjesės buvo vaidinamos karaimų kalba. Jas režisuodavo mokytojas Martynas Novickas, paskutiniesiems spektakliams dekoracijas piešė Rapolas Tinfavičius. Dar veikė vaikų mėgėjų tautinis ratelis *Balken (Spindulys)*. Jie šoko, dainavo, deklamavo. Jiems vadovavo talentinga, su polėkiu mergina Tamara Timinskaitė. Bibliotekos patalpose vykdavo koncertai, susitikimai, jaunimo pasilinksmimai.

1938 metais besirūpinant gimtosios kalbos ugdymu, pradėtos vesti karaimų kalbos ugdymo pamokos. Jas vedė Jokūbas Maleckas ir Jonas Rajeckas. Pamokos vykdavo du kartus per savaitę.

Bibliotekoje vyko ir susitikimai su karaimų bendruomenę aplankiusiais svečiais. Čia buvo priimtas Lietuvos kultūros departamento direktorius A.Juškus.

Bibliotekoje lankési ir švietėjiškā darbą dirbo Ullu Harzan (vyssenysis dvasininkas) Simonas Firkovičius. Apie jo viešnagę ir pasakytas kalbas tautiečiams, rašė *Lietuvos aidas*. Čia taip pat viešėjo mokytojas Zenonas Firkovičius iš Trakų, kiti dvasininkai ir karaimų šviesuomenės atstovai.

Bibliotekoje lankési mokslininkų antropologų grupė iš Italijos ir Šveicarijos (Ženevos universiteto), vadovaujama Conrado Gini. Atlikę darbus ir apibendrinę rezultatus, jie išleido knygą, kurias vėliau padovanojo *Karaj Bitikligi*.

Visa ši aktyvi ir gyva Panevėžio karaimų bibliotekos *Karaj Bitikligi* veikla nutrūko 1940 metais. Draugija ir biblioteka buvo uždarytos. Tolesnis jos turto likimas neaiškus. Spėjama, kad uždarius biblioteką, jos fondai buvo išdalinti bendruomenės nariams. Karas, žmonių, namų ir turto neteklys išblaškė viską ir jokių karaimų bibliotekos fonduose buvusių leidinių aptiki nepavyko.

L iteratūra

Karaimai Lietuvoje / Statistikos departamentas prie Lietuvos vystavusybės. Vilnius, 1997. 61 p

Kobeckaitė H. Lietuvos karaimai: totorių ir karaimų Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje 600 metų jubiliejinis leidinys. Vilnius, [1997]. 127 p.

Kviklys B. Mūsų Lietuva. T. 1-4. Vilnius, 1989-1992.

Onarmach, 1938, Nr.2 ; 1939, Nr.3.

*Panėvėžys Karaite Library Karaj bitikligi
and its Cultural Activities 1929-1940*

Summary

*Devora Grigulevičienė
Vice-chairman of Panėvėžys
Karaite Community*

Karaites lived in the Crimea and the steppes of the lower Volga in the 9th century. Now the descendants of this nation live in Lithuania, Poland, the Ukraine, Russia and the Crimea.

Some Karaite families were brought to Lithuania by Grand Duke Vytautas the Great at the end of the 14th century and the beginning of the 15th century. The majority of the families settled in Trakai. Later Karaites settled in Biržai, Pasvalys, Panėvėžys, Naujamiestis, Upytė, Vilnius. Many Karaites perished from plague in 1720. In 1865, 70 Karaites resided in Panėvėžys and 131 – in Panėvėžys County. According to the general census of the population of the Russian empire in 1913 in Kaunas province lived only 114 Karaites.

For many years Lithuania has been homeland for the Lithuanian Karaites. That is why after the restoration of the Lithuanian State the Karaites who had retreated to Russia during World War I in 1920 returned to Lithuania. Unfortunately, at that time the Karaite Community found itself in two separate conflicting states: in Lithuania – Karaites of Panėvėžys, Pasvalys, and in Poland – Karaites of Trakai, Vilnius, Lukas and Galičas.

At the end of the 19th century Karaites and other nations under the oppression of czarist Russia began their national revival movement. In Independent Lithuania they had favourable political and humanitarian conditions for their national revival because at that time various national communities, religious, cultural, educational organizations were established.

Panevėžys Karaites (in 1931 there were 155 people) founded a Lithuanian Karaites Community Onarmach (Progress) which operated in the period of 1923-1940. From 1934 to 1939 there was published a magazine Onarmach in the Karaite language (3 issues). In 1929 in Karaites Community House was opened a Karaite library – reading room Karaj bitikligi. The library contained about 400 publications (mostly donated by sponsors) in the Karaite, Lithuanian, Russian, Polish, French and Italian languages, and also photographs showing the life of the Karaites from Panevėžys and other communities.

The library was a cultural centre of Karaites. At the library was a youth theatre which gave performances in the Karaite language, organized concerts and youth entertainments. In 1938 Jokūbas Maleckas and Jonas Rajeckas conducted the Karaite language lessons twice a week. The library held meetings with the guests visiting the Karaite community – Karaite priests, a group of Italian and Swiss anthropologists, respectable Lithuanian officials.

Activities of Panevėžys Karaite community were stopped in 1940 when the Soviet Union occupied Lithuania. The Community and the library were closed. It is supposed that the library collection was distributed to the members of the community. After World War II books from the Karaite library have not been found.

Palaukių kaimo jaunimo bibliotekėlė
1916-1940

Elena Klingienė
Karsakiškio Strazdelio pagrindinės mokyklos mokytoja

Kalbant apie Palaukių kaimo jaunimo bibliotekėlę dera prisiminti aplinkybes, kurios salygojo šio savaimingo ir reikšmingo kaimo kultūros židinio atsiradimą.

Visų pirmą, istorinės aplinkybės. Šio krašto žmonėms likimas atseikėjo nemaža vargo ir nelaimių. Įsikūrė šalia didelio judraus kelio (per patį kaimą ėjo senasis, dar mindauginis kelias Vilnius-Ryga) palaukiečiai priverstinių kentė prašalaičių gobšumą, prievertą, žudymus, ivairiausias ligas. Šalia Palaukių kaimo įsikūrusius visus gyventojus 1708-1711 metais siautėjusi baisi liga paguldė į maro kapelius. Neliko nei kaimo pavadinimo. Ir tik vėliau, bemaž po 100 metų atskélé nauji gyventojai kaimui davė Breiviškių vardą. Matė Palaukių žmonės švedus ir prancūzus, vokiečius ir rusus, kovojo su Paliūniškio dvaro savininku dėl laisvės ir po ilgų metų bylinėjimosi laimėjo. Ritas per šį kraštą sukilimo banga – žmonės dalyvauja sukilime. Spaudos draudimo metais Palaukiai Lietuvai davė daug knygnešių. Nepriklausomybės kovų įkarštyje Palaukių vyrai palieka plūgas ir stoja savanoriais ginti Lietuvos. Nustatėme daugiau nei trisdešimt savanorių, kilusių iš Palaukių. Visų pirmą, minėti trys savanoriai pulkininkai – Boleslovas Žitkevičius ir broliai Tomas bei Juozapas Vidugiriai.

Antroji Palaukių kaimo jaunimo bibliotekos atsiradimo aplinkybė – Palaukių mokykla ir didelis artojelių noras išmokyti savo vaikus rašto. Palaukiuose mokytojavęs Bronius Žiaunys prisimena, kad "palaukiečiai buvo kultūringesni, labiau apsišvietę, negu aplinkinių kaimų gyventojai".

Dar spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo metais vaikus mo-
kė slapčia samdomi daraktoriai. Deja, duomenų apie visų šviesuolių veikla išliko labai mažai. Buvo tas laikas, kuomet reikėjo laikytis didelio atsargumo. Žinome tik keleto daraktorių pavardes ir vardus, o kiek jų daug nuėjo užmarštin. 1895 metais Palaukiuose įsteigta rusiška valstybinė mokykla. Nors mokykla savo pažiūromis ir darbo specifika buvo svetima kaimui, bet jos poveikis buvo teigiamas. Būdami gana pasitūrintys, palaukiečiai neužilgo, 1912 metais mokyklai pastatė naujus na-

mus. Deja, šie per Pirmojo pasaulinio karo mūšį 1915 rugpjūtyje sudegė. Sudegė ir didesnioji kaimo dalis. Iškėsdami dideles netektis, patys glausdamiesi išlikusiuose tvartuose, pirtyse, žeminėse, žmonės rūpinosi mokyklos atkūrimu. 1916 metų pabaigoje Galinio seklyčioje pradėjo darbą nauja, jau lietuviška, mokinį tėvų pusiau išlaikoma mokykla.

Iš čia išplaukia trečioji Palaukių bibliotekėlės įkūrimo ir veiklos aplinkybė – mokytojų veikla. Jų buvo keturi, ir visi darbštuoliai. Pirmais čia dirbęs 1916-1918 metais buvo mokytojas Domas Pinigis. Pinigis gimė 1898 metais Kulbagalio kaime, Miežiškių valsčiuje, vėliau dirbo įvairiose Panevėžio krašto mokyklose. Baigęs Kaune Vytauto Didžiojo universitetą, lituanistas, vertėjas, pedagogas. Tik jis, matydamas didelį dėmesį knygai, pasiūlo įsteigti Palaukių kaimo jaunimo knygynėlį. Pirmosios knygelių buvo gautos iš knygnešio kalvio Jono Žebrio. Žebrys buvo lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo laikotarpio knygų platintojas, tik pats jų negabeno. Labai mėgo skaityti, brangino ir tausojo knygas. Paskutiniąsias savo knygas išdalino savo vaikams, paliepės jas saugoti. Jaunimas vienon vieton sunešė savas, jau perskaitytas knygas. Išlikusiose knygose galima rasti knygelių savininkų įrašų – "Barboros Špelytės", "Marcelės Breivytės" ir kitų. Nors ir būdami labai neturtingi, negaudami algos ir pilnai išlaikomi mokinį tėvų. (pasak mokytojo Broniaus Žiaunio, jį išlaikė kaip piemenį, po vieną dieną), mokytojai irgi turėjo po keletą knygų. Dalį jų duodavo naudojimui. O toji bendra vieta atsirado pas ūkininkus Vinciūnus.

Atrodo, kad Domas Pinigis išmokė seseris Marcelę, Pauliną ir Elžbietą Vinciūnaitės tvarkyti susikaupusias knygas, vesti jų kartoteką, jas klasifikuoti, registruoti jų išdavimą ir šiaip jomis rūpintis.

Čia paminėtini taip vadinami *klojimo teatrai*. Jaunimas organizavimo bendrus pasilinksminimus, vakarus su įvairia programa. Ypač buvo vertinami vakarai su vaidinimais.

Mokytojas Bronius Žiaunys 1975 metų prisiminimuose rašė:

"Apie būsimą vaidinimą, vakarą žinodavo prieš keletą mėnesių. Tą dieną, kai vykdavo vakaras, visame kaime būdavo šventė. Kaimo žmonės dar kviesdavosi gimines ir svečius iš toliau. Dažname kieme būdavo ruošiamos vaišės, daromas alus. Pavakare visi traukdavo žiūrėti vaidinimo, koncertinės programos, pasišokti. Prie jėjimo pirkdavo bilietus. Surinkti pinigai buvo labai reikalingi knygoms pirkti, bendram laikraščiui užsisakyti ir kitiems kultūros reikalams. Vakaro programoje daž-

nai būdavo iš 3-4 dalių vaidinimas, deklamacijos, monologai, choro dainos, galiausiai bendri šokiai ir žaidimai. Kadangi apylinkėje didesnių patalpų nebuvo, tai tokie vaidinimai buvo rengiami vasarą ištuštėjusiuose klojimuose. Palaukiuose tokie vakarai su vaidinimais buvo rengiami valstiečio P. Mėdžiaus klojime. Žiemos metu buvo paruošiamas vaidinti veikalėlis. Vasarą vyrai sukaldavo suolus, mergaitės sunėsdavo išaustas drobes, dyminius audeklus ir išpuošdavo galinę šalinę. Scenos uždangai parinkdavo įvairių spalvotų audinių. Didesnė bėda buvo scenos apšvietimas. Jaunimas labai stengėsi, kad pasilinksminimai būtų jaukūs ir kultūringi."

Mokytojas Domas Pinigis įsteigė raštingumo kursus suaugusiems. Kursai visiems labai patiko. Yra išlikę dalis diktantų ir uždavinių sprendimo sąsiuvinį su 1919 metų mokytojo įrašais ("Labai blogai, nes kladę nėra...")

Išvykus Domui į Panevėžį, mokytoju paskiriamas kupiškėnas Kazys Augulis (poetas, pasirašinėjęs Vižūno slapyvardžiu). Jis tėsė Pinigio pradėtą darbą. O tai nesunku, kuomet esi jaunas ir labai suprantamas kaimiečių. Dirbo jis čia neilgai, tik metus. Bet miela, daili mergaitė Marcelė Vinciūnaitė spejo įkristi į jaunuolio širdį. Yra išlikęs visas pluoštas jo meilės laiškų, skirtų Marcelei.

Kitaip palaukiečių veiklą vertino kitas kraštietis, kunigas iš Terezdvario Antanas Pauliukas. XIX amžiaus pabaigoje buvęs labai veiklus ir šviesus žmogus, knygnešys ir rašytojas, krikščionis demokratas, bendradarbiavęs su Jonu Basanavičiumi, Maironiu, Juozu Tumu-Vaižgantu ir kitais ižymiaisiais, skeptiškai ir piktokai raše savo dienraštyje 1918 metų pabaigoje:

"Kalbėjome apie užšalimą šv. tikėjime Palaukių sodžiaus gyventojų, ypač jaunimo. Išskyrus 5 ūkininkus, visi kiti užsikrētę socializmo niežu, kurio tikriaus sakant jie nesupranta, bet išpažsta jį kaipo naujinę. Nesistebėčiau aš, kad klaidingos socializmo nuomonės būtų užkrėtęs koks mokslinčius, bet dabar juokais plyš – piemenys, koks ten Pinigokas ar Auguliokas baigę liaudies mokyklą. Seniau Palaukių sodžius pasižymėdavo dievobaimingumu ir dora, o šiandien virsta į kažin ką. Niekus šneka prieš tikėjimą, niekina kunigus, varo tiksybą iš mokyklos. Jaunimas rašosi į draugiją "liuosos lavinimosi". Ne viena mergiotė liuosai pasilaviniusi paskui verks. Rusai merginas liuosai lavinanciąsias registruodavo. Nežinia, kas dabar Palaukių mergas registruos, turbūt tie patys piemenys

Auguliokas ar Pinigiokas. Saugok, Dieve, nuo tokų paleistuvystės draugijų ir lavintojų."

Kartojasi sena, kaip pasaulis skirtingų kartų prieštara. Kūrės su Tumu-Vaižgantu laikraštį "Tévnés sargas", kaip atsvarą senųjų kunigų laikraščiu "Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga", savo gyvenimo antrojoje pusėje Antanas Paulius apie jaunimą atsiliepdavo kategoriškai ir griežtai.

1919 metais į Palaukius atvyko jau trečiasis, jaunas, iš Subačiaus kilęs mokytojas Bronius Žiaunys. Apie savo pirmtakus mokytojus Domą Pinigį ir Augulį Žiaunys rašė:

"Jie buvo geri, pažangūs mokytojai, tad ir man Palaukiuose paliko pedagogiškai prapurentą dirvą. Jie palaikė glaudžius santykius su palaukiečiais, ypač su jaunimu, todėl ir aš greit susidraugavau su vietiniu jaunimu. Su senesniaisiais žmonėmis taip pat buvo jauku. Išeiginėmis dienomis surengdavome vakarones – šokdavome, dainuodavome, žaidavome ir gražiai, kultūringai pasilinksmindavome. O vasarą ūkininko P.Médžiaus klojime net du vakarėlius su vaidinimais surengėme. Neblogi artistai buvo: Povilas, Antanas ir Barbora Špéliai, Domicélė Pauliukaitė, Ona Zalieckaitė, Stasys Balčiūnas ir kiti. Publikai patiko vaidyba, deklamavimai, tad mums smagiai paplodavo. Žmonės ragindavo mus, kad dažniau surengtume kultūringas vakarones, pasilinksminimus.

1920 metais Bronių Žiaunų iškėlus į Surdegi, į jo vietą paskirtas Antanas Sereika. Jis tėsė pirmtakų darbą. Idomus jo veiklos palikimas – ranka rašytas kelių egzempliorių laikraštis "Palaukių savaitraštis".

Palaukių mokykla veikė iki 1931 metų, kol buvo atidaryta mokykla Tiltagaliuose.

Galiausiai, ketvirtoji Palaukių kaimo jaunimo bibliotekos ilgo gyvavimo prielaida – pačių kaimo žmonių interesas ir veikla. Visą bibliotekos gyvavimo laikotarpį ši kaimo kultūros židinių globojo seserys Vinciūnaitės. Daugiausia dirbo jaunesnioji Elžbieta (g.1901). Elzė lankė Palaukių rusiškąją mokyklą, vėliau suaugusiųjų kursus. Ji buvo aktyvi visų vakarų, vaidinimų, gegužinių, susirinkimų, minėjimų dalyvė – vaidino, dainavo, deklamavo, sakė tuo metu madingus monologus, rašė ir skaitė referatus. 1970 metais Elzė Vinciūnaitė užrašė 45 jaunystėje dainuotų ratelių ir žaidimų tekstus, o melodijas įdainavo mokytojas Bronius Žiaunys. Ši darbą atidavė tautosakininkui Jurgui Dovydaičiui. Mokyklos muziejuje yra 6 pilni Palaukių dainų sąsiuviniai.

Palaukių bibliotekėlėje liko išsaugotos spaudos draudimo laiku knygelės, daug retų to ir vėlesnio laikotarpio periodikos leidinių. 1922 metais bibliotekoje buvo daugiau nei 250 leidinių. Knigos buvo suskirstytos (atrodo, padedant Antanui Sereikai) į šešis skyrius:

- A – bendro ir mokslinio turinio – 131 knyga,
- B – lietuvių grožinė literatūra – 22 knygos,
- C – geografija, kelionės – 27 knygos,
- D – religija – 18 knygų,
- E – žemės ūkis – 43 knygos,
- G – teisė, įstatymai – 9 knygos.

Vinciūnaitės vėliau naujų skyrių, regis, neįvedė. Tačiau knygų fondas pilnėjo ir ketvirtijo dešimtmečio pabaigoje siekė 500 egzempliorių.

Veikė Palaukių bibliotekėlė iki 1940 metų.

Kokios gi knygos domino palaukiečius, kokias daugiausia skaitė? Spręsti apie tai sunku, nes išliko mažesnioji bibliotekos dalis. Net nežinia, kas dingo. Gal tai buvo meilės, detektyviniai ar šiurpūs kriminaliniai romanai? Tokius spausdino tarpukaryje, ir jie buvo gana mėgiami. Tačiau sprendžiant pagal tai, kas liko kataloge ir bibliotekoje, reikia pripažinti, kad Palaukių bibliotekoje būta įvairiapusiško turinio knygų. Šias knygas jaunimas pirko už uždarbį ar lėšas už jaunimo vakarus. Pirko tai, ką norėjo ir ką gaudavo. O labiausia pirko Vyduno veikalus, apsakymus, dramas (19 knygų). Išliko Marijos Pečkauskaitės "Jaunuomenės auklėjimas", Levo Tolstojaus pedagoginiai apsakymėliai ir Ivano Turgenevo "Bajorų gūžta", "Tėvai ir vaikai", Jono Basanavičiaus "Krikščionių santykiai su senovės lietuvių tatyba ir kultūra", Petro Vileišio populiaros knygelės apie sveikatą ir jos užlaikymą, tolimus kraštus ir Žalgirio mūšį, gyvulių auginimą ir rūkymo žalą. Dar išliko Haufo pasakos ir populiarusis "Tarzanas", Žemaitės ir Maironio kūriniai, visas glėbys knygelių apie alkoholį ir jo žalą, įvairių eilėraščių ir vaidinimų. Malonu, kad išliko šio krašto Bernotų kaimo vaikino poeto Juozo Čerkeso – Besparnio eilėraščių knygelė "Birbynė". Joje išspausdintas eilėraštis, skirtas Karsakiškiui ir Bernotams. Bibliotekoje išliko ir kito kraštiečio, kraštotorininko Petro Mažylio (Dievo Muzikanto) surinktą ir 1910 metais išleistų dainų knygelę "Žaliosios girios giesmės".

O sunaikinta buvo 1945 metais. Bibliotekėlės fondas išsiblaškė ir sunyko. 1963 metų rugpjūčio 25 dienos mokytojo Prano Tamošiūno su-

rašytame akte yra tik 162 knygos. Dabar bibliotekėlės fondas išbarstytas lyg ir 6 vietose. Bent jau didesni knygų kiekiei yra pas kraštotorininkus Jurgį Dovydaitį ir Vincą Lukoševičių (Vydūno knygos), pas mokytoją Tamošiūną, Panevėžio kraštotoros muziejuje, Ustronės knygnešių muziejuje ir Karsakiškio Strazdelio pagrindinės mokyklos muziejuje. Atskiri egzemplioriai, kaip reliktos, dar gali būti pas kaimo žmones. Kas gi atsitiko, kad fondas buvo išblaškytas? Priežasčių keletas ir visos svarbios. Pirmiausia, pokaryje įbauginti žmonės knygas slėpė, net naikino, idant neužėitų jų paskaityti naktimis vieni, dienomis – kiti. Antra, buvo įsakyta visų mokyklų ir klubų skaityklų bibliotekų senasias knygas surinkti, surišti ir atvežti į spaustuvę sudeginti, o mokytoja ir klubo vedėja turėjo pasirašyti, kad knygų nebeliko, kad jos sudegintos ir panašiai. Apylinkėje buvo įkurti penki klubai-skaityklos – Karsakiškio, Bigailių, Tiltagalių, Palaukių ir Pagiegalos.

Pagaliau tragiškais Lietuvai metais, ypač kaime žmonėms nebe tas rūpejo. Žuvo žmonės, pilni kalėjimai suimtujų, o gyvuliniai traukiniai tremiamuoj.

Dabar šioje apylinkėje veikia dvi bibliotekos – Tiltagalių ir Karsakiškio. Nebéra ir seserų Vinciūnaičių. Paskutinioji pasimirė Elžbieta, 1995 metų balandyje. Neliko nei jų namelio. Elžbietos gyvenimo pabaiga buvo liūdna, ji sunkiai girdėjo ir matė, ne ką ir suvokė. Nebéra ir kitų 20 amžiaus pradžios jaunimo šviesuolių. Pasikeitė žmonės. Palaukiuose karas daugelį šeimų išblaškė po pasaulį. Tik stovi Palaukių kapeliuose 1930 metais kaimo jaunimo pastatytas ir vėlesniais, sovietų metais, sušaudytas akmeninis kryžius. Iš šių kryžių savo rankos taiklumą ir dvasios skurdumą nukreipė vietiniai skrebai.

Šaltiniai

- [Palaukių kaimo jaunimo bibliotekėlė]: katalogas. [1920? - ?]; sudarė Domas Pinigis, Antanas Sereika, Elžbieta Vinciūnaitė 4 sąs. Rankraštis Karsakiškio Strazdelio pagrindinės mokyklos muziejuje, Panevėžio r.(KMK)

- [Palaukių kaimo jaunimo bibliotekėlės išlikusių knygų sąrašas. 1963 VIII 25; sudarė] Pranas Tamošiūnas. 3 lap. Rankraštis KMK

3. [Palaukių kaimo žmonių atsiminimai]; surinko ir užrašė [Pranas Tamošiūnas. 1959-1975]. Rankraščiai Prano Tamošiūno asmeniniame archyve

4. Pauliukas Antanas. Dienynas, 1918 09 01-1919 09 21 [dieuforia]. Teresdvaris, Panevėžio rj.]. 82 lap. Rankraštis Jono Pūko nuosavybė

5. Žiaunys, Bronius. [Laiškai Pranui Tamošiūnui, 1973-1975]. Saugomi KMK

*Youth Library of Palaukiai Village
1916-1940*

Summary

Elena Klingienė

Teacher from Karsakiškis Strazdelis School

A youth library in Palaukiai village which existed from 1916 till 1940 was an important cultural centre created by active country people in the years of Independent Lithuania. The library as well as the Lithuanian school was founded (in 1916) and maintained by the people of Palaukiai village and school teachers: specialist of the Lithuanian language Domas Pinigis (the first teacher and the founder of the library), poet Kazys Augulis-Vižiūnas and Bronius Žiaunys.

Palaukiai is situated not far from Panevėžys, in Karsakiškis district, near the highway Vilnius-Riga. For hundreds of years this road was used by Swedish and French, Russian and German armies, detachments of Lithuanian fighters for freedom.

In the years of the prohibition of the Lithuanian press by czarist Russia, there were a lot of book carriers in Palaukiai, and many volunteers in the years of Independent Lithuania.

In the beginning and later, books for Palaukiai library were donated by the village people and teachers. Some books were bought by the young people of the village for the money collected at the perfor-

mances of the village theatre, chorus and reciting concerts, dancing parties.

The library had its card index, registration and catalogues which have survived. Literacy courses for adults were organized. In 1922 the library contained more than 250 publications, and in 1940 there were already 500 books and periodicals on geography and travelling, history, law, agriculture, religion, and Lithuanian and foreign fiction.

Palaukiai village library existed until 1940. After the occupation of Lithuania by the Soviet Union, the majority of Lithuanian cultural institutions suffered a tragic fate. After the war, in 1944, when the second Soviet occupation began, many Lithuanian publications from libraries were destroyed. Palaukiai village library was saved by the village people who secretly divided the books among themselves. Part of the library collection has survived in private, public and state libraries, museums. Part of the books of Palaukiai village library and the catalogues are preserved at Karsakiškis regional museum.

Knygos muziejus bibliotekoje: nuo istorijos link teorijos

Aušra Navickienė
Vilniaus universiteto doc., dr.

Dar viduramžiais vienuolynų bibliotekose buvo demonstruojami pavieniai ypač retū ar vertingū knygų egzemplioriai. Sisteminges rangaščių ir spaudinių eksponavimas Vakarų Europos bibliotekose prasidėjo XIX a. Tuomet nemaža dalis uždarų asmeninių bibliotekų tapo vienims prieinamomis institucijomis. Vyko pokyčiai bibliotekų struktūroje ir pastatuose. Pirmiausiai Italijoje, o vėliau ir kitose šalyse atskyrė savarankiškas struktūrinis bibliotekų padalinys – knygų saugykla. Bibliotekų patalpų padalinimą į tris dalis (t.y. skaitykla, tarnybinės patalpos ir knygų saugykla) teoriškai pagrindė Leopoldas della Santa savo klasikiniame veikale “Apie universalios viešosios bibliotekos struktūrą ir darbo reglamentą” (Della costruzione e del regolamento di una pubblica uni-

versale biblioteka, 1816). Šis veikalas nuo XIX a. antrosios pusės tapo europietiška dogma, išlikusia nepakitusia iki šio amžiaus pirmųjų dešimtmečių. Toks skirtumas tuomet buvo labai modernus ir ekonomiškas. Knygų fondai, ištisus amžius laisvai prieinami skaitytojams, buvo paslėpti knygų saugyklose. Bibliotekų skaityklose teliko tik įvairios apimties pagalbinės bibliotekėlės. Dirbdami naujomis sąlygomis bibliotekininkai turėjo naudoti naujus darbo metodus. Siekiant atskleisti fondus, buvo pradėtos rengti laikinos ir nuolatinės parodos. Jose iš pradžių buvo eksponuojamos tik retos ir labai vertingos knygos.

Knygos muziejai atsirado XIX a. antrojoje pusėje ne tik bibliotekose ar prie nebibliotekinių įstaigų – sajungų, draugijų, muziejų – kaip jų sudėtinė dalis, bet ir kaip savarankiškos institucijos. Jų steigimo priežastys buvo labai įvairios, dažniausiai susijusios su švietimu, mokymu ar prestižo dalykais.

Pirmasis chronologiniu požiūriu knygos muziejus buvo įkurtas Belgijoje 1876 m. Juo tapo Plantin'ų muziejus (Museum Plantin - Moretus) Antverpene¹. Tuomet Antverpeno miesto valdžia įsigijo pastatą kompleksą, kuriame nuo 1579 m. nenutrūkstamai veikė Plantin'ų ir jo veiklos tesėjų Moretus'ų spaustuvė, leidykla ir knygynas. Muziejų sudarė senoviška raidžių liejykla, spaustuvė, knygynas su visa įranga ir turtinga meno dirbinių kolekcija, leidyklos archyvas, knygų rinkinys bei gyvenamosios namo dalies apstatymas. Nors ir nukentėjęs Antrojo pasaulinio karo metais muziejus veikia iki šiol. Be šviečiamosios veiklos muziejus dirba mokslo tiriamajį darbą, rengia ir spausdina šaltinių rinkinius, skirtus Plantin'o - Moretus'o istorijai.

Seniausiu universaliu knygos muziejumi vadinamas 1884 m. Vokiečių knygų spausdinimo sajungos įsteigtas Vokiečių knygos ir rašto muziejus Leipcige (Deutsche Bücherei, Deutsches Buch-und Schriftmuseum)². Muziejus buvo įkurtas vokiečių bibliofilo ir leidėjo I. J. Klemmo (1818-1886) kolekcijos pagrindu. Nuo 1950 m. jis veikia prie Vokiečių bibliotekos (Deutsche Bücherei), yra jos sudėtinė dalis. Muziejus turi apie 500 000 eksponatų, tarp jų rankraščių, inkunabulų, senųjų XVI-XIX a. knygų, vėlesnio laikotarpio retų meniškų ir vertingų leidinių, grafikos

¹ Музей Плантена-Моретуса / Сост. Л.Бут. Антверпен, 1979. 47с.

² Buch und Gesellschaft: Rundgang durch die ständige Ausstellung des Deutschen Buch- und Schriftmuseums der Deutschen Bücherei. Leipzig. 1984.

darbų, popieriaus, filigranų, šriftų kolekcijas, spausdinimo mašinų, popieriaus malūnų modelių, kaupia gražiausios kiekvienų metų knygos rinkinių. Muziejaus ekspozicija išdėstyta teminiu principu: raštas, popierius, iliustracija, spausdinimo menas ir pan. Čia taip pat rengiamos atskiriems knygos istorijos periodams skirtos parodos. Svarbiausias muziejus leidinys - "Buch and Schrift" ("Knyga ir raštas").

Muziejai kūrėsi ir XX a., ypač aktyviai amžiaus viduryje. Šveicarų knyginiukai ir knygynų darbuotojai 1900 m. Berne įkūrė Gutenbergo muziejų (Schweizerisches Gutenbergmuseum). Muziejus leidžia seriją knygų, skirtą knygos, ypač šveicarų knygos, istorijai, spaudos menui, grafikai bei nuo 1915 m. kas ketvirtį pasirodantį, spaudos istorijai skirtą tæstinį leidinį "Šveicarų Gutenbergo muziejus" (Schweizerisches Gutenbergmuseum).

Po metų, 1901-aisiais, Gutenbergo vardo muziejus buvo įkurtas Maince¹. Antrojo pasaulinio karo metais jis buvo labai suniokotas. Savo veiklą atnaujino tik 1962 m. specialiai tam restauruotame ir pritaikytame XVII a. name kaip Gutenbergo muziejus Maince, Pasaulinis spausdinimo meno muziejus (Gutenberg - Museum der Stadt Mainz, Weltmuseum der Druckkunst). Muziejus kaupia rašto, spausdinimo, iliustravimo, įrišimo meno paeities paminklus ir dabarties eksponatus, leidžia savo fondų ir parodų kalalogus, rengia kilnojamąsias parodas. Muziejaus ekspozicija atskleidžia visuotinę knygos ir knygų spausdinimo istoriją, ypač daug dėmesio skiriama J. Gutenbergo asmenybei ir veiklai. Prie muziejaus veikia Gutenbergo draugija ir Popieriaus mokslinio tyrimo centras, vyksta Gutenbergo universitetiniai seminarai, čia rengiami ir leidžiami mokslo darbai – metininkas "Gutenberg Jahrbuch".

Šiandien knygos muziejus turi dauguma Europos šalių mokslinių ir nacionalinių bibliotekų. Visame pasaulyje garsėja Knygos muziejus prie Saksonijos valstybinės bibliotekos Drezdene (Sächsische Landesbibliothek, Buchmuseum, 1935), K. Klingšporo muziejus arba Tarptautinio šiuolaikinio knygos meno ir šrifto muziejus Offenbache (Klingspor-Museum der Stadt Offenbach am Main, Museum für internationale moderne Buch- und Schriftkunst, 1953), Knygos ir knygų spausdinimo muziejus prie Karališkosios Alberto I bibliotekos Briuselyje (Bibliothèque

¹ Gutenberg-Museum. Mainz-Weltmuseum der Druckkunst. München, [1963].

Royale Albert I-er, Musee de l'Imprimerie, 1970), Muziejus prie knygos patologijos instituto Romoje (Instituto Centrale per la Patologia del Libro "Alfonso Gallo", Museo, 1938), Knygos muziejus prie Nacionalinės bibliotekos Paryžiuje (Bibliotheque nationale, Musee), Bodmeriano biblioteka Kolonjy, netoli Ženevos (Fondation Martin Bodmer, 1951), Knygos muziejus Ždiar (Ždar nad Sazavou, Museum knihy, 1957), Knygos muziejus Britų bibliotekoje Londone (The British Library, The Book Museum, 1973) ir kiti.

1985 m. duomenimis¹ knygos muziejų pasaulyje buvo daugiau kaip 350, kuriuos pagal kaupiamus eksponatus ir ekspozicijos pobūdį galima suskirstyti į 10 kategorijų:

- universalūs knygos muziejai,
- leidybinės veiklos muziejai,
- knygų spausdinimo ir poligrafijos technikos muziejai,
- popieriaus ir popieriaus gaminimo technikos muziejai,
- įrišimų ir knygrišystės muziejai,
- šriftų ir šriftų gamybos technikos muziejai,
- grafikos ir reprodukavimo technikos muziejai,
- knygų formatų muziejai,
- spaudos muziejai,
- knyginės kultūros veikėjų memorialiniai muziejai.

Be šių institucijų muziejams prilyginamos nuolatinės ir laikinos knygų parodos, veikiančios bibliotekose ar kitokio profilio muziejuose (kultūros, istorijos ir pan.). Tarp visų knygos muziejų dominuoja universalūs knygos muziejai (1985 m. jų buvo 10), leidybinės veiklos (10), knygų spausdinimo bei poligrafijos technikos (35), o taip pat popieriaus (35) ir spaudos (17) muziejai.

Lietuvoje pirmuoju knygos muziejumi galima laikyti kolekcionierius Jono Kirlio įsteigtą ir visuomeniniai pagrindais 1935-1940 m. Žagarėje veikusį periodinės spaudos muziejų². Egzistavęs visuomeniniuose pagrindais muziejus buvo labai populiarus ir plačiai žinomas to meto Lietuvoje. Muziejus turėjo apie 10 000 eksponatų, jo ekspozicija buvo išdėstyta chronologiniu principu: carizmo laikų spauda, Pirmojo

¹ Музей книги и книжного дела: указатель музеев мира. Москва, 1987. 275 с.

² Baltronaitė J. XX amžiaus Lietuvos bibliofilai: J. Kirlys, V. Burkevičius, P. Jakštės // Knygotyra. 1998, t.34, p. 86-88.

pasaulinio karo spauda, Lenkų okupacijos Vilniaus spauda ir t.t. Pirmuoju nepriklausomybės laikotarpiu kitas knygos muziejus - senųjų knygų muziejinė ekspozicija, įkurta apie 1930 m. - veikė Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje Kaune.

Šiuo metu knygos muziejinės ekspozicijos yra Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje, Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje, Šilutės ir Raseinių rajonų savivaldybių bibliotekose. Veikia ir keli kalendorių muziejai: muziejus Kuršėnuose ir privatus kalendorių muziejus Skriaudžių buities muziejuje. Iki šiol, deja, néra Lietuvos knygos muziejaus. Tokį muziejų, reprezentuojantį Lietuvos knygos istoriją ir kultūrą, buvo bandyta įkurti Vilniuje 1963-aisiais, 1990-aisiais, prie šios minties sugrįžta ir 1997-aisiais, jubiliejiniais pirmosios lietuviškos knygos metais. Tuomet prie Lietuvos kultūros ministerijos buvo sudaryta Knygos istorijos muziejaus steigimo komisija, aktualizavusi muziejaus idėją visuomenėje bei pateikusi konkretius pasiūlymus dėl jo įkūrimo galimybių ir terminų. Deja, šios komisijos veiklos sėkmė neapvaikinavo ir muziejus nebuvo įsteigtas.

Knygos muziejus regiono bibliotekoje, taip pat ir Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje – labai perspektyvus reiškinys, ypač bibliotekai bendradarbiaujant su vietas muziejinėmis, kraštotyrinėmis, archyvinėmis ar švietimo institucijomis. Tokios struktūros tikslas – kaupti, saugoti bei skelbti regiono knygos istorijos paminklus, dabartinius knyginių kystės pasiekimus, žymius knyginių kultūros faktus. Knygos muziejus bibliotekoje – tai darbas su kultūriniu-istoriniu paveldu, realizuojant vieną iš svarbiausių bibliotekos funkcijų – kultūrinio-istorinio palikimo saugojimo ir skleidimo funkciją.

Jau daugiau kaip keturis dešimtmečius knygotorininkai nagrinėja knygos muziejaus teorinius, jų praktinės veiklos organizavimo klausimus. Apie tai raše vokiečių tyrinėtojas H. H. Bockwitz'ius, 1955 m. išleidęs fundamentalų darbą "Knygos, rašto ir popieriaus muziejai"¹, savo teoriniais darbais garsėjantis H. Kunze², rusų mokslininkai

¹ Bockwitz H. H. Schrift- Buch- und Papier-museen Europas // Bockwitz H. H. Beiträge zur Kulturgeschichte des Buches: Ausgewählte Aufsätze. Leipzig, 1956. P. 150-164.

² Кунце Х. Задачи музеев книги в библиотеках // Кунце Х. Избранное. Москва, 1983. С. 297-304.

A. S. Mylnikovas¹, T. I. Kondakova², anglų tyrinėtojai I. R. Willison³, R. J. Roberts⁴ ir kiti. Dauguma autorų sutaria, kad knygos muziejus kaip bet kuris kitas muziejus turi parodyti objektą, kuriam jis skiriamas, atskleisti jo požymius tiek istorijos, tiek nūdienos aspektais. Knygos muziejai kuriami tam, kad laikytų, skelbtų ir tyrinėtų tokį sudetingą reiškinį kaip knyga. Todėl jų ekspozicijoje turi atsispindėti įvairūs visuomenės dvasinio ir materialinio gyvenimo reiškiniai, lemiantys knygos atsiradimą ir jos egzistavimą visuomenėje. Vienas iš pagrindinių reikalavimų, keliamų knygos muziejui - tai daugiaplanis knygos parodumas, panaudojant mokslo apie knygą pasiekimus bei muziejinio darbo metodus ir priemones.

Kalbant apie knygos muziejų, labai svarbu apibrėžti, kas yra *vertinga knyga, reta knyga, sena knyga, knygos paminklas*. Iki šiol literatūroje ir praktikoje dažniau buvo naudojama *retos knygos* savoka. Knygos retumas - tai jos kiekybinė charakteristika, išreikšta išlikusių egzempliorių skaičiumi. Spausdintų knygų retumo laipsnis XVII - XIX amžiaus bibliofilų, bibliotekų, aukcionų kataloguose ir literatūroje buvo žymimas lotyniškais terminais *rarus, perrarus, rarissimus*, dabar - *unikumas, raritetas, bibliografinė retenybė* ir kt. Dažniausiai reta knyga vadinama rankraštinė knyga arba senosios spaudos leidinys, iš kurio tiražo išliko nuo vieno iki keliolikos egzempliorių. Atsižvelgiant į lietuvių kultūros ir spaudos istorijos savitumus, senuosius lietuviškus leidinius galima klasifikuoti taip: knyga, iš kurios tiražo išliko tik vienas egz. yra unikumas, 2-3 egz. - retenybė, 4-5 egz. - ypač reta knyga, 6-7egz. - labai reta knyga, 8-10 egz. - reta knyga, 11-14 egz. - vid. retumo knyga, 15-20 egz. - re-

¹ Мылников А. С. К вопросу о музее книги в СССР // Книга: исследования и материалы. 1960, ч3, с. 170-178.

² Кондакова Т.И. Теоретические и методические основы визуальной пропаганды книги // Визуальная пропаганда книжных памятников : сборник научных трудов. Москва, 1989. 158с.

³ Willison I. R. The Problems of the National Museum of the Book: The Future of the British Library's Permanent Exhibition // Sbornik Narodniho Muzea v Praze = Acta Musei Nationalis Pragae. Rada C. Literarni historie. 27 (1982), s. 189-195; Vrchotka J. and Willison I. R. Museums of the Book // International Journal of Museum Management and Curatorship. 1987, No. 6.

⁴ Roberts J. The role of the Bodleian Library as a Museum of the Book // Sbornik Narodniho Muzea v Praze = Acta Musei nationalis Pragae. Rada C. Literarni historie. 27 (1982), s. 158-166.

toka knyga¹. Šiuolaikinius ribotu tiražu spausdinamus leidinius (pavyzdžiui, bibliofilinius ar kitos specialios paskirties riboto tiražo leidinius) klasifikuoti pagal retumo laipsnį netikslinga. Nėra pasaulyje vieningos klasifikacijos kuri būtų taikoma retoms knygoms apibūdinti. Jų įvairovę lemia knygos raidos ypatumai atskirais istoriniais laikotarpiais atskirose šalyse.

Nors terminas *reta knyga* yra labiau paplitęs nei *vertinga knyga*, manytume, jog pastarasis yra platesnis ir vartotinas. Reta knyga - tai vertingos knygos rūšis, kurios padidėjusios vertės priežastis yra arba ribotas jos pradinis tiražas, arba viso tiražo ar jo dalies sunaikinimas. Tačiau knygos retumas - tai ne vienintelis jos vertės požymis. Pasiremdama tyrinėtojų A. B. Sokolovo ir E. S. Miliutinos² darbais, pabandysiu apibrėžti vertingą knygą. Aksiologija arba mokslas, tiriantis vertybų prigimti, vertinimo pagrindus ir kriterijus, teigia, kad knyga sukuriama kaip praktinė vertybė, tenkinanti konkretų poreikį. Paprastai egzistuoja aiški knygos sukūrimo motyvacija. Pradinę knygos vertę apsprendžia knygos rinka ir jos išraiška yra knygos kaina. Nežiūrint viso šio ekonominio požiūrio į knygos vertės nustatymą paprastumo, negalima juo besąlygiškai vadovautis, nes knyga turi ir dvasinę vertę, kuri negali būti taip paprastai išreikšta piniginiu ekvivalentu. Pažymėkime knygos pradinę kainą raide K . K – tai ne atsitiktinis dydis. Ji priklauso nuo knygos turinio, jos paklausos, poligrafinių ir kitokių gamygos ir platinimo išlaidų. Laikui bėgant, knygos gyvavimo visuomenėje procese, pradinė jos vertė nelieka stabili, o didėja ar mažėja. Knygos pradinė vertė auga, jai įgyjant absoliučių, transcendencinių vertybų. Bendražmogiškos, nacionalinės, mokslinės vertybės – tai vis absoliučios vertybės.

Konkretaus leidinio vertė gali būti nustatoma formule:

$$\text{Konkretaus leidinio vertė} = K * E$$

E - tai knygos gyvavimo, egzistavimo visuomenėje koeficientas, besikeičiantis nuo 0 – tai yra visiškas vertės praradimas, paverčiantis knygą makulatūra – iki begalybės. Knygos pasirodymo rinkoje metu koeficientas E teoriškai turi būti lygus 1. Jeigu E yra daugiau už 1, tai knyga įgyja kultūrinę-istorinę vertę, t. y. absoliučią vertę.

¹ Kaunas D. Reta knyga // Knigotyra: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997. P. 311-312.

² Соколов А. В., Милютина Е. В. Аксиология библиотечных фондов // Книга: исследования и материалы. 1995, сб. 68, с. 160-172.

Taigi, remiantis aksiologijos teorija galima teigti, kad vertinga knyga – tai arba šiuolaikinė knyga, turinti aukštą pradinę vertę (aukštas koeficientas K), arba sena knyga, kurios vertė ženkliai išaugo laikui bėgant (aukštas koeficientas E). Jeigu knygos rinkos kainos būtų stabilios, būtų galima nustatyti vertingos knygos kainos slenkstį, pavyzdžiui 100 litų ar panašiai. Tačiau taip nėra ir negali būti. Todėl knygos vertės nustatymui naudojami rodikliai, apibūdinantys knygą kaip materialinių ir dvasinių vertybų visumą.

Galima išskirti tokius vertingos knygos požymius: formalūs ir turinio požymiai. Formalius požymius pastebėti žymiai paprasčiau, jie patikimesni, nes mažiau priklauso nuo tyrėjo subjektyvumo. Turinio požymius pastebėti sunkiau nei formalius, tačiau ir juos stengiamasi kiek įmanoma labiau formalizuoti.

Turinio vertės požymiai:

knygos autorius (individualus ar kolektyvinis),

knygos tipas ar turinys.

Formalūs vertės požymiai:

knygos išleidimo metai,

knygos kalba ir šalis, kurioje ji išspausdinta,

leidykla, išspausdinusi knygą,

knygos meninis ir poligrafinis apipavidalinimas,

knygos priklausomybė įžymių asmenų knygų rinkiniams ar kolekcijoms,

knygos leidybiniai ypatumai ir t. t.

Su savoka vertinga knyga glaudžiai susijusi kita savoka - *knygos paminklas*. *Knygos paminklas* – tai knyga, kurios koeficientas E visada daugiau kaip 1. *Knygos paminklo* terminu gali būti apibūdinami žmonijos veiklos rezultatai, ypatingai ryškiai ir tiksliai atspindintys tam tikros konkrečios epochos kultūrinius ir istorinius ypatumus ir todėl turintys išliekamąją vertę. Knyga egzistuoja šalia kitų kultūros ir istorijos paminklų, tokijų paminklų kaip mokslo, grožinės literatūros, vaizduojamojo meno, architektūros, muzikos paminklai. Tačiau knyga - ypatingas paminklas. Jo specifišumas slypi pačioje knygos prigimtyje, knygos turinio, t.y. kūrinio kuris joje spausdinamas, ir materialios knyginių formos, kuria jis egzistuoja, vienovėje. Knygos paminklas iškūnija savyje grožinės literatūros, mokslo ir kitus paminklus, o taip pat informaciją apie tai – kur, kada ir kas ją išspausdino, iliustravo, atsižvelgiant į keliamus rei-

kalavimus ir objektyvias galimybes, pavertė poligrafijos produktu ar spaudos meno kūriju.

Kokie leidiniai, kokios knygos gali būti vadinamos istoriniais ir kultūriniais knygos paminklais ?

Leidiniai, pasirodę pradiniais knygos istorijos etapais arba *senosios knygos*. (Lietuvoje *senosios knygos* – tai knygos, išspausdintos iki 1861 m. *Senosios knygos* termino vartojimo chronologinė riba įvairiose šalyse skirtinga: Vakarų Europoje – tai knygos, pasirodžiusios iki 1800, Rusijoje – iki 1850, Latvijoje – iki 1856. Šios chronologinės ribos įvairovę skirtingose šalyse lemia knygų raidos savitumai, iš dalies, ir mokslininkų susitarimas.);

Knygos, įkūnijančios iškiliausius įvairių žmonijos veiklos sričių (socialinės – politinės, ekonominės, techninės, mokslinės, kultūrinės veiklos) pasiekimus specifiniu knyginiu būdu;

Spausdintų knygų egzemplioriai, kurie vertingi tapo ne iš karto, o po kurio laiko, jiems funkcionuojant visuomenėje ir igyjant vertingų knygos ženklu (autografu, marginaliju ir pan.);

Pirmieji knygų leidimai tiek tematikos, tiek tipologijos požymiais (pavyzdžiu, tematikos požiūriu – tai pirmasis grožinės literatūros spausdintas kūrinys, socialinės-politinės tematikos, istorinės tematikos pirmosios knygos; tipologiniu požiūriu – tai pirmoji biblija, mokslinė knyga, mokymo veikalas ir pan.);

Įžymių menininkų apipavidalintos ar iliustruotos knygos;

Pirmieji ar ypatingai reprezentatyvūs įvairios spausdinimo technikos pavyzdžiai ir t.t.

Šis sąrašas galėtų būti tęsiamas ir toliau.

Knygos paminklai, vertingos ir retos knygos – tai svarbiausi knygos muziejaus eksponatai. Kaip juos parodyti, pateikti visuomenei, siekiant visapusiskai atskleisti knygą, jos istoriją ir dabartį, priklauso nuo muziejinės veiklos metodų ir priemonių išmanymo ir efektyvaus panaujimo.

Pranešime pateikiami svarstymai apie vertingas ir retas knygos, knygų paminklus – tai bandymas pradėti diskusiją šiais aktualiais tiek knygos teoretikams, tiek praktikams klausimais. Norisi tikėti, kad jie paskatins tolesnį šių klausimų nagrinėjimą ir gilesnių apibendrinimų siekimą.

A Book Museum.

From the History toward the Theory

Summary

Doc. Dr. Aušra Navickienė

Vilnius University

Book museums were first established in the 19th century either as independent institutions or as structural units of libraries. The motives for their foundation were related to education, prestige matters as well as to fundamental changes in the activity of libraries predetermined by changes in the structure and premises of libraries.

Chronologically the first book museum was established in Antwerp (Belgium) in 1876. It was the Museum of Plantin - Moretus', a famous dynasty of publishers and printers. The oldest universal book museum is the Museum of the German Book and Writing (Deutsches Buch- und Schriftmuseum) in Leipzig that was founded by the German Publisher's and Book Traders Union in 1884.

Book museums were being established especially rapidly in the middle of the 20th century. In 1985 there were about 350 book museums all over the world. Book museums can be classified into 12 categories according to their exhibits and the nature of the exposition: universal museums; museums of publishing; museums of printing and printing industry; museums of paper and paper making technology; museums of bookbinding; museums of types and type founding; museums of graphic and reproducing technology; museums of book sizes; museums of press; memorial museums of the book culture personalities; permanent book exhibitions; temporary book exhibitions.

For more than four decades researchers have been discussing about a book museum, its role in society, organization and the fundamental concepts of its activity (H. H. Bockwicz, H. Kunze, F. Funke, A. S. Mylnikov, T. I. Kondakova, J. R. Willison, J. Roberts, ect.). The authors agree that the purpose of a book museum is to collect, preserve and present material about history of the writing and printing. A book museum like any other museum should reveal the phenomenon to which it is devoted in all its characteristics and in a wide time range. As far as

the book museum is created for the sake of studying and propagandizing of such complex and multi-aspect phenomenon that book is – its expositions should reflect the processes and phenomena of the mental and material world at the joint of which the book appears. One of the main requirements for a book museum is a multi-aspect exposition of the book while using achievements of the book science as well as the methods and means of museum activity.

The definitions of concepts valuable book, rare book and book-memorial continue to be important issues for discussion at present. Even though the concept of a rare book is used more often in the literature and practice, the term of a valuable book would be more appropriate to use. The latter term could be described by using the theory of axiology. According to this theory the value of a given book could be expressed by the following formula:

$$\text{Value of a given book} = P \times C$$

where P is an original price of the book that depends on the subject, demand, polygraphic work and other costs of the book; C is a coefficient of book's existence in the society. It is changing in the range from zero to infinity depending on book's cultural and historical, i.e. absolute, value.

Therefore, a valuable book is either a contemporary book that has a high original price (a high coefficient P), or an old book, the price of which has grown during the time passed (a high coefficient C).

Valuable books can be determined and classified according to the formal (chronological, language of a book and country of printing, publishing house, polygraphic work and design of a book, etc.) and content's (author, type of publication and alike) criteria.

A rare book is only a kind of a valuable book, the value of which increased either because of its limited edition, or because of destruction of the whole or a part of the edition.

A book-memorial is a book the coefficient C of which is always more than 1. This term describes human activity's results that distinctly and precisely reflect cultural and historical peculiarities of a given epoch in a special form of book.

Margaritos Kemėšytės
lietuviškas knygynas - biblioteka Utenoje
1907-1919?
Antanas Gasperaitis
Utenos kraštotyrininkas

Pirmuosius visuomeninius knygynelius-bibliotekas Utenoje, parapijos centre, įkūrė kunigai dar carinės Rusijos valdžios įvesto lietuvių spaudos draudimo (1864-1904) panaikinimo išvakarėse arba netrukus po jo. Pirmųjų knygynelių-bibliotekų lentynėles pirmiausia ir daugiausia užpildė Utenos krašto knygnešių Mateušo Balčiūno, Juozo Baranausko, Jono Vaicekausko ir daugelio kitų pasišventėlių slapčia atgabentos ir paskleistos Mažojoje Lietuvoje spausdintos lietuviškos knygos.

Renkant žinias Utenos krašto knygynų istorijai, senyvi šviesios atminties uteniškiai paliudijo, jog pirmoji tokia bibliotekėlė su lietuviškomis knygomis veikė maždaug nuo 1902 iki 1906 metų Utenos parapijos *špitoleje* – senelių prieglaudoje. Žmonių švietėjas, parapijos klebonas Antanas Švatelis steigė parapijines mokyklas, o šioms reikėjo elementorių ir kitų knygų. Tad klebonas *špitoleje* ir įkūrės knygynėli. Beje, kitame *špitoleje* namugalyje 1903-1905 metais gyveno jaunutis bažnyčios vargonininkas, būsimasis kompozitorius Juozas Gruodis. Šis pastatas Vytauto gatvėje (senosios varpinės pusėje) išlikęs. Jau tuomet šiame knygynelyje darbavosi uoli katalikė ir švietėja Margarita Kemėšytė (1888-1973), visuomenės veikėja ir ekonomisto, kunigo Fabijono Kemėšio (1879-1954) sesuo; abu kilę iš Vastapų palivarko (dabar Molėtų raj.). Knygų platinimą dar rėmė Utenos ligoninės įkūrėjas (1909) chirurgas Antanas Vadopalas. Už šv. Kazimiero draugijos pajų kazimieriečiai knygų gaudavo dovanų.

Kuomet buvo pastatyti erdvūs Utenos parapijos *Liaudies namai*, Margarita Kemėšytė persikėlė dirbtį tenai. Dar nebaigtų įrengti namų dešiniajame kampe kabobo iškaba *Lietuviškas knygynas Margarietas Kemešiučios*. Greta knygyno buvusi arbatinė. Knygyno veiklos pradžia laikytini 1907 metai. Tų metų *Vilniaus Žinių* 55-ajame numeryje paskelbta, jog ką tik pastatytuose Utenos parapijos namuose kunigas ir literatas Pranas Turauskas (1876-1919) įsteigės knygynėli, o jį tvarkanti Kemėšytė.

Kemėytės knygynė-bibliotekoje galima buvo įsigyti arba pasiskaityti įvairių leidinių – daug pradžios mokykloms skirtų knygų, elementorių ir sasiuvinių, kalendorių, maldaknygių ir kitų religinių skaitinių, Motiejaus Valančiaus, Vyduno, Maironio ir kitų autorių kūrinių, periodikos, daugiausia katalikiškos – *Tėvynės Sargo*, *Vienybės*, *Nedėl-dienio skaitymų*, *Rygos garso*, *Šaltinio* numerių.

Daugiausia leidinių Kemėytės knygynas gaudavo iš Vilniaus iš Marijos Šlapeliénės, Zavadskio knygynų, iš Utenos krašto kilusių knygų leidėjų – Jono Strazdo – Jaunučio (1886-1972) ir Adolfo Vėgėlės (1882-1914), Jono Rinkevičiaus (1887-1958), taip pat iš Liudviko Jakavičiaus knygyno Rygoje. Yra žinių, kad sesers knygyneliui lietuviškos spaudos parūpindavęs Fabijonas Kemėtis, 1914-1924 metais gyvenęs JAV. Anot Margaritos dukros R. Sadūnaitės, tiek brolis Fabijonas, tiek sesuo Juzefa padėdavę Kemėytėi tvarkyti knygyno reikalus.

Kemėytė buvo veikli kultūros puoselėtoja, aktyvi choro dainininkė. Tad jos knygynė gausiai rinkdavosi jaunimas – keisdavo knygas, skaitydavo spaudą. Skaitytojai labai mėgė Vyduno knygas. Miestelėnams, ir artimųjų kaimų žmonėms, skaitymui į namus duodavo knygas antspauduotas gražiu ovaliniu antspaudu *Lietuviškas knygynas M. Kemėšiucios Utenoje*. Išliko šiuo antspaudu pažymėtos knygos – *Dvasiškas maistas Kristaus sužieduočinei* ir Maironio *Jaunoji Lietuva* (1907). Ne turtingieji, apsilankę su kunigo rašteliu, knygynė nemokamai gaudavo popieriaus, vadovelių.

Pažymėtina, jog Kemėytės knygyno vardu buvo leidžiami dailliai lietuviškais viršeliais sasiuviniai ir net knygelės – Jurgio Tilvyčio-Žalvarnio eileraščių rinkinys *Dienelei brékstant* (1909), *Lietuviškos šventos giesmės, bažnyčioje giedamos* (1909).

Pirmojo pasaulinio karo metais Margarita Kemėytė gyveno Maskvoje, sesers ir jos vyro provizoriaus Stepono Nasvyčių bute. Maskvoje artimai bendravo su aktore Ona Rymaite, kompozitoriais Juozu Gruodžiu ir Juozu Karosu, rašytoju Antanu Vienuoliu.

Iš Rusijos į Lietuvą Margarita Kemėytė sugrižo dar prieš bolševikų antplūdį ir kapsukinės valdžios paskelbimą.

Gyveno netoli parapijos namų, Bažnyčios gatvėje, pas šviesius uteniškius Šamelius. Toje pačioje gatvėje turėjo viešą knygynelį.

Margaritos Kemėytės tvarkomas Utenos parapijos knygynas-biblioteka buvo labai reikšmingas kultūros židinys tuometiniame nedili-

deliame Utenos mieste. Pasak teatrologo Vytauto Maknio, Utenos scenos mėgėjai, vieni pirmųjų Lietuvoje pasistatę liaudies namus, nemaža pasidarbavo muzikos bei teatro srityje, o *imdavosi vaidinti net sunkiausią to meto repertuarą* (Lietuvių teatro raidos bruožai. Kn. 1, V., 1972, p.148). Neabejotina, jog skleidžiant atgimstančios Lietuvos žmonėms knygos, meno, kultūros šviesą ženkliai padėjo Margarita Kemėytė ir jos puose-lėtasis lietuviškas knygynas.

Kemėytės katalikiško knygyno tradicijas Utenoje pratęsė katalikų mokytoju knygynas *Žibintas*, veikęs 1926-1940 metais. Tiki šis knygynas jau nebeteikė bibliotekos ar skaityklos paslaugų.

1918-1941 metais Utenoje veikė laisvamaniškesnių pažiūrų Juozo Dabkaus knygynas, platinęs kairiųjų inteligenčių mėgiamą *Kultūrą, Laisvąjį mintį*, lietuvių klasikų literatūrą.

Gerų leidinių turėjo ir Antanas Jasūdis (1878-1963), vienas Petrapilio lietuvių dramos ir muzikos kuopos steigėjų, įkūrės knygynėli-biblioteką gimtajame Puodžių kaime, Utenos valsčiuje. Dar iki antrosios sovietinės okupacijos, čia gyvenę Jasūdžio giminaičiai, skaitytojams išduodavo bibliotekos leidinius, pažymėtus panašiu kaip Kemėytės knygyno antspaudu.

O pirmąją viešąją biblioteką Utenoje 1931 metais įkūrė Henrikas Raštikis, visuomenėskas žmogus, kanklių ansamblio įkūrėjas, generolo Stasio Raštikio brolis.

Deja, daugelis čia paminėtų ir nepaminėtų Utenos, kaip ir visos Lietuvos bibliotekų, sovietinių okupantų buvo barbariškai sunaikintos arba apnaikintos. Tarsi stebuklas išliko pavienės bibliotekų knygos ir bibliotekų istorijų puslapiai.

Margarita Kemėšytė's Lithuanian bookshop-library in Utēna

Summary

Antanas Gaperaitis

Ethnographer from Utēna

In Utēna region the first Lithuanian bookshop-library was established by dean Antanas Švarelis in Utēna's parish old people's home. It existed from 1902 to 1906. The bookshop was kept by a diligent enlightener Margarita Kemėšytė (1888-1973), a sister of Lithuanian social activist and economist, priest Fabijonas Kemėšis (1879-1954).

In 1907, in a newly built parish People's house a man-of-letters, priest Pranas Turauskas (1876-1919) founded a bookshop, and it was run by Margarita Kemėšytė. The bookshop had a signboard and an oval book stamp with the same text "Lietuviškas knygynas / Margaritos Kemėšiučios Utēnoje". A tea-room was next to the bookshop. In Kemėšytė's bookshop – library one could buy or read various Lithuanian, mostly Catholic, publications – books, ABC books, calendars, textbooks, periodicals.

Books for Kemėšytė's bookshop were received from Vilnius, Riga bookshops and printing houses and also from Kemėšytė's brother Fabijonas Kemėšis who lived in America from 1914 to 1924.

People from the town and the countryside used to come to Kemėšytė's bookshop. Poor people could get paper and textbooks free of charge. There were published exercise – books with nice Lithuanian covers, collections of religious poetry, church songs.

During World War I, Kemėšytė lived in Moscow. After the war Kemėšytė had a public bookshop in the town of Utēna, Church Street. The traditions of Kemėšytė's Lithuanian bookshop in Utēna were carried on by Catholic teachers and their bookshop "Žibintas" ("Lantern") (1926), free – thinker Juozas Dabkus and his bookshop (1918-1941), theatre and music worker Antanas Jasūdis (1878-1963) who founded a bookshop – library in his native Puodžiai village in Utēna district.

The first public library in Utēna was founded in 1931 by Henrikas Raštikis, a brother of General Stasys Raštikis, Supreme Commander-in-Chief of the Lithuanian Army.

Unfortunately, many libraries in Utena as well as in Lithuania were destroyed or damaged by the Soviet invaders.

Iš Panevėžio kultūros draugijų ir jų bibliotekų istorijos

Leonas Kaziukonis
Panevėžio apskrities archyvo direktorius

Tarpukario Panevėžyje gana gausios ir iniciatyvios inteligentijos rūpesčiu kūrėsi ir veikė daug įvairių draugijų. Antai, 1937 metų Lietuvos statistikos metraštis nurodo, kad tuomet Panevėžyje būta 30 draugijų; be to čia dar veikė net 76 įvairių draugijų skyriai ir padaliniai¹.

Žymiausios lietuvių kultūros draugijos buvo trys - meno ir kultūros draugija "Aidas" (1906-1932), "Dainos" draugijos Panevėžio skyrius (1922-1940) ir gimtajam kraštui tirti draugija (iškelta 1923, nuo 1936 Panevėžio kraštotoyros draugija, uždaryta 1940).

Iš čia paminėtų kultūros draugijų labiausiai yra ištirta Kraštotoyros draugijos veikla. Išsamiai jos studiją 1993 metais paskelbė vienietis istorikas Evaldas Bakonis² Panevėžio kraštotoyros muziejaus ir Lietuvos istorijos draugijos Panevėžio skyriaus leidinyje "Panevėžio istorijos fragmentai".

Apie kitas dvi kultūros draugijas literatūroje duomenų maža. Daugiau rašyta apie meno ir kultūros draugiją "Aidas", tačiau tik proginiuose straipsniuose, informacinio pobūdžio rašiniuose, atsiminimuose³.

Geriau susipažinus su medžiaga apie Panevėžyje veikusias kultūros draugijas ir organizacijas galima teigti, kad tarpukaryje Panevėžio

¹ Lietuvos statistikos metraštis. 1937 m. Kaunas, 1938, p. 78.

² Bakonis E. Panevėžio gimtajam kraštui tirti draugija. // Panevėžio istorijos fragmentai. Panevėžys, 1993, P. 60-68.

³ "Aido" suaktuvės. // Lietuva, 1928, lapkr. 16; Jasiukaitis K. Panevėžys ir Telšiai. // Jasiukaitis K. Rinktinė. Vilnius, 1984, P.296-297; Karka M. Muzika ir teatras Panevėžyje (XX a. I puseje). // Kraštotoyra. Vilnius, 1980. Kn. 10, P.35-37; Kraskauskienė S. "Aidas"-lietuviybės pragiedrulis. // Panevėžio balsas, 1991, lapkr. 14; Plitnikienė D. Juknevičius P. Tų laikų kultūros aidas. // Panevėžio tiesa, 1984, rugp. 4; Reikšmingas jubiliejus. // Mūsų kraštas, 1931, Nr. 46, 48.

kultūrinis gyvenimas buvo įvairus. Deja, apie jį archyvuose, bibliotekų rankraštynuose, muziejuos nedaug dokumentų. O be dokumentų žinios apie bet kokią veiklą tėra gana fragmentiškos.

Meno ir kultūros draugijos "Aidas" dokumentų rinkinys saugomas Lietuvos literatūros ir meno archyve. Kol kas juo mažai kas naudojosi. Rinkinį archyvui perdavė žymus Panevėžio muzikas Mykolas Karka(1892-1984). Šio archyvo saugojimui Karka perdavė ir "Dainos" draugijos Panevėžio skyriaus bei karo metais veikusios Panevėžio lietuvių meno ir mokslo draugijos dokumentus.

"Aido" draugijos fonde saugoma keturiolika 1919-1932 metų bylų. Tai draugijos narių susirinkimų, valdybos posėdžių protokolai, veiklos ataskaitos, draugijos narių sąrašai, korespondencija, vakarų ir paskaitų skelbimai bei kita¹. "Aido" draugijos įstatuose nurodoma, kad draugijos narių tikslas yra lavinimasis meno ir kultūros srityje. Draugija veikė visoje Lietuvoje . Tam tikslui pasiekti, nariai galėjo rinktis kasdien, draugijos bute. Draugija galėjo savo naudai visoje Lietuvoje rengti koncertus, spektaklius, literatūros ir muzikos vakarus, paskaitas ir ekskursijas. Ketvirtajame įstatų paragafe sakoma, kad draugija gali turėti savo knygyną², to meto supratimu biblioteką.

Pažymėtina, kad dar 1906 metais įsikūrusi draugija pradėjo kaupoti biblioteką. Daugelio tyrinėtojų nuomone, tai buvo pirmoji lietuviška biblioteka Panevėžyje.

Pasibaigus Pirmojo pasaulinio karo bei laisvės ir nepriklausomybės kovoms, 1919 metais rugpjūčio 31 dieną "Aido" draugijos susirinkime jos nariai gydytojas Pranas Mažylis ir rašytojas Konstantinas Jasiukaitis nurodė, kad per karą daug knygų ir baldų buvo sunaikinta ir išblaškyta³. Todėl po karo draugijos biblioteka, kurios didesniajā dalī sudarė dramos veikalai, buvo pradėta kaupti iš naujo.

Tame susirinkime kalbėta apie draugijos butą ir klubą. K. Jasiukaitis pasiūlė Malinino name (išliko dabartinėje Vasario 16-osios gatvėje) išsinuomoti butą ir iširengti šiokią tokią sceną. Kiti draugijos nariai dėl to abejojo ir siūlė įsigyti Stanislovo Montvilo teatrą. Vis dėlto buvo

¹ Lietuvos literatūros ir meno archyvo fondų žinydas. Vilnius, 1998, P.305.

² Lietuvos literatūros ir meno archyvas (LLMA), f.94, ap.1, b.1, l.7.

³ Ten pat, b.2, l. 2.

nutarta patalpas "Aidui" nuomoti Malinino name, tik reikėjo suremonuoti pirmajį aukštą¹.

Iš draugijos valdybos ir visuotinių susirinkimų protokolų, sužinome, kad 1920 metų sausio 27 dieną nutarta pakvesti draugijos narius sutvarkyti knygyną².

Po metų, vasario 4 dieną, "Aido" draugijos posėdyje vėl kalbėta apie knygyno tvarkymą ir jį "rengti nutarta pakvesti p. Juozelėnienę"³. 1921 metų spalio 11 dieną naujiems valdybos nariams pasiskirstant pareigomis knygyninke išrinkta būsimoji Panevėžio apskritys centrinio knygyno vedėja Elžbieta Jodinskaitė⁴. Daugiau žinių apie "Aido" draugijos knygyną ir jo tvarkymą protokoluose nėra. Išskyrus tai, kad 1932 metais susijungiant "Aidui" su "Dainos" draugijos Panevėžio skyriumi, nutarta "Dainos" skyriui perduoti visas likviduojamo "Aido" draugijos knygas, archyvą ir kitą turą⁵.

Iš "Aido" draugijos dokumentų sužinome apie Valstybinio centro knygyno Panevėžio skyriaus, (dabartine Panevėžio apskritys G. Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka) įsikūrimą 1922 metais draugijos name, Šeduvoje (dabar Vasario 16-osios) gatvėje⁶. Randame žinių apie šios bibliotekos įkūrėją E.Jodinskaitę, aktyviai dalyvavusią "Aido" draugijos veikloje. 1922 metų gruodžio 22 dieną ji buvo išrinkta draugijos vicepirmininke⁷.

Apie Panevėžyje veikusios "Dainos" draugijos Panevėžio skyriaus biblioteką sužinome iš šios draugijos 1936 m. balandžio 24 d. užpildytos anketos. I klausimą - ar yra biblioteka, kieno ir koks apytikris yra knygų egzempliorių skaičius buvo atsakyta: "turime savo per 200 egz.". Kitas atsakymas - "Per 50 egz." - byloja kiek bibliotekoje būta dramos veikalų⁸.

¹ LLMA, f.94, ap.1, b.2, l.2-3.

² Ten pat, l. 19.

³ Ten pat, l. 31.

⁴ Ten pat, l. 51.

⁵ Ten pat., b.3, l. 39.

⁶ Ten pat., l. 1-2,5-7,12,22,26,28; b.11, l. 20.

⁷ Ten pat, b.3, l. 20.

⁸ Ten pat, f.222, ap.2, b.3, l. 31.

Tokios fragmentiškos žinios apie Panevėžio "Aido" ir "Dainos" draugijų bibliotekas rastos Lietuvos literatūros ir meno archyve saugomose šių draugijų fondų dokumentuose.

*From the History of Panevėžys
Cultural Societies and their Libraries*
Summary

Leonas Kaziukonis
Director of Archives of Panevėžys County

In pre-war years in Panevėžys were active the following well-known societies of Lithuanian culture: Art and culture society "Aidas", Panevėžys section of "Daina" society and the society for the research of the Native land, later – Panevėžys Ethnographic society.

There is not much information about the activities of the first two societies. Not numerous documents are saved in the Literature and Art Archives of Lithuania. Besides other material, in the documents of "Aidas" and "Daina" societies one can find information about their libraries.

Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos
istorinių bibliotekų likimai

Vytautas Baliūnas
Juozo Balčikonio gimnazijos mokytojas,
gimnazijos istorijos muziejaus vadovas

Vienas iš reikšmingų Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos padalinių nuo seno buvo ir išliko jos biblioteka. Ne kartą kito gimnazijos

pirmtakį mokyklų pavadinimai: 1727-1832 metais pajorų kolegija, 1840-1858 bajorų mokykla, 1858-1865 gimnazija, 1882-1915 realinė mokykla, 1915-1940 gimnazija, 1940-1941 I vidurinė mokykla, 1941-1949 gimnazija, 1949-1970 I vidurinė mokykla, 1970-1992 Juozo Balčikonio vidurinė mokykla, nuo 1992 Juozo Balčkonio gimnazija. Podraug ryškiai kito mokymo turinys ir mokymo kalbos, mokiniai socialinė ir turinė prilausomybė, rusifikacijos ir reakcijos rutiną keitė gaivi atgimstančio lietuviškumo ir demokratijos dvasia.

Tačiau visais gimnazijos gyvavimo tarpsniais joje veikė ir spausdinto žodžio šaltiniu gaivino biblioteka.

Balčikonio gimnazija, beje 1915 metų spalio 1 dieną tapusi Lietuvoje pirmaja lietuviška gimnazija, 2002-aisiais metais minės įkūrimo 275-mečio jubiliejų. Graži proga apžvelgti pagrindinius gimnazijos bibliotekos gyvavimo tarpsnius, fondų apimties ir turinio kaitą, reikšmingesnius klostymosi ir veiklos puslapius, jos geradarius puoselėtojus ir bibliotekininkus. Juolab, jog bibliotekos veikla ir poveikis plačiai paslido už pačios gimnazijos mūro sienų.

Pajorų kolegijos biblioteka (1727-1832)

Yra žinių, jog ir Panevėžio pajorų kolegijoje yra buvusi biblioteka. Praėjus 50 metų nuo kolegijos įkūrimo, 1779 metais kolegijos bibliotekoje buvo 552 knygos lenkų, lotynų ir prancūzų kalbomis¹. Pajorai buvo pasaulietiškesni ir pragmatiškesni už kitų ordinų vienuolius. Tad ir kolegijos bibliotekoje šalia 73 religinio turinio knygų dar buvo filosofijos (27 knygos), politikos (21), istorijos (75), geografijos (4) ir kito turinio knygų.

Galima teigti, kad Panevėžio pajorų kolegijos biblioteka buvo pirmoji Panevėžio institucinė biblioteka.

1801 metų kolegijos ataskaitoje minima, jog bibliotekoje jau buvusios 356 pavadinimų knygos ir 7 prietaisai matematika² i Tuomet kolegijoje mokėsi 116 mokiniai. Bibliotekoje galėjo būti ir to meto periodinių leidinių, nes išlikusioje 1821-1822 mokslo metų mokymo progra-

¹ Гуковский К. Памятная книжка Ковенской губернии. Ковна, 1905, С.139.

² Сборник материалов для истории просвещения в России (1783-1803) Санкт-Петербург, 1893.

moje lenkų, lotynų kalbų mokymuisi rekomenduojamos ir laikraščių ištraukos.

Represuodama už dalyvavimą sukilime caro valdžia 1832 metais uždarė ir pijorų vienuolyną, ir kolegiją. Tolesnis pijorų kolegijos bibliotekos likimas nežinomas. Galbūt biblioteka su vienuolyno inventoriumi išgabenta į kitus vienuolynus, gal atsidūrė Lenkijoje.

Bajorų mokyklos ir gimnazijos biblioteka (1840-1865)

Antrasis bibliotekos tarpsnis skaičiuojamas nuo Bajorų mokyklos įkūrimo 1840 metų¹ naujai pastatytose rūmuose, dabartinės Klaipėdos gatvėje trečiuoju numeriu pažymėtame pastate. Bajorų mokyklos biblioteka buvo žymiai turtingesnė už pirmatakę. 1857 metais joje jau buvo 864 pavadinimų 1650 knygų. Šešiose klasėse mokėsi 219 mokiniai. Tai buvo keliakalbė biblioteka, nors didžiąją dalį jos knygų sudarė rusiškos.

1858-1859 metais gimnazijos biblioteka jau turėjo 1098 pavadinimų 2288 knygas: 1653 knygos (72%) buvo rusų, 328 knygos (14%) – lenkų kalba, 203 knygos (9%) – naujosiomis užsienio kalbomis, 87 pavadinimų 109 knygos (4%) – senosiomis klasikinėmis kalbomis. Be to bibliotekoje buvo 21 pavadinimo 624 periodiniai leidiniai Deja, ir šioje bibliotekoje nebuvvo nė vieno lietuviško leidinio. Vertinga tai, jog bibliotekoje buvo 6 atlasai, 30 geografijos žemėlapių, 2 gaubliai, 60 piešinių, 6 gipsiniai biustai, 6 aliejinės tapybos portretai, keletas graviūrų. Buvo ir numizmatikos skyrius su turtinga 183 medalių kolekcija².

Biblioteka buvo ne tik turtingesnė už pirmatakę, bet ir žymiai geriau tvarkoma. Skaitytojai galėjo naudotis sisteminiu ir abécéliniu katalogais³.

Knygos buvo brangios. Reikėjo jas išsaugoti ilgam laikui. Matyt dėl to, 1860 metais vykusiame gimnazijos pedagogų tarybos posėdyje, nutarta mokiniams įsteigti atskirą biblioteką. Ar tokia biblioteka buvo įsteigta, sunku pasakyti. Netrukus prasidejo 1863 metų sukilimas, o 1865

¹ Афанасьев Д. Материалы для географии и статистики России. Ковенская губерния. Санкт-Петербург, 1861, С.556.

² LCVA, f. 567, ap.3, b. 616, l. 315.

metais, keršiant už mokytojų ir mokinį dalyvavimą anticariniame judėjime, gimnazija buvo uždaryta.

Lyginant su kitomis to meto Vilniaus švietimo apygardos dabartinėje Lietuvos teritorijoje buvusiomis mokyklų bibliotekomis, Panevėžio gimnazijos biblioteka buvo vidutinio dydžio. Iš ataskaitų matyti, kad 1858 metais trijų mokyklų bibliotekos turėjo tokius fondus¹:

Mokykla	knygų pavad.	tomų sk.	period. leid.	atlasų	gaublių
Panevėžio	993	2072	810	30	2
Šiaulių	959	2897	23	60	?
Kėdainių	607	2267	5	30	2

1865 metais uždarius gimnaziją, biblioteka buvo perduota šiose patalpose įkurtai apskrities mokyklai. O 1872 metais biblioteka tapo įkurto Panevėžio mokytojų seminarijos nuosavybe.

Realinės mokyklos biblioteka (1882-1915)

Dar turtingesnė buvo realinės mokyklos, atidarytos 1882 metais, biblioteka. Panevėžio kronikininko Juozapo Kozakevičiaus teigimu 1915 metais joje galėjo būti apie 15.000 knygų. Beje, bibliotekos likučiai prieš didžių bibliotekų "valymą" pirmaisiais Lietuvos sovietinės okupacijos metais vis dar sudarė net keletą tūkstančių unikalių leidinių rusų, anglų, prancūzų kalbomis. Bet ir kadaise realinės mokyklos bibliotekoje lietuviškoms knygoms neatsirado vietas. Garsiojoje 1905 metų gegužės mėnesio realinės mokyklos mokinį peticijoje Vilniaus švietimo apygardos kuratoriui neatsitiktinai buvo išrodytas reikalavimas papildyti mokyklos biblioteką lietuviškomis knygomis. Nežinoma ar šis reikalavimas buvo įgyvendintas, nors 1906-1908 metais pirmą kartą mokyklos istorijoje buvo leista fakultatyviai dėstyti lietuvių kalbą. Lietuvių kalbos mokytojui buvo atlyginama iš mokinį ir visuomenės surinktų lėšų. Pirmasis šios mokyklos lietuvių kalbos mokytojas buvo lietuvių rašmosios kal-

¹ Ten pat , b. 563, 1. 31.

bos "tėvas" Jonas Jablonskis. Mokydamiesi lietuvių kalbos mokiniai naudojosi įvairiomis lietuviškomis knygomis ne iš mokyklos bibliotekos, o atsitiktinai surinktomis iš įvairių šaltinių bei iš Jablonskio asmeninės bibliotekos¹.

Artėjant Pirmojo pasaulinio karo frontui, carinės valdžios nurodymu visos įstaigos, taip pat ir realinė mokykla, buvo evakuotos į Rusijos gilumą. Amžininkai teigia, kad dalis vertingiausių bibliotekos leidiinių buvo išvežta. Kita dalis liko realinės mokyklos rūmuose. Koks gi likusios bibliotekos dalies likimas? Vokiečiams užėmus mokyklos pastatą karo ligoninei, nemaža knygų buvo išgabenta į Smėlynę (taip vadinta Panevėžio miesto dalis). Smėlynės gaisro metu šios knygos galėjo sudegti. Likusias mokykloje knygas, ypač kietais viršeliais, vokiečiai naudojo... vietoj plpty, idant pavasarį ir rudenį kieme nesušlapštę ir nesupurvintų batų. O, dieve, barbaras visada yra barbaras, nesvarbu kokios tautybės bebūtų.

Po Pirmojo pasaulinio karo realinės mokyklos bibliotekos likučiai buvo saugomi Panevėžio vyru (berniukų) gimnazijos bibliotekoje. Trečiąjame dešimtmetyje gimnazijoje mokėsis Juozas Grigulevičius ir talkinės bibliotekos vedėjui Jonui Sokolovui teigia, kad tuo metu bibliotekoje dar buvo apie keliolika tūkstančių realinės mokyklos bibliotekos knygų². Yra žinių, kad vokiečių okupacijos metais (1942 11 05) Panevėžio miesto bibliotekai gimnazija perdarė 7337 rusiškas knygas³. Nuo likusių realinės mokyklos bibliotekos knygų biblioteka buvo "išvalyta" antrosios sovietinės okupacijos metais. Šios pranešimo autorui pirmaisiais pokario metais teko bibliotekos vedėjui ir lietuvių kalbos mokytojui Jonui Dičiui padėti tvarkyti, išduoti skaitytojams knygas ir matyti realinės mokyklos bibliotekos likučius. Ten buvo įvairių laikų ir tautų klasikų poezijos ir prozos kūriniai, istorijos, geografijos, filosofijos, meno veikalai, nemaža universitetinio lygio vadovėlių.

Keletas šios unikalios bibliotekos knygų, atsitiktinai išlikusių pas mokytojus, dabar saugoma gimnazijos istorijos muziejuje.

¹ Švietimo darbas. 1930, Nr.8 (131), p. 789-793.

² LCVA, f. 629, ap. 1, b. 308, p. 175-188.

³ Juozo Grigulevičiaus atsiminimai // Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos istorijos muziejaus archyvas.

Apie 1911-1912 metus susiorganizavę ateitininkai labai rūpinosi savišvieta. Savo lėšomis įsigijo nemažą tiems laikams lituanistinę bibliotekėlę. Joje buvo apie 200-300 knygų¹. Saugumo sumetimais ji buvo slepiama šv.Petro ir Povilo bažnyčios arklidžių palėpėse, kuriose vykdavo slapti ateitininkų susirinkimai.

Lietuviškos gimnazijos biblioteka (1915-1940)

1915 metų spalio 1 dieną pradėjo veikti pirmoji Lietuvoje lietuviška vidurinė mokykla – Panevėžio gimnazija. I jos biblioteką sugrįžo išlikusios realinės mokyklos bibliotekos knygos ir pradėtos kaupti lietuviškos. Apie 1921 metus bibliotekoje lietuviškų knygų jau buvo 2.400, 1925 metais – 3654, 1927 metais – 6861 knyga (už 53.642 Lt), 1931 metais – 7699 knygos (už 56.978 Lt), o 1937 metais jų pagausėjo iki 10.426 vienetų (už 62.141 Lt). I ši skaičių neįtrauktos išlikusios realinės mokyklos bibliotekos knygos, nes jos net nebuvu tiksliai suskaičiuotos. Juozas Grigulevičius atsimena, kad bibliotekos vedėjas Jonas Sokolovas su mokiniais bandė tas knygas kataloguoti². Bet, matyt, iki Antrojo pasaulinio karo katalogas nebuvu parengtas, nors ant daugelio tų senųjų knygų jau buvo atspausti lietuviškos gimnazijos bibliotekos antspaudai.

Daugiausia knygų biblioteka įsigydavo už valstybės skirtas lėšas. Atsirasdavo ir mecenatų. Antai, 1934 metais “iš pašalpos gimnazijai, skirtos velionies Rosako Mikalojaus, tūkstančio litų, dalį nutarta paskirti mokinii knygyneliui įsigyti”³.

Gimnazijos direktoriaus Jurgio Elisono laikais mokytojams Jonui Janulionui, Jonui Sokolovui ir kitiems buvo kilusi idėja įkurti metodinės ir didaktinės literatūros knygynelį. Tam buvo pradėtos rinkti lėšos.

Etatinio bibliotekininko arba tada vadinamo *knygininko* etato nebuvo. Knygininku buvo skiriamas mokytojas dirbtį antraeilėse pareigose. Ilgiausiai juo dirbo lotynų ir rusų kalbos mokytojas (1919-1940) Jonas

¹ Panevėžys; geografinės ir istorinės žinios apie apylinkes ir miestą / red. Juozas Masilionis, Čicago, 1963, P.96.

² LCVA, f. 629, ap. 1, b. 308, p. 175-188.

³ Iš Juozo Balčikonio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžių protokolų knygos.

Sokolovas, įmigravęs iš Rusijos po bolševikų perversmo ir ilgam apsi-
stojės Panevėžyje. Išskyrus knygų išdavimą skaitytojams mokiniam, jokio kito darbo bibliotekoje nebuvo dirbama. Tiesa, Sokolovas, turė-
damas daug savaitinių pamokų (24-29), kitokiam darbui bibliotekoje ir
neturėjo laiko. Pamokose buvo labai griežtas ir reiklus, o "knygyne jis
šposaudavo ne mažiau kaip klasėje, bet užtat ir pykdavo čia daugiau,
nagu klasėje. Čia aukščiausia bausmė būdavo kortelės (skaitytojo, V.B.)
sudraskymas. Naujos neišduodavo, o be kortelės negaudavai imti kny-
gų¹. Knygos buvo keičiamos kartą per savaitę.

Biblioteka karo metais ir sovietmetuje (1940 - 1990)

Bibliotekos fondai labai nukentėjo Antrojo pasaulinio karo metais. Jau 1940 metais pasirodė aplinkraščiai, ipareigojantys "išvalyti" bibliotekas nuo "kenksmingos" literatūros. Buvo pašalinti (aišku, sunai-
kinti) Antano Smetonos, kitų žymių Nepriklausomos Lietuvos visuome-
nės ir politikos veikėjų raštai, nepalankią sovietiniams režimui raštytojų
kūriniai. Biblioteka buvo papildyta naujausiais, sovietinę santvarką gi-
riančiais originaliais ir verstiniais iš rusų kalbos leidiniais.

Vokiečių okupacijos metais biblioteka vėl buvo "valoma" nuo sovietinių 1940-1941 metais išleistų, taip pat Nepriklausomoje Lietuvoje išleistų nepalankių vokiečiams autorių knygų. Tik mokytojų, mokinų ir tėvų pastangų dėka išsaugotas pagrindinis fondas, nors mokyklą blaškė iš vietos į vietą.

Didžiausias bibliotekos genocidas prasidėjo jau pirmaisiais pokario metais. Ne kartą vežimais iš bibliotekos buvo gabenami tūkstančiai knygų, laikraščių ir žurnalų. 1950 metais dar buvo likę 10.311 knygų, iš jų 5151 lietuviškų, 4148 knygos rusų kalba bei 1012 knygų kitomis kalbomis (matyt, realinės mokyklos bibliotekos likutis). Vien 1950 metų balandyje "beidėjinių" knygų buvo "išimta" net 5070 vienetų – 2842 knygos lietuvių kalba, 2014 – rusų kalba ir 214 – kitomis kalbomis². Bibliotekoje liko tik 4251 knyga, vos dvigubai daugiau, nei prieš 100

¹ Rimvydo Sideravičiaus – Sidrio atsiminimai., 1941 m..// Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos istorijos muziejaus archyvas.

² Iš Juozo Balčikonio gimnazijos pedagogų tarybos posėdžių protokolų knygos.

metų, 1858 m.). Kai kurios knygos, galbūt, pasiekė ir išsigelbėjo Lietuvos didžiosiose bibliotekose, tačiau didžioji jų dalis buvo pasmerktos makulatūrai.

Vėliau sovietmetje biblioteka per metus vidutiniškai pasipildyavo apie 1000 knygų. 1960 metais fondas išaugo iki 9692, 1975 metais iki 24.668, 1985 metais iki 36.752 knygų.

Biblioteka šiandien (nuo 1990)

1990 metais atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, bibliotekos fondai pasipildė naujomis lietuviškomis knygomis, išleistomis ne tik Lietuvoje, bet ir išeivijoje – Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje, JAV, Kanadoje. Jas atsiuntė buvę gimnazijos mokiniai. Bostone išleistais "Lietuvių enciklopedijos" komplektais gimnaziją apdovanojo kanadetis Stasys Janušonis, JAV gyvenantieji Juozas Masilionis, Petras Molis. Juozas Masilionis padovanojo vertingus "Aušros" ir "Varpo" komplektus, buvusi mokytoja Uršulė Opanavičienė (gyvena Kanadoje) – JAV leistus "Kario" komplektus.

Nemaža knygų anglų ir kitomis kalbomis atsiuntė buvę mokiniai, įvairios labdaros organizacijos ir mokyklos, su kuriomis bendrauja gimnazija.

Paskutiniaisiais metais prasidėjo graži bibliotekos fondų papildymo akcija buvusių gimnazijos mokytojų asmeninėmis knygomis. Biologijos mokytoja Eugenija Puronienė perdavė dalį asmeninių biologijos knygų. Mirusio biologijos mokytojo Stanislovo Urbono giminės maloninguojo perdavė jo biblioteką. Mokytoja lituanistė Danutė Budrikiéné praturtino gimnaziją savo bibliotekos knygomis.

1999 metais bibliotekoje buvo 37.000 knygų (neskaitant vadovelių). Nuo 1998 metų pradėjo veikti skaitykla. Joje mokiniai ir mokytojai pasinaudoja knygomis, periodine literatūra, vaizdo aparatūra ir sukaupta nemaža videoteka, kompiuteriu. 1997 metais biblioteka persikėlė į naujai suremontuotas, tik gaila, nedideles patalpas.

Bibliotekos šiokiadieniai

Tiek prieškario, tiek karо bei pokario metais bibliotekai vadovavo mokytojai, neturėję specialaus bibliotekinio išsilavinimo. Bemaž visus

tarpukario metus biblioteką tvarkė lotynistas Jonas Sokolovas. Karo metais bibliotekos fondas buvo patikėtas lietuvių kalbos mokytojui Jonui Dičiui. Pokaryje tykiu darbu bibliotekoje nuo galimų sovietinių represijų buvo gelbstima į Vakarus pasitraukusio Lietuvos kariuomenės pulkininko žmona Anastazija Vėbrienė. Bibliotekoje dar dirbo germanistas Matas Melénas ir kiti gimnazijos mokytojai.

Nuo 1965 metų bibliotekai vadovauja pirmoji kvalifikuota bibliotekininkė, Vilniaus universiteto absolventė Raisa Jurevičienė. Tai apskritai pirmoji ir vienintelė bibliotekininkė specialistė gimnazijoje nuo pat 1727 metų.

Kaip prieškario mokytojai, mokiniai, visuomenė itin vertino knygas ir bibliotekas, parodo toks su gimnazija susijęs malonus faktas.

1939 metais atgavus Vilnių, visa Lietuva skubėjo aplankytį senają išsvajotąjį sostinę. Panevėžio gimnazistai taip pat panoro ten nuvykti, bet ne tuščiomis, o su vertinga, kaip jiems atrodė, dovana. Gimnazijos direktoriaus Jurgo Elisono iniciatyva per trumpą laiką buvo surinkta 8171 knyga, 327 mokymo priemonės. Tokią dovaną, sveriančią net 1254 kg., 1939 metų lapkričio 18 dieną Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijai ir nuvežė Panevėžio gimnazijos delegacija – lietuvių kalbos mokytojas Petras Būtėnas, mokytojas Antanas Kasperavičius ir keletas mokiniai. Dovana buvo įteikta Vilniaus gimnazijos direktoriui rašytojui Marceliniui Šikšniui. „Panevėžio balse“ (1939 lapkr. 25) buvo paskelbtas prisdėjusių prie šios kilnios akcijos žmonių ir įstaigų sąrašas. „Štai tik keletas iš jų: gimnazijos mokiniai surinko 2590 knygų, J.Masiulienės knygynas aukojo 3053 knygas, mokytojas lituanistas Petras Būtėnas dovanojo 504 knygas, miesto bibliotekos vedėja Elžbieta Jodinskaitė – 37 knygas ...“.

2002-aisiais Juozo Balčikonio gimnazijai sukaks 275 metai. Apie tiek pat metų ir gimnazijos bibliotekai. Tikėtina, jog ši biblioteka Panevėžyje yra seniausia institucinė biblioteka, jei nebus rasta kitų istorinių duomenų. Deja, galime džiaugtis tik bibliotekos amžiumi, bet ne bibliotekos fondų senumu ir retų leidinių turtingumu. Paskutinysis, trečiasis Lenkijos ir Lietuvos valstybės Europos „didžiųjų ir galingųjų“ ivykdytas išdraskymas ir grobuoniškas pasidalijimas 1795 metais bei 120 metų užtrukusi carinės Rusijos aneksija, totalinė lietuvių tautos rusifikacija, du – 1830 ir 1863 metų – antcarinai sukilimai ir žiaurios posukiliminės represijos, du – Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai, pusšimtmetį metų užsitempiusi sovietų imperijos okupacija buvo pernelyg sunkus ir skaudus

visos tautos, juolab tokios jautrios institucijos, kaip gimnazijos ir jos istorinės bibliotekos išbandymas. Gimnazijos bibliotekos nuostoliai itin dideli ir nebepataisomi. Gimnazijos bibliotekoje neliko ne tik bibliotekos pirmątakį sukauptų istoriškai seniausių ir turtingiausiu fondų, bet net XIX ar net XX amžiaus pirmojoje pusėje Nepriklausomos Lietuvos metais daugelio išleistų leidinių. Tiek gimnazijos istorijos muziejuje kaip muziejiniai eksponatai saugomi buvusių mokytojų ir mokinių padovanoti retesnieji leidiniai, kilnios dvasios žmonių knygos relikvijos.

Tikėkime, jog "raganų medžioklių" ir bibliotekų "valymų" kraupūs laikai liks praeityje ir niekada nebepasikartos. O gimnazijos bibliotekoje mokiniai ir mokytojai turėtų rasti turtingiausią, įvairias epochas atspindinčią literatūrą. Vaizdinga išmintis primena, jog tauta, nepažistanti savo praeities, negali sukurti ir ateities.

*Destinies of historical libraries
of Panevėžys Juozas Balčikonis Gymnasium*

Summary

*Vytautas Baliūnas
Balčikonis Gymnasium teacher and Head of the Museum*

Panėvėžys Juozas Balčikonis Gymnasium is the oldest school in Panėvėžys, one of the oldest schools in Lithuania, the first Lithuanian secondary school. It was established in 1727. There was the first institutional library in Panėvėžys. Unfortunately, due to unfavourable historical conditions, occupations and censorship the oldest books of the library were lost. The following periods of the existence of the library at school can be marked: Piarist School (1727-1832); Nobles' School, Gymnasium (1840-1865); Sciences orientated Secondary School (1882-1915); Lithuanian Gymnasium (since October 1st, 1915).

At present the library of the gymnasium contains 37.000 books. There is a small, modern reading room with a video and a computer.

**Institucinių bibliotekų knygos
Panevėžio kraštotoyros muziejuje**

Emilija Juškienė
Panevėžio kraštotoyros muziejaus
vyresnioji muziejininkė

Panevėžio kraštotoyros muziejus yra vienas svarbesnių senų ir vertingų knygų rinkimo centrų Panevėžio apskrityje. Muziejaus knygų rinkinjyje yra per du tūkstančius leidinių. Tarp jų yra vos keli, patekę iš institucinių bibliotekų: iš Mažeikių viešosios valstybinės bibliotekos – Vinco Krėvės „Skirgaila“ (1938, GEK 16056), iš Subačiaus viešosios valstybinės bibliotekos – J.Petrulio „6 paveikslų kronikinė pjesė pagal Antano Strazdelio „Prieš srovę“ (1936, GEK 17585) ir kiti. Knygose yra šiuo įstaigų antspaudai.

Kelios dešimtys knygų iš Panevėžio kraštotoyros muziejaus knygų rinkinjų pateko iš įvairių institucijų bibliotekų:

iš valdžios ir valdymo institucijų bibliotekų, pavyzdžiui, iš Panevėžio miesto burmistro („Lengvosios slėptuvės ir saugiosios patalpos“, 1938, GEK 14348);

iš muziejaus bibliotekos iš pagrindinė rinkinjų pervaista apie 50 knygų istorine tematika;

iš kariuomenės bibliotekų, veikusių ginkluotujų pajėgų dalyse ir jų įstaigose, pavyzdžiui, iš karo laivo „Prezidentas Smetona“, iš Pirmojo Lietuvos prezidento karo mokyklos bibliotekos (GEK 4272, 18910);

iš policijos nuovadų, pavyzdžiui, iš Panevėžio apskrities Krekenavos nuovados viršininko („Policijos kalendorius“, 1930, GEK 22832);

iš įvairių įmonių, bendrovų, artelių bibliotekų, pavyzdžiui, iš akcinės bendrovės Panevėžyje „St.Montvilo ipėd. ir ko“, iš akcinės „Maisito“ bendrovės Panevėžio fabriko bibliotekos (GEK 16054, 16045, 4256) ir kitų;

nemažai knygų iš įvairių mokymo įstaigų bibliotekų, pavyzdžiui, iš Panevėžio realinės mokyklos (GEK 20098); iš Marijampolės mokytojų seminarijos (GEK 18789), iš Joniškėlio žemesniosios žemės ūkio mokyklos (GEK 15178) ir kitų;

iš įvairių organizacijų bibliotekų, kraštotoyros draugijos, Vilniui vaduoti sąjungos įvairių skyrių, iš LSS ir kitų (GEK 4264, 4598, 18844).

Visos šios knygos pažymėtos įstaigų antspaudais, Muziejaus rinkinyje yra knygų su išblukusiais, tyčia ištrintais arba neišskaitomais antspaudais.

Books from Institutional Libraries at the Museum of Panevėžys Regional Exploration

Summary

Emilija Juškienė

*Senior museum worker of The Museum
of Panevėžys Regional Exploration*

The Museum of Panevėžys Regional Exploration counts more than 2.000 books. Part of the collection has come from the institutional libraries, such as: Subačius Public State Library, the library of the Bur-gomaster of Panevėžys, the library of the Museum of Panevėžys Regional Exploration, libraries of the units of the Lithuanian Army, police stations, enterprises, joint-stock companies, educational establishments and organizations.

Apie parodą Palaukių kaimo

jaunimo bibliotekėlė. 1916-1940

Margarita Mašaliénė

Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Kraštotoyros skyriaus vedėja,
parodos parengėja

Tautos dvasios atgaivinimo šventvietės – taip apie sodžiaus knygynus raše Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Apie vieną tokią Panevėžio krašto

šventviečių – Palaukių kaimo jaunimo bibliotekėlę – buvo parengta paroda Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos parodų fojė. Paroda veikė 1999 metų kovo 24 – balandžio 20 d. Eksponuotos Palaukių bibliotekėlės retenybės – knygos, nuotraukos ir rankraštiniai bibliotekos katalogai – atrinktos iš Karsakiškio Strazdelio pagrindinės mokyklos muziejaus ir muziejaus įkūrėjo, mokyto Prano Tamošiūno asmeninio archyvo, kiti - iš Panevėžio rajono kultūros apsaugos tarnybos, Panevėžio kraštotoyros muziejaus, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos fondų.

Su Palaukių kaimu supažindino eksponuoti spaudiniai: Konstantino Šakenio *Vabalininkas ir jo apylinkės praeityje* (Kaunas, 1935), Jurgo Pauliuko *Kelionės įspūdžiai* (Brooklyn, New York, 1926), Broniaus Kvirklio *Lietuvos bažnyčios* (t.4, Chicago, 1984), *Karsakiškio krašto šviesuoliai* (Panevėžys, 1995).

Eksponuojamos nuotraukos atspindėjo Karsakiškio kultūros ir istorijos paminklus, vietoves: kaimo koplyčią, kapines, Pirmojo pasaulinio karo vokiečių karių kapus, sodybą, kurioje buvo įsikūrusi bibliotekėlė.

Kiti ikonografiniai dokumentai – portretinės ir grupinės nuotraukos – supažindino su šios bibliotekos įkūrėjais ir globėjais – mokytojais Domu Pinigiu ir Broniumi Žiauniu, knygnešiu Jonu Žebriu, bibliotekėlės tvarkytojomis seserimis Elžbieta, Marcele ir Paule Vinciūnaitėmis.

Parodoje eksponuota virš 20 išlikusių Palaukių kaimo jaunimo bibliotekos fondo knygų. Tai įvairios tematikos XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios spaudiniai, kai kurie su provenienciniais įrašais. Juos įrašė tuometiniai knygų savininkai – S.Žiaunytė, B.Špelytė, B.Žiaunys, Z.Žitkevičius, M.Breivytė. Paminėtina Jono Žebrio Palaukių bibliotekai dovanota knyga (vėliau patekusi į Panevėžio kraštotoyros muziejų) su įrašu *To kniga prigule Jonu Žebriu Justino pasiskaitis Atiduok ir Aluciu patruktavok* (Kn.: Lietuviszkieji rasztai ir raszininkai – Tilžė, 1890). Kitoje knygoje – B.Žiaunio dedikacinis įrašas *Aukoju Palaukių jaunimo knygynui* (Kn.: Levas Tolstojas. Kodėl žmonės svaiginasi? – Šiauliai, 1928). Seniausia parodoje eksponuota kontrafakcinė knyga : Manis, Džovanis Baptista. Garsas apie bajsibes dienos suda ir kankinių pragarinej.- [Tilžė, 1888].- Antr.p.duomenys: V., 1862.

Ypač vertingas parodos eksponatas – rankraštinis Palaukių kaimo jaunimo bibliotekėlės katalogas, pradėtas rašyti bibliotekos įkūrėjo Do-

mo Pinigio ir tėtas Elžbietos Vinciūnaitės. Kitas eksponuotas ran-kraštinis dokumentas – Prano Tamošiūno 1963 metais sudarytas *Išlikusių bibliotekos knygų sąrašas*.

*About the exhibition "Youth Library
of Palaukiai Village 1916-1940"*

Summary

Margarita Mašaliénė

*Head of the Department of Ethnography
at Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library of Panevėžys County*

The exhibition "Youth Library of Palaukiai Village 1916-1940" was on display at the library's foyer for exhibitions from the 24th of March to the 20th of April, 1999. There were exhibited books from Palaukiai library, photographs, manuscript catalogues, publications about Palaukiai village. The exhibits were selected from Karsakiškis Strazdelis School museum and teacher Pranas Tamošiūnas's private archive.

Publikacijų bibliografija

Bibliography of Press Publications

Konferencija *Panevėžio apskrities institucinės bibliotekos* (1999 03 25) ir parodos *Panevėžio krašto institucijų knygos ženklai* (1999 03 25-04 22) bei *Palaukių kaimo jaunimo biblioteka 1916-1940* (1999 03 25-04 20).

Conference *Institutional Libraries of Panevėžys County* (25 March, 1999) and exhibitions *Bookplates of Institutions of Panevėžys Region* (25 March 22 April, 1999), *Youth Library of Palaukiai Village 1916-1940* (25 March – 20 April, 1999).

Bielskytė, Vida. Krašto bibliotekos – tautos atgimimo liudytojos // Lietuvos aidas. – 1999, bal. 3, p. 7.

Januševičienė, Virginija. Kalbėjo apie bibliotekas. – Iliustr. // Panėvėžio rytas. – 1999, kovo 29, p. 12.

Lapénienė, Laima. Žvilgsnis į Panevėžio krašto institucinių bibliotekų istoriją. – Iliustr. // Sekundė. – 1999, kovo 30, p. 2 ; Tarp knygų. – 1999, Nr. 6, p.38-39.

[Karaška, Arvydas]. Atskleisime Panevėžio knygos ir kultūros istorijos puslapius // Sekundė. – 1999, kovo 22, p. 7.

Rinkūnienė, Gertrūda. Pirmają knygą dovanojo kalvis // Panėvėžio balsas. – 1999, kovo 29, p. 5..

Vaičiulionis, Algim. Draugiškame šarže pasigedo šukuosenos: knygos ženklo parodoje lankytujus sudomino burmistro antspaudas. – Iliustr. // Panėvėžio balsas. – 1999, bal. 1, p. 4.

Konferencijos metu buvo pristatytas 1998 m. konferencijos tekstu rinkinys *Asmeninė biblioteka – tautos istorinės atminties dalis: konferencija, parodos, 1998 / Panevėžio apskrities G.Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; sudaryt: Genovaitė Astrauskienė, Arvydas Karaška. – Panevėžys, 1998.-66 p* 1999 05 13 Kaune vykusios Knygos šventės metu leidinio rengėjams įteikta XXVII knygos mėgėjų ir Vidmantas Staniulio knygyno salono įsteigta premija.

At the conference there was presented a collection of texts of the 1998 conference: *Private Library – a Part of National Historic Memory: conference, exhibitions, 1998 Gabrielė Petkevičiūtė-Bitė Public Library of Panevėžys County; editors: Genovaitė Astrauskienė, Arvydas Karaška (stylist and designer). – Panevėžys, 1998. – 66p.* The publication aroused an interest and it was appreciated by specialists. On the 13th of May, 1999 at the Book Festival in Kaunas the compilers of the publication were awarded the XXVII prize for the best bibliophile publication of the year. The award was established by Lithuanian lovers of books and Vidmantas Staniulis's bookshop – showroom.

Baltrušienė, Danutė. Premija – vėl panevėžietėms. – Iliustr. // Panėvėžio balsas. – 1999, geg. 22, p. 6.

Lapénienė, Laima. Premija už geriausią bibliofilinį leidinį. – Iliustr. // Sekundė. – 1999, geg. 18, p. 4.

Rimša, Vytautas. Knygos šventė // Mokslo Lietuva. – 1999, birž. 17, p. 2; Tarp knygų.-1999, Nr.7, p.37-38.

Vaitiekūnaitė, Ramutė. Knygos Kaune ir Kaunas knygoje.- Iliustr.
// Kauno diena. – 1999, geg. 14, p.8.

Žigienė, Valentina. Bibliotekos leidinį pripažino geriausiu. –
Iliustr. // Panevėžio balsas. – 1999, geg. 17, p. 5.

Parengė Margarita Mašaliénė

Nuoširdžiai dekojame Konferencijos rėmėjams
Hearty Thanks to the Sponsors of the Conference

— panevėžio rytas — 1998 Tomui Josui Panevėžio apskrities viršininkui /
Lapenėnė, Laura Zablockienė Governor of Panevėžys County

Raimondui Daugirdui R.Daugirdo įmonė, savininkui /
R.Daugirdas's Firm

Petrui Zablockiui AB Malsena, generaliniam direktoriui /
General Director of Joint-Stock Company Malsena

Alfredui Pekeliūnui AB Krekenavos agrofirma, generaliniam
direktoriui / General Director of Joint-Stock Company
Krekenavos agrofirma

Gediminui Sargūnui AB Sema, generaliniam direktoriui /
General Director of Joint-Stock Company Sema

Algimantui Staškui ŽŪB Dembavos šiltnamiai, direktoriui /
Director of Agricultural Company Dembavos šiltnamiai

Panėvėžys, 1998 Jonui Katinui UAB Pas Katiną, direktoriui /
Joint-Stock Company Pas Katiną

Jonui Simučiui AB Panevėžio pienas, generaliniam direktoriui /
General Director of Joint-Stock Company Panevėžio pienas

Albinui Švedarauskui A.Švedarausko įmonė ir gėlių
parduotuvė, savininkui / A.Švedarauskas's Firm

Sauliui Bukeliui PanTV direktoriui / Director of PanTV

Donatui Baltrūnui Panevėžio konservatorija, direktoriui /
Director of Panevėžys Conservatoire

Vytautui Budrevičiui UAB Nevėžio spaustuvė, direktoriui /
Director of Printing - House Nevėžio spaustuvė

Gintariui Šileikiui Lietuvos centro sajunga, Panevėžio skyrius,
pirmininkui / Chairman of Panevėžys branch
of Lithuanian Center Union

Danutei Matuzienei Panevėžio kultūros ir meno renginių
mecenatei / Patron of events of culture and art in Panevėžys

Panevėžio G. Petkevičaitės-Bitės AVB

000041370

5,55 Lt

Pannevėžio apskričios G. Petkevičaitės - Bliū
višėjoji biblioteka

b32032

